

✦ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКЛАДАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ШКОЛАХ УКРАЇНИ

Автори дослідження:

Сергій Буров, директор Освітнього дому прав людини – Чернігів, координатор Всеукраїнської освітньої програми «Розуміємо права людини», експерт з освіти у сфері прав людини Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Олександра Козорог, експертка з освіти у сфері прав людини Координатора проектів ОБСЄ в Україні, координаторка освітніх проектів Української Гельсінської спілки з прав людини.

Рецензування:

Наталія Ступницька, національна керівниця програми верховенства права та прав людини Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Наталія Беца, національна менеджерка проектів у сфері верховенства права та прав людини Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

Дизайн: **Юлія Мадінова**.

Це видання містить результати дослідження та рекомендації щодо стану та перспектив викладання прав людини у школах України, адже створення безперервної системи освіти у сфері прав людини є надзвичайно важливим та актуальним. Таким чином, підготовка вчителів щодо цілей, змісту та методів навчання з прав людини є одним із ключових завдань. Декларації, норми законодавства, державні освітні стандарти потребують практичної імплементації на рівні школи. Готовність педагогів викладати права людини, формувати атмосферу поваги до прав людини в школі є невід'ємною частиною цього процесу. Наведене дослідження дозволяє не лише побачити реальний стан справ з підготовкою вчителів щодо цілей, змісту та методів навчання з прав людини, але й пропонує практичні рекомендації для покращення ситуації. Видання буде цікавим органам державної влади та місцевого самоврядування, закладам загальної середньої освіти, закладам вищої освіти, де навчають педагогів, міжнародним та громадським організаціям та усім, хто цікавиться освітою у сфері прав людини.

Дослідження спирається на попередній досвід, у межах якого декілька років поспіль відслідковувалась ситуація щодо стану освіти у сфері прав людини в Україні. Були попередньо розроблені окремі інструменти, що використовувались у цьому дослідженні. Це коаліційна робота декількох громадських організацій в межах програми «Розуміємо права людини» – «MART», Українська Гельсінська спілка з прав людини, «Восток SOS» та інших. Зокрема, це моніторинг освіти у сфері прав людини в Україні, проекти «Школа – територія прав людини» та «Університет – простір прав людини», робота над Загальнодержавною програмою освіти у сфері прав людини тощо. Ці проекти в різні роки підтримувались програмою «Права людини в дії» USAID, Міжнародним фондом «Відродження», Благодійною естонською організацією «Mondo», Данським Гельсінським Комітетом тощо.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Ця публікація видана за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Усі права захищені. Зміст цієї публікації можна безкоштовно копіювати та використовувати для освітніх та інших некомерційних цілей за умови посилання на джерело інформації. Координатор проектів ОБСЄ в Україні не несе відповідальності за зміст та погляди, висловлені у цій публікації.

© Координатор проектів ОБСЄ в Україні

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКЛАДАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ШКОЛАХ УКРАЇНИ

ПОДЯКА

Від імені авторів та організаторів щиро дякуємо усім, хто долучився до проведення дослідження та без кого його здійснення було б неможливим.

Дякуємо за допомогу експертам та експерткам – Ігореві Лікарчуку, Віктору Громовому, Христині Чушак, Марині Кафтан та освітньому омбудсмену Сергію Горбачову.

Студентам(-кам), викладачам(-кам) університетів, керівникам(-цям) та викладачам(-кам) Центрів професійного розвитку педагогів, Інститутів післядипломної педагогічної освіти дякуємо за участь у фокус-групових та індивідуальних інтерв'ю.

Дякуємо учням(-цям), батькам, вчителям та шкільним адміністраторам(-кам), які взяли участь в онлайн-опитуванні. Особлива подяка директорам(-кам) шкіл, які допомогли організувати процес онлайн-опитування із залученням усіх учасників освітнього процесу школи.

Окремо дякуємо усім небайдужим, хто допоміг розповсюджувати та збирати інформацію, консультували та давали корисні поради.

ВСТУП.....	7
ЗНАЧЕННЯ СКОРОЧЕНЬ ТА ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ, ЩО МІСТЯТЬСЯ У ЗВІТІ	8
МЕТОДОЛОГІЯ.....	9

РОЗДІЛ 1. ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ..... 13

1.1. Чи створює законодавство України підґрунтя для підготовки в університетах педагогів у сфері прав людини?.....	14
1.2. Права людини у державних стандартах вищої освіти.....	15
1.3. Загальні проблеми організації навчання у сфері прав людини в педагогічних університетах.....	18
1.4. Освіта у сфері прав людини в університетах на рівні державних програм	20

РОЗДІЛ 2. МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ..... 23

2.1. Освіта у сфері прав людини у професійних стандартах педагогічних працівників(-ць)	24
2.2. Цілі, зміст та методологія навчання у сфері прав людини в системі підвищення кваліфікації педагогів.....	28
2.2.1. Хто може здійснювати підвищення кваліфікації педагогів та адміністраторів шкіл, зокрема у сфері прав людини, в Україні, та як це відбувається?	28
2.2.2. Чи є освіта у сфері прав людини в інститутах післядипломної педагогічної освіти (ІППО)?.....	30
2.2.3. Перспектива отримати підвищення кваліфікації щодо освіти у сфері прав людини в центрах професійного розвитку педагогів	32
2.2.4. Співпраця з організаціями громадянського суспільства та участь у міжнародних проєктах	33
2.3. Моніторинг та оцінювання програм підвищення кваліфікації у сфері прав людини	34

РОЗДІЛ 3. УМОВИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ НА РІВНІ ШКІЛ ЩОДО КОМПЕТЕНТНОГО ВИКЛАДАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ШКІЛЬНА АТМОСФЕРА 37

3.1. Викладання прав людини у школі та державні стандарти	38
3.2. Права людини у навчальних програмах для школи	42
3.3. Оцінка потенціалів розвитку школи з позицій прав людини різними учасниками освітнього процесу	45
3.3.1. Загальні результати оцінки потенціалів розвитку школи з позицій прав людини різними учасниками освітнього процесу	47
3.3.2. Участь у прийнятті рішень	47
3.4. Автономія та свобода педагогічної діяльності	50
3.5. Викладання прав людини в школі	52

3.6. Права людини в школі	55
3.6.1. Свобода від жорстокого поводження та такого, що принижує гідність. Покарання за порушення цих свобод	55
3.6.2. Свобода від примусової праці	57
3.6.3. Доступ до інформації	58
3.6.4. Свобода вираження поглядів.....	61
3.6.5. Захист персональних даних.....	64
3.6.6. Свобода світогляду та віросповідання.....	65
3.6.7. Свобода від дискримінації.....	67
3.6.8. Механізми захисту прав людини	72
РОЗДІЛ 4. НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, ПІДРУЧНИКИ	77
4.1. Шкільні підручники	78
4.2. Посібники та підручники в університетах	87
4.3. Посібники та підручники для системи підвищення кваліфікації педагогів	87
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	89

Освіта у сфері прав людини в Україні повільно, але стає предметом порядку денного органів державної влади. З'являються державні освітні стандарти, що передбачають розвиток компетентностей у сфері прав людини. В останні декілька років цьому сприяли процес розроблення, а потім реалізації Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України №501/2015)¹ та Плану дій до неї, затвердженого Кабінетом Міністрів України 23 листопада 2015 року². Варто вітати наявність демократичного процесу моніторингу виконання Національної стратегії з прав людини. Щоправда, результати оцінки з боку громадянського суспільства вказують, що багато пунктів Плану дій до Національної стратегії з прав людини залишаються повністю або частково невиконаними. Одним із таких (що був запланований, але не виконаний) є пункт «Розроблення у співпраці з міжнародними організаціями, в тому числі неурядовими, та затвердження загальнодержавної програми з освіти у сфері прав людини, що містить чітку систему моніторингу та оцінки її виконання». На жаль, не зважаючи на те, що над розробкою документів цієї програми працювала робоча група при Міністерстві освіти і науки України, ініційована громадськими організаціями та за їх безпосередньої участі, ці документи досі залишаються лише «на папері».

Наприкінці 2020 року відбулося публічне обговорення Національної стратегії у сфері прав людини, під час якого були підбиті підсумки реалізації за 5 років. Між державними інституціями та громадськими організаціями тривалий час обговорювались зміст та стан оновлення Національної стратегії, а також підготовка Плану дій з її реалізації на 2021-2023 роки. 24 березня 2021 року Указом Президента №119/2021³ було затверджено нову редакцію Національної стратегії з прав людини (далі – Стратегія), а План дій до неї ще очікує затвердження Кабінетом Міністрів України.

Оновлений зміст Стратегії вже не містить зобов'язання затвердити й імплементувати розроблену Загальнодержавну програму освіти у сфері прав людини, але серед своїх завдань зазначає необхідність передбачити у змісті освіти всіх рівнів досягнення компетентностей щодо усвідомлення гідності людини та зміцнення поваги до прав людини і основоположних свобод без будь-якої дискримінації, включити до стандартів освіти різних рівнів та професійних стандартів педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, теми (компетентності) з прав людини, механізмів їхньої реалізації та захисту, а також теми з міжнародних, у тому числі європейських, стандартів у сфері прав людини; забезпечити належний рівень знань з прав людини тих, хто відповідає за розроблення та реалізацію освітніх політик. Тож, можна сподіватися, що певна політика у сфері освіти з прав людини формується і у Плані дій будуть зазначені конкретні заходи, що дозволять досягти зазначених у Національній стратегії з прав людини результатів та показників.

Отже, на рівні державної політики процес дуже повільно, але зрушується. У державних стандартах поступово починають з'являтися компетентності щодо прав людини. Існують і розробляються (переважно громадськими організаціями) навчальні посібники та курси з прав людини.

Але однією з найбільших проблем залишається підготовка вчителів та викладачів щодо цілей, змісту та методів навчання з прав людини. А це означає, що у разі активізації процесу запровадження безперервної системи освіти у сфері прав людини можемо опинитися в ситуації, коли бракуватиме тих, які спроможні компетентно викладати права людини у школах та університетах. Тому цей сегмент загальної проблеми потребує особливої уваги.

1 Указ Президента України №501/2015 «Про затвердження національної стратегії у сфері прав людини». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364>

2 Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року N 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-p#Text>

3 Указ Президента України №119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини», URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>

ЗНАЧЕННЯ СКОРОЧЕНЬ ТА ОКРЕМИХ ТЕРМІНІВ

ЗЗСО Заклади загальної середньої освіти

ІППО Інститут післядипломної педагогічної освіти

ОДГ Освіта з демократичного громадянства

ОПЛ Освіта у сфері прав людини

МОН Міністерство освіти і науки

НУШ Нова українська школа

ЦПР Центри професійного розвитку педагогів

Під час проведення дослідження авторами використовувались доступні методи збору інформації в контексті мети та дослідницьких проблем. Дослідження проводилось у період з жовтня до кінця грудня 2020 року, хоча охоплювало аналіз окремих нормативних актів, інших документів та практики раніше зазначеного періоду.

В основу предмета дослідження покладено такі три категорії, як **цілі, зміст та методи навчання** з прав людини. Це пов'язано з тим, що в контексті готовності вчителів викладати теми з прав людини важливо, по-перше, розуміти, навіщо учням та ученицям потрібні компетентності у сфері прав людини; по-друге, самим добре розумітися у змісті, добре знати теоретичні основи концепції прав людини; по-третє, володіти методами викладання прав людини. Ці три складові є дуже важливими, адже втрата або викривлення однієї із них може спрацювати навпаки – зашкодити. Наприклад, викладання прав людини не може здійснюватися авторитарними методами.

Значну увагу також було приділено освітньому середовищу в закладах загальної середньої освіти, оскільки від нього безпосередньо залежить ефективність освіти у сфері прав людини в школі. Умови, у яких відбувається навчання, взаємовідносини між учасниками освітнього процесу можуть самі по собі формувати компетентності у сфері прав людини навіть без спеціальних курсів. А можуть навпаки – знівелювати все, чому вчать про права людини на уроках і в позаурочній діяльності. Освітньому середовищу присвячено, в основному, третій розділ цього звіту. Основним методом для підготовки третього розділу була анкета для самооцінювання школи⁴ щодо застосування принципів освіти у сфері прав людини.

Одним із завдань автори дослідження ставили саме удосконалення цього інструменту для самооцінки школи. Тому розділ третій містить неповне (не всі пункти анкети були оброблені в межах цього аналізу) узагальнення за результатами отриманої через анкету інформації.

МЕТА АНАЛІЗУ

Дослідити стан готовності вчителів навчати правам людини в школі (у системі середньої освіти)

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОБЛЕМИ

1. Підготовка вчителів у закладах вищої освіти щодо цілей, змісту та методології навчання з прав людини.

2. Можливості підвищення кваліфікації вчителів щодо цілей, змісту та методології навчання з прав людини.

3. Умови для вчителів на рівні шкіл щодо компетентного викладання прав людини, шкільна атмосфера.

4. Навчальні посібники, підручники з освіти у сфері прав людини

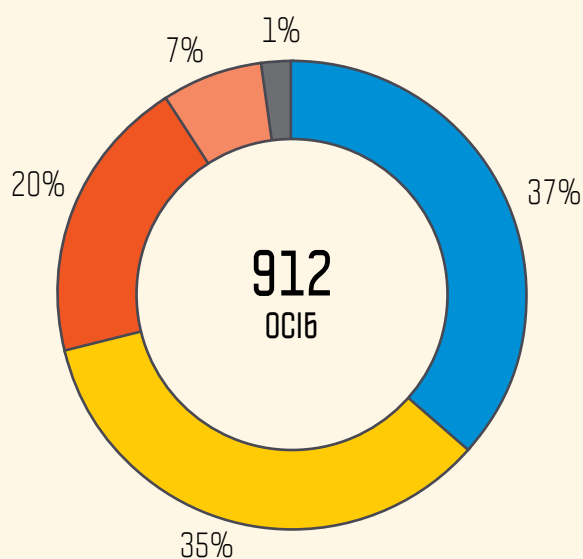
⁴ Перша редакція анкети для самооцінювання школи була розроблена завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках програми «Права людини в дії», яка виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини. Додаткову інформацію про діяльність USAID можна отримати у відділі зв'язків з громадськістю Місії USAID в Україні. Вебсайт: <http://www.usaid.gov/ukraine>, сторінка у Фейсбук: <https://www.facebook.com/USAIDUkraine>.

МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ ТА АНАЛІЗУ

ОНЛАЙН-АНКЕТУВАННЯ 912 УЧАСНИКІВ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ

Онлайн-опитування учасників освітнього процесу за допомогою анкети для самооцінки школи щодо застосування принципів освіти у сфері прав людини. Цей інструмент використовується для роботи зі школами в межах навчально-практичної моделі «Школа – територія прав людини»⁵. Анкета була адаптована відповідно до цілей цього аналізу. Оцінити свою школу за допомогою цієї анкети було запропоновано різним учасникам освітнього процесу декількох шкіл. Також анкета була доступна онлайн у гугл-формі протягом 14 днів. Усього протягом цього періоду до оцінки з використанням анкети долучилися 912 осіб з багатьох шкіл, але переважна кількість респондентів представляла 8 шкіл із різних регіонів України.

912
осіб

14
днів

8
шкіл

Серед них **37% – учні, 35% – батьки, 20% – педагоги, 7% – адміністрація шкіл, 1% – інші учасники освітнього процесу** (зокрема, інші працівники школи). Анкетування було анонімним. Результати, отримані з використанням цього методу, можна знайти в узагальненому вигляді у Розділі III: «Умови для вчителів на рівні шкіл щодо компетентного викладання прав людини, шкільна атмосфера».

ГЛИБИННІ ІНТЕРВ'Ю З 5-МА ЕКСПЕРТАМИ

Глибинні інтерв'ю з освітніми експертами – лідерами думок (І. Лікарчуком, В. Громовим, Х. Чушак, М. Кафтан) та освітнім омбудсменом С. Горбачовим були проведені в цілях дослідження.

5

П'ять напівструктурованих інтерв'ю з працівниками Інститутів післядипломної педагогічної освіти

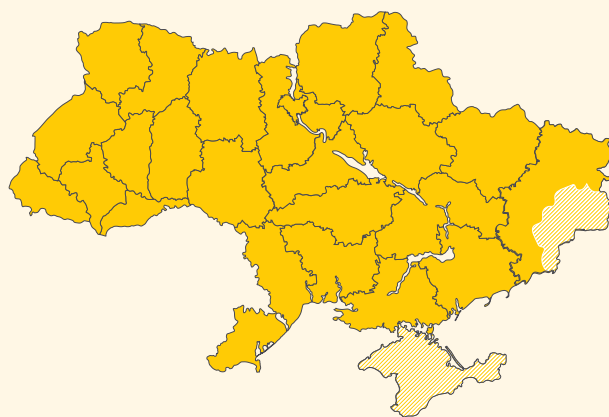
Співробітники, які представляли 5 ІППО, працюють з різними категоріями педагогічних працівників 5-ти областей: Чернівецької, Полтавської, Миколаївської, Харківської та Львівської.

3

Три фокус-групових інтерв'ю з викладачами та адміністраторами і студентами педагогічних закладів вищої освіти 7-ми областей України

1

Одне фокус-групове інтерв'ю було проведено з директорами Центрів професійного розвитку педагогічних працівників.

⁵ Навчально-практична модель «Школа – територія прав людини» є одним із освітніх продуктів Всеукраїнської освітньої програми «Розуміємо права людини», що зараз застосовується у роботі зі школами Освітнім домом прав людини – Чернівці.

АНАЛІЗ ПРАВА

У цілях дослідження аналізувався зміст окремих положень законодавства України у сфері освіти, що діє станом на січень 2021 року:

- ✓ ЗУ «Про освіту»;
 - ✓ ЗУ «Про повну загальну середню освіту»;
 - ✓ ЗУ «Про вищу освіту»;
 - ✓ Національна рамка кваліфікацій;
 - ✓ Концепція розвитку педагогічної освіти;
 - ✓ Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників;
 - ✓ Положення про сертифікацію педагогічних працівників;
 - ✓ Методика експертного оцінювання професійних компетентностей учасників сертифікації;
- ✓ **Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Про порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників»** (зі змінами згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2019 р. № 1133).

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ

Державні стандарти вищої освіти різних рівнів були предметом дослідження: першого (бакалаврського) та другого (магістерського) з таких галузей знань як:

01. Освіта/Педагогіка

Спеціальності: 012 Дошкільна освіта, 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

03. Гуманітарні науки

спеціальність 032 Історія та археологія

Аналізувалися професійні стандарти за професіями «Учитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Учитель закладу загальної середньої освіти», «Учитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)».

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ВЕБСТОРИНОК

Предметом дослідження були **43 навчальні програми**, розміщені на вебсторінках 3-х університетів:

- ✓ Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка;
- ✓ Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія;
- ✓ Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова.

Вивчався **зміст вебсайтів 4-х Інститутів післядипломної педагогічної освіти:**

- ✓ Миколаївського ІППО;
- ✓ Чернігівського ІППО;
- ✓ Львівського ІППО;
- ✓ Полтавського ІППО.

43
навчальні
програми

4
вебсайти

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ, ДОТИЧНИХ ДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Два дослідження, в основному, були предметом уваги в цілях аналізу:

Оцінка імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (2016-2019). Звіт за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини за 2016-2019 роки;⁶

«Що українці знають і думають про права людини»: оцінка змін (2016-2018). Дослідження змін у сприйнятті та розумінні проблематики прав людини (national human rights progress study) в українському суспільстві впродовж 2016-2018 рр. на основі загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у співпраці із громадською організацією «Центр інформації про права людини» за підтримки Програми розвитку ООН в Україні.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ВЕБСТОРИНОК

Міністерства освіти і науки України

Інституту модернізації змісту освіти

Національної академії педагогічних наук України

Державної служби якості освіти України

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ 4-Х ПІДРУЧНИКІВ ТА 1-ГО НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ПОСІБНИКА

Аналізувались підручники з громадянської освіти для 10 класу:

1. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)», підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т.В., Марголіна Л.В., Мелещенко Т.В.);

2. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)», підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І.Д., Кравчук В.М., Сливка О.А., Танчин І.З., Тимошенко Ю.В., Хлипавка Л.М.);

3. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)», підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Вербицька П.В., Волошенко О.В., Горленко Г.О., Кендзьор П.І., Козорог О.Г., Маркусь Н.І., Махун Л.П., Педан-Слепухіна О.Л., Ратушняк С.П., Ситник Е.В.);

4. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)», підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О.О., Мартинюк О.О.).

Предметом дослідження був навчально-методичний посібник **«Експертиза шкільних підручників»**, оскільки він містить інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій підручників для загальноосвітніх навчальних закладів.

6 Звіт за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини за 2016-2019 роки. URL: <http://hro.org.ua/index.php?id=1590308681>

ROZDIL 1.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ* У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

* ПІД ТЕРМІНОМ «ВЧИТЕЛІ» ЗАЗНАЧАЮТЬСЯ ОСОБИ ЖІНОЧОЇ ТА ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ.

1.1. ЧИ СТВОРЮЄ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ ПЕДАГОГІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ?

У першу чергу в межах аналізу ми намагалися знайти відповідь на питання, чи існує підготовка з прав людини в університетах, де готують педагогів. Нас, звичайно, буде цікавити практика: якщо є навчання з прав людини, то якими є цілі та зміст навчання, як навчають, якими навчальними матеріалами користуються тощо. Але почнемо із законодавства, адже саме воно визначає політику держави, принципи та норми, які можуть сприяти або перешкоджати здійсненню освіти у сфері прав людини.

У контексті проблем законодавства слід зауважити відсутність цільових програм з освіти у сфері прав людини, які б допомогли адаптувати роботу системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогів до деяких прогресивних принципів положень оновленого освітнього законодавства. Йдеться, наприклад, про встановлені законодавством автономію та академічну свободу для закладів освіти. З одного боку, ці принципи мають створити фундамент для навчання з прав людини в системі вищої педагогічної освіти: академічна свобода у своїй сутності передбачає освітнє середовище таким, що саме по собі дозволяє формувати компетентності студентів у сфері прав людини. Проте, виявляється, що те, як цей принцип здійснюється на рівні закладів вищої освіти, певним чином стає на заваді запровадженню освіти у сфері прав людини.

Але звернемося детальніше до законодавства України в контексті цілей, змісту та методології освіти у сфері прав людини. Варто розпочати з того, що з огляду на міжнародні стандарти прав людини, освіта у сфері прав людини є частиною права на освіту, оскільки визначається як одна із головних цілей освіти. Про це йдеться, зокрема, у **статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права ООН⁷ (закріплюючи наміри статті 26 Загальної декларації прав людини⁸): «... освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод ...».**

Безпосередній зв'язок освіти з прав людини з правом на освіту на рівні міжнародних стандартів найкраще можна побачити у **Зауваженнях загального порядку №13 Комітету з економічних, соціальних та культурних прав⁹**. Цей документ містить основні характеристики права на освіту, виділяючи так звані «4А», що чітко окреслюють освіту як право, питання прав людини в освіті і питання гарантування прав людини через освіту. Детальніше на цих питаннях зупиняється в своїх роботах **Катаріна Томашевські**, яка з 1998 по 2004 роки була першим спеціальним доповідачем ООН з питань права на освіту Комісії ООН з прав людини.

У цьому контексті слід зауважити, що право на освіту на рівні **Конституції України** представлено в соціально-економічному аспекті, закріплюючи гарантії держави щодо доступу до різних рівнів освіти. Увага цілям освіти, зокрема щодо спрямованості на зміцнення поваги до прав людини, не приділяється. Проте міжнародні договори з прав людини є частиною законодавства України, норми яких мають пряме застосування.

Не йдеться безпосередньо про питання прав людини і основоположних свобод і в положеннях **Закону України «Про освіту»¹⁰** у визначенні мети освіти: *«Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору»*. Є шанс тільки спиратися на словосполучення про «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства», «відповідальних громадян», «європейський вибір» тощо.

Але дуже важливим є те, що в **статті 6 Закону України «Про освіту»¹¹** питання прав людини закріплені як «Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності». Серед таких засад, зокрема: *«людиноцентризм; верховенство права; забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності; забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; розвиток інклюзивного освітнього середо-*

7 Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

8 Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

9 Зауваження загального порядку №13 Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/gencomm/Rescgencom13.html>

10 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

11 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

вища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами; <...> формування поваги до прав і свобод людини, непримиренності до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також дискримінації за будь-якими ознаками; формування громадянської культури та культури демократії».

Закон України «Про вищу освіту»¹² серед принципів державної політики у сфері вищої освіти вищенаведені принципи, зазначені у Законі України «Про освіту», не називає. Але серед шляхів формування і реалізації державної політики у сфері вищої освіти вказуються окремі положення, на які можна спиратися у запровадженні освіти у сфері прав людини в закладах вищої освіти:

- створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;
- розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія закладу вищої освіти зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, слугують громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно;
- визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців.

Завдання закладу вищої освіти, що зазначені у статті 26 **Закону України «Про вищу освіту»**, не містять положень, пов'язаних з освітою з прав людини. Є окремий пункт у переліку цих завдань, пов'язаний з вихованням, а саме: «Формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах». Як бачимо, у цьому переліку відсутні питання, пов'язані безпосередньо з чимось подібним до виховання у душі поваги до прав людини.

Варто також звернути увагу на те, що прийнято використовувати термін «правове виховання» як на практиці, так і на рівні законодавства. Змішування понять «правове виховання» та «правова освіта» з освітою у сфері прав людини є однією із проблем, оскільки правова освіта включає більш широкий спектр тем і багато з них не пов'язані з правами людини. У результаті, коли постає питання, наскільки приділяється увага навчання з прав людини в школах та університетах, то часто називають правову освіту й відповідні навчальні курси та предмети, хоча права людини в них, якщо й займають, то невелику частку змісту.

Окрім Конституції України, законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», законодавство України у вищій освіті базується на законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інших нормативно-правових актах.

Основою для змісту вищої освіти по окремих галузях знань та спеціальностях є стандарти вищої освіти.

1.2. ПРАВА ЛЮДИНИ У ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Згідно із **Законом України «Про вищу освіту»¹³**, стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до **Національної рамки кваліфікацій**¹⁴ і використовуються для визначення та оцінювання якості вищої освіти, а також результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ), результатів навчання за відповідними спеціальностями.

Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти. Кожен освітній рівень визначає зміст освітньої програми та компетентності, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій. Вимоги до кваліфікаційних рівнів деталізовані через знання, уміння/навички, комунікацію, відповідальність та автономію.

¹² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

¹³ Закон України «Про вищу освіту», (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

¹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>

Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє Міністерство освіти і науки України з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, що забезпечують формування і реалізують державну політику у відповідних сферах і затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Кожний стандарт містить опис компетентностей випускника, які поділяються за напрямками: загальні (ЗК) та спеціальні (фахові компетентності) (СК). Окрім цього, стандарт містить програмні результати навчання за спеціальністю та рівнем (ПР).

Для дослідження було обрано п'ять стандартів вищої освіти різних рівнів – першого (бакалаврського) та другого (магістерського) – з таких галузей знань як: 01. Освіта/Педагогіка (спеціальності: 012 Дошкільна освіта, 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)) та 03. Гуманітарні науки (спеціальність 032 Історія та археологія). Саме здобувачі освіти цих спеціальностей йдуть працювати в систему освіти до закладів освіти різних рівнів, професійним обов'язком яких є забезпечення виконання Державних стандартів освіти та формування громадянських компетентностей, до складу яких входять компетентності з освіти у сфері прав людини.

СТАНДАРТ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 032 «ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ» містить виписані основні компетентності щодо прав людини, які повинні отримати здобувачі освіти.

Серед загальних компетентностей зазначається:

КЗ-1. *Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. Ця компетентність передбачає:*

- *усвідомлення цінностей громадянського (вільного, демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку;*
- *здатність організувати свою діяльність і діяльність колективу закладу освіти з метою розвитку й побудови його освітньої діяльності на правових і демократичних засадах;*
- *здатність пояснювати верховенство права, права і свободи людини і громадянина в Україні;*
- *здатність захищати права та оцінювати виконання обов'язків членами колективу.*

Серед спеціальних (фахових компетентностей) компетентності з освіти у сфері прав людини не зазначаються.

Якщо порівняти відповідність стандарту з описом кваліфікаційного рівня (Матриця відповідності визначених компетентностей дескрипторам Національної рамки кваліфікацій), то компетентності з прав людини автори розглядають тільки на рівні комунікації здобувачів освіти. На рівні знань, умінь, цінностей і ставлень такі вимоги відсутні.

СТАНДАРТ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНОСТЮ 012 «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА»¹⁵ містить виписані основні компетентності щодо прав людини, які повинні отримати здобувачі освіти як на рівні **загальних компетентностей** (КЗ-1 описана вище), так і на рівні спеціальних (фахових).

Серед спеціальних (фахових компетентностей) зазначаються такі:

КС-2. *Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага).*

КС-6. *Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки.*

КС-10. *Вміння складати Індивідуальну програму розвитку та необхідні для навчання дітей з особливими освітніми потребами документи, бути знайомими з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням.*

КС-16. *Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії булінгу.*

¹⁵ Затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1456.

Але програмні результати навчання компетентності з прав людини не визначають. Серед 22 визначених результатів навчання є тільки результат ПР-11. «Бути знайомим з ознаками булінгу. Вміти використовувати прийоми попередження та протидії йому».

Стандарт не визначає освіту з прав людини як обов'язкову для спеціальності «Дошкільна освіта» бакалаврського рівня. Жодної згадки про розуміння прав і свобод людини, планування освітнього процесу, складання програм, проектування освітніх заходів, здійснення управління якістю освітнього процесу на засадах та відповідно до принципів прав людини та прав дитини немає.

Немає жодного зобов'язання знати права дитини, стандарти їх забезпечення, механізми їхнього захисту тощо.

СТАНДАРТ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 012 «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА» не визначає освіту з прав людини як обов'язкову для дошкільної освіти магістерського рівня. Назви загальних компетентностей: «КЗ-1. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо» та «КЗ-6. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності» – не дають розуміння про присутність освіти у сфері прав людини для здобувачів освіти цієї спеціальності. Лише у Матриці відповідності визначених Стандартом компетентностей дескрипторам Національної рамки кваліфікацій є роз'яснення щодо змісту цих компетентностей. Лише на рівні знань здобувачі освіти мають *«Знати і керуватися в професійній діяльності загальнолюдськими цінностями та міжнародними нормами з дотримання прав і свобод людини»*.

СТАНДАРТ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 015 «ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА» містить вписані основні компетентності щодо прав людини, які повинні отримати здобувачі освіти **як на рівні загальних, так і на рівні спеціальних(фахових) компетентностей**.

Серед загальних компетентностей зазначається:

- КЗ-1.** *Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.*
- К-09.** *Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.*
- К-11.** *Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.*

Серед спеціальних (фахових компетентностей) зазначаються такі:

- К-13.** *Здатність забезпечити формування у здобувачів освіти цінностей громадянськості і демократії.*
- К- 20.** *Здатність здійснювати професійну діяльність з дотриманням вимог законодавства, стандартів освіти та внутрішніх нормативних документів закладу освіти.*

Стандарт не визначає освіту з прав людини як обов'язкову для вищої освіти бакалаврського рівня спеціальності «Професійна освіта». Жодної згадки про розуміння прав і свобод людини, планування освітнього процесу, складання програм, проектування освітніх заходів, здійснення управління якістю освітнього процесу на засадах та відповідно до принципів прав людини та прав дитини немає.

Немає жодного зобов'язання знати права дитини, стандарти їх забезпечення, механізми їхнього захисту тощо, хоча великий відсоток здобувачів освіти професійних закладів освіти має вік до 18 років.

СТАНДАРТ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 015 «ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА (ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ-МИ)» не визначає освіту з прав людини як обов'язкову для професійної освіти магістерського рівня. Назви загальних компетентностей: «КЗ-1. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо» та «СК 2. Здатність враховувати різноманітність студентів при плануванні і реалізації освітнього процесу в професійній освіті» – не дають розуміння про присутність освіти у сфері прав людини для здобувачів освіти цієї спеціальності.

Для здобувачів освіти другого рівня також немає зобов'язань знати права дитини, стандарти їх забезпечення, механізми їхнього захисту тощо.

У результаті проведеного аналізу вищезазначених стандартів вищої освіти для спеціальностей, випускники яких, здебільшого, будуть працювати в закладах освіти, можемо зазначити таке:

- усі проаналізовані стандарти визначають компетентності з прав людини як обов'язкові на рівні загальних, а в окремих спеціальностях, таких як «Дошкільна освіта», «Професійна освіта» бакалаврського рівня, ще й на рівні спеціальних (фахових) компетентностей;
- водночас на рівні програмних результатів для здобувачів освіти усіх спеціальностей, стандарти яких аналізувались, відсутні зобов'язання знати права дитини, стандарти їхнього забезпечення, механізми їхнього захисту тощо;
- від здобувачів освіти вимагається фрагментарне володіння знаннями чи то на рівні автономії та відповідальності здобувачів освіти, чи в процесі комунікації, що підтверджує Матриця відповідності визначених компетентностей дескрипторам Національної рамки кваліфікацій. Це розчиняє пріоритетність компетентностей та складність відслідковування на рівні досягнутих результатів.

ЗГІДНО ІЗ ЗУ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ» заклади вищої освіти (наукові установи) самостійно розробляють і затверджують **освітні програми** з урахуванням вимог до відповідного рівня вищої освіти, встановлених законодавством та стандартами вищої освіти. Освітні програми, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій, мають забезпечувати виконання вимог відповідних професійних стандартів (за наявності), якщо інше не передбачено законодавством.

Таким чином, програми закладів вищої освіти забезпечують розвиток компетентностей та виконання результатів навчання, визначених відповідними стандартами.

Тож запропоновані у Стандартах вищої освіти компетентності для бакалаврів та магістрів різних спеціальностей, що відповідно до кваліфікації можуть працювати в закладах освіти, та особливо – результати навчання, не дозволяють забезпечити якісну освіту з прав людини здобувачам освіти.

1.3. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

У принципі, законодавство створює можливості для самостійної діяльності закладів вищої освіти щодо освіти з прав людини. Зокрема, у світлі принципів автономії та академічної свободи у **Законі України «Про вищу освіту»** зазначено, що заклади вищої освіти «[...] мають право¹⁶:

- розробляти та реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності;
- надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства;
- самостійно розробляти та запроваджувати власні програми освітньої, мистецької, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;
- самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін;
- провадити видавничу діяльність, зокрема видавати підручники, навчальні посібники і наукові праці, а також розвивати власну поліграфічну базу;
- провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами;
- брати участь у роботі міжнародних організацій;
- звертатися з ініціативою до органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами тощо[...].»

¹⁶ Закон України «Про вищу освіту», (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Разом з тим, за результатами фокус-групових інтерв'ю, у яких брали участь викладачі педагогічних закладів вищої освіти та студенти, вибіркового аналізу навчальних програм окремих університетів, інтерв'ю з експертами можна зробити висновок, що **заклади вищої освіти не приділяють достатньої уваги формуванню компетентностей щодо цілей, змісту, методології навчання з прав людини**. Аналіз дозволив виокремити основні причини такого стану речей.

- 1.** Перша причина: **при формуванні навчального плану насамперед приділяється увага фаховим дисциплінам, і в умовах обмеженої кількості навчальних годин важко знайти час для окремих дисциплін з прав людини**. Учасники й учасниці фокус-групових інтерв'ю звертали увагу на те, що кожен факультет, у першу чергу, відстоює години для фахових дисциплін. Були думки, що без підтримки Міністерства освіти і науки не обійтись, бо знову постане питання «за рахунок яких годин». На противагу була думка, що «деякі адміністрації закладів вищої освіти візьмуть на озброєння імперативний посил МОН, а деякі апелюватимуть до автономії і невтручання в їхню діяльність».
- 2.** Друга причина певним чином пояснює першу: **адміністрація та викладацький склад не вбачають цінності питань прав людини і необхідності їхньої пріоритетності для підготовки педагогів**. Очевидно, що освіта у сфері прав людини не може бути нав'язана, необхідним є розуміння користі такої освіти. В експертних інтерв'ю ми також чули про важливість мотивації. Проблемою є те, що адміністрація педагогічних закладів вищої освіти в багатьох випадках або сама не має сформованої позиції (чи є потрібним навчання з прав людини для майбутніх педагогів і навіщо), або не може цього пояснити, щоб мотивувати.
- 3.** Третя причина **пов'язана з браком спеціалістів, здатних розробляти та викладати подібні навчальні курси**. Здебільшого підготовку у сфері прав людини в Україні можна отримати від громадських організацій. Поступово концепція прав людини стає предметом досліджень і навчання фахівців юридичних професій. Проте в більшості випадків це вузькоспеціалізоване навчання. Учасники та учасниці фокус-групових інтерв'ю звертали увагу на необхідності спеціалізації фахівців, які викладають права людини: «Методику викладає інша особа, ніж право. [...] Викладання прав людини потребує спеціалізації більш вузької, ніж правознавство».
- 4.** Четверта причина: **бракує розуміння зв'язку між встановленими на державному рівні компетентностями, якими мають оволодіти майбутні педагоги, і питаннями прав людини. Заклад вищої освіти, що готовий запровадити окремий курс, присвячений питанням прав людини, методики навчання з прав людини, не завжди є спроможним пояснити зв'язок між змістом предмету і компетентностями, визначеними в стандартах**. На важливість цього зверталася увага під час фокус-групових інтерв'ю: «Під час акредитації увага звертається на зв'язок між предметом і компетентностями. Якщо немає зв'язку, то одразу запитання: навіщо цей предмет майбутньому вчителю, як він пов'язаний з діяльністю вчителя і тренера, наприклад. І тут ми часто не можемо надати повноцінну відповідь».
- 5.** П'ята причина: **бракує бачення та практичного досвіду інтеграції тем та питань прав людини до фахових навчальних дисциплін. Сам підхід, що передбачає інтеграцію тем та питань прав людини до різних навчальних предметів, багато викладачів у закладах вищої освіти бачать найбільш реалістичним наразі**. Принаймні, про це ми почули під час фокус-групових інтерв'ю з викладачами: «Міжпредметні зв'язки. Це більш реально. Маючи спеціалізовані предмети (наприклад, управління фізичною культурою, спортивне право), можемо дещо давати і про права людини. Інтегруючи права людини до інших предметів, які є обов'язковими. При цьому не треба пояснювати [акредитаційній] комісії, чому саме потрібен цей предмет, що він дає майбутньому вчителю...». Під час проведення фокус-груп називалася значна кількість предметів (щоправда, деякі з них також зараз скорочуються), що, на думку викладацького складу, мають за змістом простір для інтеграції навчання з прав людини: соціологія, психологія, філософія, педагогічна майстерність, політологія тощо.
- 6.** Шостою, але однією з найголовніших, на нашу думку, можна назвати причину **недостатності наукового обґрунтування, розуміння цілей та змісту підготовки педагогів у сфері прав людини. Дотепер, коли йдеться про концепцію прав людини, бракує розуміння її мультидисциплінарності. Питання прав людини більше сприймаються в контексті суто юридичної науки, а освіту у сфері прав людини часто змішують з правовою освітою**. Ми постійно зустрічаємося з цим під час співпраці зі школами та університетами тощо. Це ще раз підтверджують і фокус-групові інтерв'ю.

Згадуючи про загальні проблеми організації навчання у сфері прав людини у педагогічних університетах, варто назвати ще одну проблему, про яку згадували майже всі експерти під час інтерв'ю: **загальний низький рівень підготовки студентів у педагогічних університетах**.

Ігор Лікарчук, професор, освітній експерт, ексдиректор ДООУ «Навчально-методичний центр з питань якості освіти», ек-сочільник Українського центру оцінювання якості освіти, бачить дві основні причини цього. Перша, на його думку, це за-старілий «радянський підхід до формування ментальності вчителя, він є надзвичайно міцним, який дуже важко зрушити». Друга причина: «[...] у нас немає професійного відбору до навчання в педагогічних університетах. Туди ідуть ті, хто, як правило, не зміг вступити до інших закладів вищої освіти», – каже пан Ігор. Він також додає, що «сьогодні переважна біль-шість директорів шкіл (я сміливо можу сказати, що близько 90% директорів шкіл), надзвичайно не задоволені якістю тих фахівців, які приходять із педагогічних університетів».

У розмові з експерткою Команди підтримки освітніх реформ МОН, голови громадської організації «Медіана» Мариною Кафтан ми почули дуже схожу думку: «Проблема системна. Дуже низький прохідний бал у педагогічні заклади вищої освіти, туди потрапляють слабші студенти, і до них не застосовують належних педагогічних методів, щоб зробити їх сильними вчителями. Потім вони ідуть до школи, бачать там таких самих колег, але які вже встигли вигоріти і зневіритися, і це все створює депресивне середовище, з якого важко вирватися. Два роки тому отримала сильне враження від того, як в університеті ім. М. Драгоманова магістри останнього курсу мали вставати, коли викладач входить до аудиторії, інакше є ризик отримати двійку за пару», – каже пані Марина.

1.4. ОСВІТА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УНІВЕРСИТЕТАХ НА РІВНІ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ

Раніше ми аналізували державні стандарти щодо включення до них компетентностей з освіти у сфері прав людини. За-безпечувати ж виконання державних стандартів у вищій освіті мають навчальні програми для здобувачів освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів.

Наразі **педагогічні заклади вищої освіти у переважній більшості не мають програм, що передбачали б навчання цілям, змісту та методології навчання з прав людини. Існують поодинокі випадки наявності програм з розвитку громадянських та соціальних компетентностей.**

При цьому принципи автономії і академічної свободи, що самі по собі мали би сприяти навчанню правам людини у вищій освіті, стали викликом. **Більшість педагогічних закладів вищої освіти зводять до мінімуму кількість годин, передба-чених на формування компетентностей, дотичних до питань цілей, змісту та методології навчання з прав людини.** Як студенти, так і викладачі повідомляють про те, що у порівнянні з минулими роками **скорочуються у кількості годин або навіть зникають дисципліни, програми яких хоч якось передбачали включення питань прав людини.**

Оскільки заклади вищої освіти самостійно розробляють навчальні програми відповідно до державного стандарту, на-явність навчальних програм з освіти у сфері прав людини або таких навчальних програм, що в змістовному наповненні містять питання прав людини, залежить від самих закладів вищої освіти. Аналізуючи **навчальні програми окремих пе-дагогічних університетів**, можна помітити, що в деяких із них серед **обов'язкових компонентів освітніх програм для першого (бакалаврського) рівня навчальних дисциплін з освіти у сфері прав людини в переліку немає.**

Опосередковано освіта у сфері прав людини може реалізовуватись через такі дисципліни, що пропонують педагогічні заклади вищої освіти, і то не для всіх спеціальностей:

- Основи інклюзивної освіти та через історію різних періодів («Середня освіта (Історія)»);
- Основи інклюзивної освіти («Початкова освіта», «Початкова освіта. Організація позакласної та позашкільної ви-ховної роботи з дітьми», «Дошкільна освіта. Сімейне виховання», «Початкова освіта. Електронне навчання»);
- Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі («Початкова освіта»).

Для освітньо-професійних програм «Історія та археологія», «Соціальна робота (Соціальна педагогіка)», «Психологія» серед обов'язкових компонентів навчальних дисциплін з освіти у сфері прав людини чи суміжних з ними немає в переліку взагалі.

Це означає, що здобувачі освіти, які отримують в дипломі бакалавра такі кваліфікації: «Бакалавр історії та археології», «Вчитель історії», «Бакалавр з соціальної роботи, соціальний працівник, соціальний педагог», «Бакалавр психології», «Ба-калавр початкової освіти. Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Бакалавр початкової освіти. Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти».

Організатор позакласної та позашкільної виховної роботи з дітьми», «Бакалавр дошкільної освіти. Вихователь дітей раннього та дошкільного віку. Гувернер» – не будуть мати якісних знань та навичок і в цілому компетентностей з освіти у сфері прав людини. На інших факультетах серед обов'язкових компонентів освітніх програм навчальні дисципліни з освіти у сфері прав людини відсутні.

Вибірковий компонент освітньої програми міг би компенсувати можливість отримання освіти з прав людини, з якого здобувачі освіти можуть обрати 15 дисциплін за вибором. Але цей **перелік також не містить жодної дисципліни з освіти у сфері прав людини.**

Для другого (магістерського) рівня ситуація з освітньо-професійними програмами подібна. Фахівці за такими кваліфікаціями «Магістр за спеціальністю «Історія та археологія», «Магістр середньої освіти (Історія). Вчитель історії. Викладач історії», «Магістр з соціальної роботи. Соціальний працівник. Соціальний педагог», «Магістр психології», «Магістр початкової освіти. Вчитель початкової школи. Викладач педагогіки і методик початкової освіти», «Магістр дошкільної освіти», «Магістр спеціальної освіти. Логопед. Вчитель дефектолог. Викладач корекційної педагогіки (логопедії) і спеціальної психології. Психолог (спеціальний) дошкільних, загальноосвітніх та реабілітаційних закладів» – якісні компетентності з освіти у сфері прав людини мати не будуть.

Серед запропонованого переліку вибіркового компоненту освітньої програми, з яких здобувачі освіти другого рівня можуть обрати 6 дисциплін за вибором, **навчальних дисциплін з освіти у сфері прав людини також немає в переліку.**

■ ■ ■ ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

- ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ, ЩО ВИЗНАЧАЄ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОСВІТИ, В ЦІЛОМУ НЕ ПЕРЕШКОДЖАЄ Й ПЕВНОЮ МІРОЮ СТВОРЮЄ СПРИЯТЛИВИЙ ҐРУНТ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НА РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВОДНОЧАС ІСНУЄ СУТТЄВИЙ РОЗРИВ МІЖ НОРМАМИ ЗАКОНОДАВСТВА І ЇХНІМ ВТІЛЕННЯМ НА ПРАКТИЦІ НА РІВНІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ДЕ ГОТУЮТЬ ПЕДАГОГІВ, ТА В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- ВАЖЛИВИМ Є ДОДАТКОВИЙ АНАЛІЗ І ПЕРЕГЛЯД ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЯХ ТА В ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТАХ.
- ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ, ВІДПОВІДНО ДО ЯКИХ РОЗРОБЛЯЮТЬСЯ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ, МАЮТЬ МІСТИТИ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЩОДО ПРАВ ДИТИНИ.
- Є ПОТРЕБА В ТОМУ, ЩОБ В УМОВАХ ВСТАНОВЛЕНИХ НА РІВНІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ І АВТОНОМІЇ ПЕДАГОГІЧНІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИДІЛЯЛИ НАЛЕЖНУ УВАГУ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЦІЛЯМ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- НЕОБХІДНОЮ Є ІНФОРМАЦІЙНА РОБОТА З ПЕДАГОГІЧНИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРАВАМ ЛЮДИНИ ТА ЯК ВИКЛАДАТИ ПРАВА ЛЮДИНИ. ПЕДАГОГІЧНІ УНІВЕРСИТЕТИ МАЮТЬ ЯК ПРІОРИТЕТ ОБИРАТИ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ КУРСИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА З ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВАЖЛИВОЮ Є ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ, ЩОБ ВОНИ БУЛИ ЗДАТНІ ПРОВОДИТИ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.
- НА ЧАСІ Є РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ/НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.

- ВАРТО РОЗРОБИТИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЩОДО СПОСОБІВ ДОСЯГНЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ДЕРЖАВНИМИ СТАНДАРТАМИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ СПЕЦІАЛЬНІ КУРСИ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ.
- ВАЖЛИВОЮ Є ПІДТРИМКА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ВИОКРЕМЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ОКРЕМУ ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ, ЩОБ ПРИПІНИТИ ПРАКТИКУ ЗМІШУВАННЯ З ПРАВОВОЮ ОСВІТОЮ.
- ТРЕБА ДОКЛАДАТИ ЗУСИЛЬ, ЩОБ ПІДВИЩУВАТИ ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ КВАЛІФІКОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ), А ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР ДО ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МАЄ БУТИ БІЛЬШ ВІДПОВІДАЛЬНИМ.
- НАГАЛЬНОЮ Є ПОТРЕБА У РОЗРОБЦІ ПРОГРАМ НАВЧАННЯ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ УСІХ ФАХОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ, ЩО ЗА КВАЛІФІКАЦІЄЮ ДАЮТЬ ОСОБАМ МОЖЛИВІСТЬ ПРАЦЮВАТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.
- ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ МОЖЕ ТАКОЖ РУХАТИСЬ ШЛЯХОМ ВКЛЮЧЕННЯ ЗМІСТОВНИХ КОМПОНЕНТІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН, АЛЕ ТАКИМ ЧИНОМ, ЩОБ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЦІЛІСНЕ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАНДАРТОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІДПОВІДНОЇ ПРОФЕСІЇ.

ROZDIL 2.

МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРАВАМ ЛЮДИНИ

Формування компетентностей для готовності вчителів проводити навчання з прав людини в школі відбувається не лише на рівні фахової підготовки в університетах, але й у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників(-ць). Важливість післядипломної освіти та підвищення кваліфікації в питаннях освіти у сфері прав людини важко переоцінити, адже концепція прав людини постійно еволюціонує й навіть високого рівня фахівці у цій сфері мають підвищувати свою кваліфікацію.

Тож яким чином питання цілей, змісту та методології навчання включені до освітнього законодавства, державних стандартів та навчальних програм у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників(-ць)? Нас буде цікавити також те, хто саме може надавати послуги підвищення кваліфікації педагогічних працівників(-ць), зокрема в питаннях освіти у сфері прав людини, та яким є процес підвищення кваліфікації.

2.1. ОСВІТА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТАХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ)

25 червня 2020 року Кабінет Міністрів України оновив **Національну рамку кваліфікацій**. Відповідно до кількості кваліфікаційних рівнів, тепер національна рамка кваліфікацій відповідає Європейській рамці кваліфікацій для навчання впродовж життя. Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти.

Грунтуючись на європейських і національних стандартах та принципах забезпечення якості освіти, національна рамка кваліфікацій потребувала змістового оновлення, тому її погодили зі змінами, внесеними до Законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту». Саме оновлена рамка кваліфікацій містить поняття освітньої та професійної кваліфікацій.

Професійні стандарти є основою для розробки відповідних стандартів вищої освіти. Так само і програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників мають орієнтуватися на професійний стандарт.

23 грудня 2020 року затверджено Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства **ПРОФЕСІЙНИЙ СТАНДАРТ** за трьома вчительськими професіями: «*Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти*», «*Вчитель закладу загальної середньої освіти*», «*Вчитель із початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)*». Професійний стандарт розробили Міністерство освіти і науки України спільно з Українським інститутом розвитку освіти за участі вчителів і директорів шкіл, фахівців, які здійснюють підготовку вчителів, підвищення їхньої кваліфікації та проводять сертифікацію вчителів, за підтримки проєктів «Навчаємось разом» і «Професійний стандарт вчителя нового покоління і кращі НУШ технології: у взаємодії між академічними спільнотами університетів і вчителями-практиками».

Серед загальних компетентностей Стандарт визначає **ЗК.01: «Здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини і громадянина; реалізовувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність)»**.

Серед професійних компетентностей (за трудовою дією або групою трудових дій) у компетентності **«Б2. Емоційно-етична компетентність»** вимагається знання **«Б2.3.31. Розмаїття та унікальність різних культур у суспільстві, відмінності між людьми, стратегії попередження, подолання і трансформації конфліктів»** та **Б2.3.32. «Зміст основних актів міжнародного та національного законодавства щодо прав людини і дитини, цілей сталого розвитку»**. На рівні умінь – **«Б2.3.У1. Взаємодіяти, враховуючи культурні та особистісні відмінності співрозмовників, принципи недискримінації та поваги до відмінностей, а також дотримуючись етики спілкування, Б2.3.У2. Застосовувати основні стратегії поведінки щодо захисту власних прав, а також захисту учнів під час освітнього процесу, Б2.3.У3. Ураховувати в освітньому процесі підходи, визначені цілями сталого розвитку; розкривати потенціал учасників освітнього процесу для креативних колективних рішень щодо подолання проблем, які впливають на колектив закладу освіти, місцеву громаду, глобальну спільноту»**.

Серед професійної компетентності **«В1. Інклюзивна компетентність»** присутня **В1.3.: «Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів»**.

Здоров'язберезувальна компетентність (В2) передбачає знання ознак безпечного освітнього середовища, видів та проявів насильства, булінгу (цькування), правила запобігання та протидії їм; умінь вживати заходи щодо запобігання та протидії булінгу, різним проявам насильства серед учнів та інших учасників освітнього процесу.

Орієнтовний опис професійних компетентностей вчителя відповідно до кваліфікаційних категорій педагогічних працівників має закладені можливості для освіти з прав людини та формування компетентностей з прав людини (наприклад, *Б1. Психологічна компетентність. Б 1.4. Здатність формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною*).

Б2. Емоційно-етична компетентність. Б2.2. Здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, де вчитель має організувати діалог і полілог з усіма учасниками освітнього процесу та представниками місцевої громади, враховуючи соціальну природу людини та спільні базові людські цінності; застосовувати стратегії поведінки щодо захисту власних прав і свобод, а також захисту учнів під час освітнього процесу тощо. Важливо відмітити, що **серед цінностей, зазначених у меті професійної діяльності вчителя, права людини не виокремлюються і не визначаються** (наприклад, «настановленням і особистим прикладом утверджує повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства» тощо).

Скромне місце вимог до знань та вмінь з прав людини серед опису трудових функцій у змісті емоційно-етичної компетентності перетворює їх на «другорядні» компетентності в системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогів, а це є ризиком, що вони будуть «втрачені» в навчальних планах та програмах інституцій, що займаються такою освітою.

Орієнтовний опис професійних компетентностей вчителя відповідно до кваліфікаційних категорій педагогічних працівників передбачає, що педагогічний працівник кожної наступної кваліфікаційної категорії володіє компетентностями, визначеними для попередніх кваліфікаційних категорій. **Якщо компетентності з освіти у сфері прав людини не були надані/сформовані в попередній кваліфікаційній категорії, то вони також будуть «втрачені» і для наступних категорій. Подібна ситуація в освіті спостерігається і зараз, тому важливо акцентувати увагу на важливості набуття цих компетентностей під час професійного розвитку вчителів усіх кваліфікаційних категорій та обов'язково включати питання з освіти у сфері прав людини до комплексного оцінювання їхніх професійних компетентностей під час процедур атестації та сертифікації.**

Стандарт професійної освіти (далі – СП(ПТ)О) з професії «4222 Адміністратор» не передбачає формування компетентностей з освіти у сфері прав людини ані на рівні змісту загальнопрофесійних компетентностей, ані на рівні ключових компетентностей. Відповідно до стандарту **Типова програма з підготовки за професією «Адміністратор»** (Зміст професійних компетентностей) **таких модулів, які б передбачали освіту з прав людини, не містить.**

У наказі «Про затвердження **Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації керівних кадрів закладів загальної середньої освіти відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа»**» від 13.12.2018 р. №1392 рекомендовано закладам післядипломної педагогічної освіти використовувати Типову програму під час організації та проведення навчання керівних кадрів закладів загальної середньої освіти.

Серед основних завдань Типової програми є «*Розвиток громадянських компетентностей керівних кадрів ЗСО, формування усвідомлення важливості власної громадянської позиції та впливу на формування демократичного середовища як у колективі, так і в місцевій громаді*».

У фокусі програми, серед зазначених акцентів щодо розвитку управлінських компетентностей, безпосередньо про компетентності з прав людини не згадується. Опосередковано це можливо в темі «*Побудова демократичної моделі управління закладом ЗСО*»

Серед програмних компетентностей – «*Сприймати думки інших людей, їхнє право на власну позицію*», «*Мати активну громадянську позицію*».

Серед фахових компетентностей в Модулі 2 зазначається: «*Бути здатним формувати безпечне новітнє освітнє середовище в закладі загальної середньої освіти*».

Згідно з Навчальним планом в Модулі 5 (III етап – очний) «Державно-громадське управління закладом загальної середньої освіти в умовах реформування галузі освіти в Україні» є тема 5 «Розвиток громадянських компетентностей керівних кадрів закладу загальної середньої освіти», яка б мала можливість системно розвивати компетентності з ОПЛ, але загальна кількість годин на її вивчення (5), та їх рекомендований розподіл (навчальний тренінг – 0, практичне заняття – 4, самостійна робота – 1) не сформують якісну базу знань, навичок та ставлень.

Модуль 3 «Управління кадровою роботою закладу загальної середньої освіти» та Модуль 4 «Концепція «Нова українська школа», Державний стандарт початкової загальної освіти та програми (освітні та навчальні) початкової школи», що передбачає Тему 6 «Організація ефективного та безпечного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти», є дистанційними. Виділені навчальним планом 0,5 години на практичне заняття з теми «Організація ефективного та безпечного освітнього середовища закладу загальної середньої освіти» навряд чи сформує навички і ставлення до організації освітнього середовища на засадах і принципах прав людини в тому числі.

У результаті аналізу **Концепції розвитку педагогічної освіти, затвердженої наказом МОН №776 від 16.07.2018 р.**, можна сказати, що **ані глобальний освітній контекст, ані особливості педагогічної професії, описані у цій концепції, не зазначають потреби в освіті у сфері прав людини.** Також **серед проблем педагогічної освіти, що потребують розв'язання, жодним чином не згадується низький рівень знань, неякісна підготовка, а скоріше її відсутність, з освіти у сфері прав людини. Концепція не створює умови для набуття педагогами компетентностей з прав людини, і, відповідно, вони не зможуть їх застосовувати у своїй професійній діяльності** щодо захисту своїх прав та прав учнів, розробляти дієві механізми і процедури захисту прав людини в школі.

Освіти у сфері прав людини немає і серед додаткових вимог щодо забезпечення якості підготовки та професійного розвитку педагогічних працівників, а також серед ключових завдань різних рівнів педагогічної освіти.

Застосування запропонованої процедури присвоєння професійної кваліфікації педагогічному працівнику, яке має проводитись з урахуванням єдиного державного кваліфікаційного іспиту з психолого-педагогічної підготовки, предметної спеціальності та методики викладання, може «привести» в школу педагогів із низьким рівнем компетенцій з прав людини.

На основі Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників» від 27 грудня 2018 р. №1190 Державною службою якості освіти України була розроблена **МЕТОДИКА ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАСНИКІВ СЕРТИФІКАЦІЇ** (за результатами вивчення їх практичного досвіду) відповідно до останнього внесення змін та затвердження оновленої методики наказом ДСЯО України від 24.02.2020 № 01-11/6¹⁷.

Методика має інформаційний, роз'яснювальний та рекомендаційний характер і призначена для використання експертами під час оцінювання професійних компетентностей учасників сертифікації шляхом вивчення їх практичного досвіду роботи та містить перелік професійних компетентностей, які підлягають оцінюванню, критерії оцінювання, показники критеріїв оцінювання, коефіцієнти вагомості показників та результати оцінювання.

Під компетентністю в цій Методиці розглядається системний прояв знань, умінь, здібностей і особистісних якостей педагогічного працівника, що дозволяють йому успішно вирішувати функціональні завдання, які становлять сутність професійної діяльності.

У процесі сертифікації проводиться експертне оцінювання 10 професійних компетентностей, кожна з яких оцінюється за двома критеріями – когнітивним (К) та діяльним (Д).

Серед критеріїв оцінювання професійної компетентності критеріїв, які б безпосередньо стосувались освіти у сфері прав людини, немає.

Опосередковано це можна було б перевірити за допомогою критерію 5 «Здатність організувати та підтримувати здорове, безпечне, розвивальне, психологічно комфортне, інклюзивне освітнє середовище» та критерію 6 «Здатність до організації виховного процесу, який ґрунтується на загальнолюдських, національно-патріотичних, культурних та громадянських цінностях».

Але якщо ми розглянемо рекомендовані показники до цих критеріїв оцінювання, то виявляється, що вони також не вимагають якісної освіти у сфері прав людини від вчителів.

17 Методика експертного оцінювання професійних компетентностей учасників сертифікації–2020. Наказ Державної служби якості освіти України від 24.02.2020 № 01-11/6. URL: <http://www.sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/sertyfikatsiia-pedahohichnykh-pratsivnykiv/1150-metodyka-ekspertnoho-otsinyuvannya-profesiynykh-kompetentnostey-uchasnykiv-sertyfikatsiyi-2020>

ТАБЛИЦЯ 1. ТАБЛИЦЯ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАСНИКІВ СЕРТИФІКАЦІЇ ШЛЯХОМ ВИВЧЕННЯ ЇХНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ

Професійна компетентність	Критерії оцінювання	Шифр показника	Показники критерію оцінювання	Коефіцієнт вагомості показника	Бал оцінювання	Результат оцінювання	
Здатність організувати та підтримувати здорове, безпечне, розвивальне, психологічно комфортне, інклюзивне освітнє середовище	Діяльнісний (5Д)	5Д1	Створює психологічно комфортне освітнє середовище з дотриманням вимог безпеки життєдіяльності, правил санітарії та гігієни	0,3			
		5Д2	Мотивує учнів до вибору виду діяльності та активного навчання, організовуючи освітні осередки	0,2			
		5Д3	Залучає учнів до комунікативної, дослідницької, проектної та інших видів діяльності в освітньому середовищі	0,25			
		5Д4	Добирає і застосовує в освітньому середовищі навчальні матеріали відповідно до інтересів і потреб дітей	0,25			
	Кількість балів за діяльнісним критерієм (5Д)						
	Когнітивний (5К)	5К1	Знає вимоги до освітнього середовища, зорієнтованого на особистісний, творчий і духовний розвиток учнів	0,35			
		5К2	Знає особливості змістового наповнення освітнього середовища	0,35			
		5К3	Знає норми та правила поведінки учасників освітнього процесу в закладі освіти	0,3			
	Кількість балів за когнітивним критерієм (5К)						
	Здатність до організації виховного процесу, який ґрунтується на загальнолюдських національно-патріотичних, культурних та громадянських цінностях	Діяльнісний (6Д)	6Д1	Використовує завдання / матеріали для формування і виховання загальнолюдських, національно-патріотичних, культурних та громадянських цінностей	0,25		
6Д2			Створює умови для формування емоційного інтелекту здобувачів освіти	0,2			
6Д3			Планує та проводить заходи щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) / дискримінації серед учнів	0,3			
6Д4			Виховує в учнів моральні чесноти (доброту, милосердя, співчуття, тощо)	0,25			
Кількість балів за діяльнісним критерієм (6Д)							
Когнітивний (6К)		6К1	Обізнаний з нормативною базою виховного процесу в початковій освіті	0,2			
		6К2	Знає методики та технології національно-патріотичного виховання	0,3			
		6К3	Володіє інформацією про чинники ризику насильства (булінгу / цькування) щодо дитини та знає послідовність дій у випадку його виявлення	0,3			
		6К4	Знає основи превентивного виховання здобувачів освіти	0,2			
Кількість балів за когнітивним критерієм (6К)							

У **Проекті методики експертного оцінювання професійних компетентностей учасників сертифікації** (за результатами вивчення їхнього практичного досвіду) був присутній критерій «Здатність моделювати поведінку, в основі якої повага до прав людини, демократичні та інші загальнолюдські цінності», але в оновленій версії документа цього критерію немає.

Отже, можна зробити припущення, що **відсутність уваги до компетентностей вчителя з прав людини визначає неперіоритетність розвитку і контролю реалізації цих компетентностей для державної системи освіти. До того ж, запропоновані у цьому документі показники не відображають необхідний і відповідний Всесвітній програмі освіти у сфері прав людини рівень володіння компетентностями щодо освіти у сфері прав людини.**

Опосередковано, зі слів респондентів інтерв'ю з Інститутів післядипломної педагогічної освіти, навчання з прав людини в окремих аспектах можливе в напрямках «розвитку професійних компетентностей: знання навчального предмета, фахових методик, технологій для вчителів суспільствознавчих дисциплін», а також «створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами».

2.2. ЦІЛІ, ЗМІСТ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ

Розібравшись з тим, наскільки професійні стандарти, що є актуальними для педагогів, сприяють їхній підготовці щодо цілей, змісту та методології навчання з прав людини, переходимо до рівня, на якому ці стандарти можуть бути досягнуті. Отже, як зараз працює система підвищення кваліфікації педагогічних працівників та які можливості вона дає для отримання компетентностей у сфері освіти з прав людини?

2.2.1. ХТО МОЖЕ ЗДІЙСНЮВАТИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ, ЗОКРЕМА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ, В УКРАЇНІ ТА ЯК ЦЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ?

Деталізує нові підходи до підвищення кваліфікації педагогічних працівників **Закон України «Про повну загальну середню освіту»**¹⁸. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників встановлює **Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року №800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників»**¹⁹. Цей документ також визначає, хто може бути суб'єктами надання послуг підвищення кваліфікації педагогів.

Стаття 54 Закону України «Про освіту»²⁰ встановлює право педагогічних працівників(-ць) «[...] на вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників [...]» та обов'язок «[...] постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність [...]».

Відповідно до статті 59 Закону України «Про освіту» та **пункту 7 Постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Про порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників»**²¹, педагогічні працівники мають право самостійно обирати конкретні форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації.

Про можливість, що наразі певною мірою надає чинний порядок підвищення кваліфікації, згадувалось і в експертних інтерв'ю. Так, наприклад, координаторка програми підтримки освітніх реформ «Демократична школа» в Україні пані Христина Чушак наголошує: «*Постанова №800 надає багато можливостей, але вчителі залякані і не користуються наданим вибором потрібних тем і курсів. Треба більше працювати з вчителями, щоб вони «купували» цю тему.*»

18 Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

19 Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Про порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-n#Text>

20 Закон України «Про освіту», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

21 Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Про порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-n#Text>

Міністерство освіти і науки України видало **методичні рекомендації, як вчителям підвищувати кваліфікацію**²², де роз'яснює, що «Ніхто не може заборонити педагогічному працівникові чи обмежити його право «вільно обирати» будь-які програми підвищення кваліфікації чи їхні складові (модулі тощо), форми і види підвищення кваліфікації, а також вільно обирати суб'єкта підвищення кваліфікації». У цьому ж документі вказано, де шукати інформацію: «Пошук інформації щодо підвищення кваліфікації педагогічний(-на) працівник(-ця) може здійснювати у будь-який спосіб: безпосередньо на сайтах суб'єктів підвищення кваліфікації, на різноманітних інформаційних чи спеціальних ресурсах, у тематичних групах, через запит необхідної інформації безпосередньо у суб'єкта підвищення кваліфікації тощо».

Згадані методичні рекомендації відповідають на наші питання щодо порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників(-ць) та суб'єктів, які надають такі послуги. Щодо процесу підготовки педагогічного(ї) працівника(-ці), то Методичні рекомендації резюмують: «[...] *підготовка педагогічного працівника до підвищення кваліфікації може мати такий вигляд: самооцінювання власних професійних (фахових і загальних) компетентностей і педагогічної майстерності, усвідомлення потреби, отримання поради від колег за результатами відкритих уроків чи інших форм спостережень (моніторингу педагогічної діяльності педагогічного працівника), пошук суб'єктів підвищення кваліфікації, які здатні задовольнити ці потреби, вибір форми (форм) і виду (видів) підвищення кваліфікації, які ці суб'єкти можуть запропонувати для врахування потреб педагогічних працівників тощо*».

Докладно лист МОН, що містить Методичні рекомендації, пояснює і хто саме може бути суб'єктом надання послуг підвищення кваліфікації. Відповідно до законодавства та роз'яснення МОН, такими суб'єктами можуть бути заклади освіти «[...] *що мають ліцензію на підвищення кваліфікації або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою [...]*», або будь-яка інша юридична чи фізична особа «[...] **що провадить діяльність, спрямовану на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті [...]**». При цьому ліцензію зобов'язаний мати лише заклад освіти, інші суб'єкти можуть надавати послуги підвищення кваліфікації і не зобов'язані мати жодні дозволи. Тому в методичних рекомендаціях підкреслюється, що: «[...] *ні Закон, ні Порядок не вимагають ні від педагогічного працівника, ні від педагогічної ради чи керівника закладу освіти вивчати та перевіряти установчі документи (зокрема, статуту) юридичних осіб, які пропонують освітні послуги у сфері підвищення кваліфікації, оцінювати їх на предмет відповідності вимогам законодавства тощо. [...] основним питанням має стати вивчення, аналіз і оцінювання педагогічним працівником і педагогічною радою програм підвищення кваліфікації, якості послуг з підвищення кваліфікації та переліку очікуваних результатів, а не установчих документів юридичних осіб, що пропонують відповідні послуги*».

Отже, вибір суб'єкта надання послуг підвищення кваліфікації на рівні законодавства побудований на принципі конкуренції і надає широкі можливості різним суб'єктам надавати послуги підвищення кваліфікації педагогічних працівників(-ць), а педагогам – вільно обирати таких суб'єктів.

Щоправда, основним суб'єктом надання послуг підвищення кваліфікації сьогодні залишаються Інститути післядипломної освіти. Причини цього є різні. Зокрема й те, що нова система підвищення кваліфікації тільки розвивається. Оскільки ж важливим у цьому процесі є система фінансування, то ми вирішили звернути на це увагу також. Відповідно до роз'яснення законодавства в Методичних рекомендаціях МОН, що тут вже неодноразово згадувались, «*кошти на підвищення кваліфікації педагогічних працівників отримує заклад освіти, який розподіляє їх за рішенням педагогічної ради*». Далі, за рахунок цих коштів, передбачених у кошторисах закладів освіти, «здійснюється фінансування підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які працюють у таких закладах за основним місцем роботи, а також педагогічних працівників, які забезпечують надання загальної середньої освіти, працюючи за сумісництвом у закладах освіти». Можуть бути й інші джерела фінансування: «*Підвищення кваліфікації педагогічного працівника може фінансуватися також засновником закладу освіти, закладом освіти, в якому він працює, педагогічним працівником, а також іншими фізичними та юридичними особами*».

У реальності ситуація поки що дещо інша. Як зазначають педагоги (з відкритих даних у соцмережах), вибору суб'єкта надання послуг з підвищення кваліфікації вони не мають. В окремих областях керівники закладів освіти попереджають, що оплата буде лише за курси ОІППО, а за інші треба вносити оплату самостійно. У деяких областях освітянам взагалі навіть за курси в ІППО виставили кошторис, пояснюючи це тим, що в місцеві бюджети не заклали на це кошти.

22 Лист МОН № 1/9-141 від 04.03.20 року «Щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти».
URL: <https://nus.org.ua/news/yak-vchytelyam-pidvyshhuvaty-kvalifikatsiyu-mon-dalo-metodychni-rekomendatsiyi/>

Друга проблема вибору суб'єкта підвищення кваліфікації полягає в тому, що окремі керівники і налаштована ними педрада відмовляються визнавати сертифікати, отримані в результаті самостійного вибору теми, предмета та освітньої інституції як такі, що засвідчують підвищення кваліфікації:

«...Мені жодного з 35 годин вебінару не зарахували, бо всі сертифікати англійською мовою. Cambridge, MmPublication, Oxford українською сертифікати не видають. Як жаль, що вчитель англійської хоче слухати вебінари англійською...»;

«...Нам сказали, щоб ми обирали безкоштовні курси на Едері, за інше ніхто платити не буде»;

«...А в нас адмін. взагалі сказав, хто проходив платні курси – сертифікати не зараховуються. Попросила посилання на такий документ МОН – поки що відповіді немає».

Отже, у цій частині звіту ми розглянули в загальних рисах: хто може здійснювати підвищення кваліфікації вчителів, яким є алгоритм та які проблеми наразі існують у забезпеченні принципів, на яких ґрунтується система підвищення кваліфікації, що реформується. Звужуючи наші висновки до проблеми підвищення кваліфікації у питаннях освіти у сфері прав людини варто зазначити, що потенційна можливість надання якісних послуг підвищення кваліфікації педагогічних працівників(-ць) з освіти у сфері прав людини існує. Але скоріше потенційна, ніж реальна. Її потрібно розвивати.

2.2.2. ЧИ Є ОСВІТА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНСТИТУТАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ (ІППО)?

Оскільки основним суб'єктом надання послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників(-ць) зараз є Інститути післядипломної педагогічної освіти, ми більшу увагу приділимо тому, чи мають можливість обрати та що обирають в цих інститутах педагогічні працівники(-ці) для посилення своїх компетентностей щодо цілей, змісту та методів навчання з прав людини. Звичайно, не залишимо без уваги й інші інституції, що у різні способи здійснюють підготовку педагогічних працівників(-ць) у цій сфері.

Аналіз сайтів ІППО в пілотному режимі показав, що теми, присвячені правам людини, є дуже обмеженими, тематика наукових досліджень та тематика творчих майстерень не містить згадки про освіту у сфері прав людини.

Чому ситуація є такою? Як зазначали представники ІППО під час інтерв'ю, дуже мало кураторів мають запити до викладачів ІППО щодо тем з прав людини. Можливо, як зазначають опитані респонденти з ІППО, причиною цього є відсутність вимоги з освіти у сфері прав людини у **постанові Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Про порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників»**.

Також у багатьох ІППО бракує фахівців, які могли б викладати ці теми. Завантажуючи ж своїх викладачів з ІППО годинами, кафедри зацікавлені включати в навчальний план ті дисципліни, які готові викладати спеціалісти закладу.

Самі здобувачі цих освітніх послуг можуть обрати теми з прав людини, якщо вони запропоновані ІППО і представлені за визначеними характеристиками на сайті закладу. Але зрозуміти наповненість курсу, визначені завдання та очікувані результати до моменту реєстрації на курс охочі педагоги не зможуть, доведеться «купувати kota в мішку». Як зазначають представники ІППО, багато вчителів обирають курси чи спецкурси з громадянської освіти та тем, пов'язаних з правами людини, як такі, що, на їхню думку, не потребуватимуть багатьох зусиль для опанування, чи заради сертифікату з вказаними набутими компетентностями, який вимагає керівник закладу освіти.

Певними винятками можна вважати теми окремих Інститутів післядипломної педагогічної освіти, де розглядається демократична культура управління школами, що також є наслідком реалізації міжнародних проєктів у цій сфері (наприклад, «Громадсько-активна школа» у Львівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти), а також періодично пропонується спецкурс у межах соціогуманітарного модуля «Середовище, вільне від упереджень і стереотипів – умова ефективного навчання» або «Культура добросусідства». Ці теми є частиною варіативної програми навчання педагогів.

Професійні інваріантні модулі для вчителів правознавства, суспільствознавства та історії від 2014 року не містять тем, пов'язаних з освітою у сфері прав людини. Можливість отримати освіту з прав людини є реальною лише на варіативних модулях, де пропонуються окремі теми за вибором для педагогічних працівників. Самі викладачі інститутів післядипломної педагогічної освіти, здебільшого, розуміють освіту з прав людини як правову освіту і як вивчення законодавства, хоча одноставно підтверджують значущість освіти у сфері прав людини для вчителів та керівників шкіл.

Під час інтерв'ю та фокус-груп респонденти, які представляли ІППО, часто говорили про зацікавленість під час курсів темою законодавства про працю, захистом прав вчителів тощо.

Тематику курсів (модулів) підвищення кваліфікації для окремих груп вчителів, а саме професійну складову, планує кафедра та викладач, який відповідає за напрямок підвищення кваліфікації.

Для відбору змісту курсів (модулів) ІППО керується вимогами чинних програм МОН, НУШ, новими тенденціями в освіті.

Навчання вчителів тематики прав людини, за словами працівників ІППО, що виступали респондентами моніторингу, майже не відбувається. Це пояснюється недостатньою кількістю годин у програмі підвищення кваліфікації.

У межах предметної компетентності окремі викладачі ІППО включають тематику освіти демократичного громадянства та освіти у сфері прав людини для вчителів суспільствознавчих дисциплін, для вчителів початкової школи.

Щодо навчання шкільних адміністраторів (директорів шкіл та заступників директорів з виховної роботи), педагогів-організаторів, соціальних педагогів, психологів тематиці прав людини, то його немає взагалі.

Важливим є потенціал самих викладачів інститутів післядипломної педагогічної освіти. Учасники та учасниці фокус-групових інтерв'ю однією із проблем називають відсутність фінансування для участі у міжнародних конференціях чи семінарах, що суттєво обмежує можливість підвищення кваліфікації самих працівників системи післядипломної педагогічної освіти.

На основі даних проведеного контент-аналізу сайтів трьох інститутів післядипломної педагогічної освіти, можна зробити висновки, що в цілому можливості є, але існує й багато перепон.

Систематично ІППО організують і проводять науково-практичні конференції та інші освітні заходи на різних рівнях, до яких заохочується залучення усіх охочих. Це підтверджується розміщеними оголошеннями про подібні заходи на офіційних онлайн-ресурсах ІППО.

На жаль, серед запропонованих тем науково-практичних конференцій таких, що присвячені освіті у сфері прав людини, немає.

Такі можливості у педагогів є лише в межах проектів, що реалізуються громадськими організаціями за фінансової підтримки міжнародних донорів.

Серед представлено на ресурсах ІППО сучасного педагогічного досвіду освітян області за 2018-2020 р. тем з освіти у сфері прав людини немає.

У Миколаївському ІППО реалізується всеукраїнський експеримент «Формування та оцінювання громадянських компетентностей в освітньому процесі на рівні базової середньої освіти» у 2018–2021 роках», до якого залучені три ЗЗСО області. Також на сайті є інформація про реалізацію програми «Культура добросусідства», метою якої зазначено таке: *«Адаптувати до потреб регіону та експериментально перевірити умови реалізації інтегрованого курсу «Культура добросусідства» за-для розвитку громадянської освіти, соціальної компетентності, навичок успішної міжкультурної комунікації дітей, задоволення освітніх потреб представників національних меншин».*

На сайті Львівського обласного ІППО є інформація про проведення під час курсів для вчителів правознавства і громадянської освіти семінару на тему: *«Компетентнісний підхід у вивченні правознавства та предмета «Громадянська освіта»*, зміст та компетентності слухачів якого були спрямовані на усвідомлення важливості прав людини, формували вміння цінувати різноманітність, робити усвідомлений вибір, критично оцінювати інформацію.

Також у Львівському обласному ІППО був проведений семінар для викладачів «Застосування онлайн комунікації у протидії торгівлі людьми в Україні» на виконання Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 111, та відповідно до Плану заходів Міністерства освіти і науки щодо протидії торгівлі людьми на період до 2020 року (наказ МОН від 8 квітня 2016 р. № 405) за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

2.2.3. ПЕРСПЕКТИВА ОТРИМАТИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦЕНТРАХ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ

Ще одним суб'єктом, що потенційно може підвищувати кваліфікацію педагогічних працівників(-ць), є не так давно створені Центри професійного розвитку педагогів. Під час проведення фокус-групи з представниками та представницями цих центрів ми дізналися про можливості та проблеми щодо підвищення кваліфікації педагогів у сфері освіти з прав людини на їхній базі.

Учасники та учасниці фокус-групи кажуть, що законодавство дає їхнім установам можливість супроводжувати професійний розвиток вчителя. Про порядок їхньої підтримки вони розповідають: *«Центр, як установа, допомагає вчителю визначити рівень його потреб і спроможності в освіті, зокрема щодо освіти з прав людини. Визначивши цей рівень, будуємо спільно власну траєкторію розвитку вчителя – чи підсилити теоретичну складову, чи більше попрацювати над методологією, і на основі цього ми можемо пропонувати вчителям різні види підвищення кваліфікації, види роботи в робочому колективі, педагогічній спільноті тощо. І врешті бачити результат цього розвитку»*. Але самі називають цю схему ідеальною – в реальному житті ситуація інша. Проблему вони бачать у тому, що, в першу чергу, самі органи управління освітою порушують Положення, на основі якого створено ці Центри, тим, що вносять до статутних документів Центрів пункти, що суперечать Положенню: *«[...] учнівські конкурси та олімпіади, конкурс «Вчитель року», який має проводити управління освіти, питання атестації педагогів, ведення атестаційних документів [...]»*. Навіть коли Статут відповідає положенню, існує проблема позастатутних відносин, коли додаткові функції Центри мусять виконувати на практиці, оскільки *«управління освітою є ключовим партнером»*. *«Боремося за автономію центрів»*, – кажуть керівники(-ці) ЦПР. Вони також характеризують Положення про Центри занадто загальним. Вважають, що якби був модельний Статут, то органи управління не вносили б до Статутів Центрів функції, що не передбачені Положенням. Проблема підсилюється тим, що головним розпорядником коштів Центрів, здебільшого, є управління освітою.

Одна з проблем Центрів – кадровий склад та його формування. Керівники Центрів на практиці мають обмеження у формуванні команди. Наводився приклад, що коли керівник прийшов працювати в Центр, то команда вже була сформована. І взагалі практика є такою, що формування кадрового складу Центрів відбувається за рішенням представників управлінь чи засновників закладу, на що має дуже обмежений вплив керівник(-ця) Центру. У результаті *«з одного боку, директор центру не може сформувати колектив, який би міг забезпечити ефективну діяльність установи, з іншого боку, є набрані люди, які не можуть фахово це забезпечити»*.

За словами учасників та учасниць фокус-групи, співробітники Центрів самі потребують розвитку компетентностей з прав людини та освіти у сфері прав людини, адже вони є консультантами і їхня робота полягає у допомозі вчителю: *«Перед тим як допомогти вчителю, треба підвищити рівень цих компетентностей у консультантів»*.

Проблему можна частково вирішити, залучаючи зовнішніх фахівців. Відповідно до Положення, Центри повинні мати можливість залучати зовнішніх експертів за цивільно-правовими угодами. *«Поки що укладаємо угоди про співпрацю з різними установами та організаціями. Не впевнені, що фінансово вдасться зацікавити експертів»*, – наголошують учасники та учасниці фокус-групи.

Під час фокус-групи ми знову зіткнулись з проблемою своєрідного побоювання з боку адміністраторів шкіл користуватися своєю автономією: *«Якщо говорити про підвищення кваліфікації вчителів, то виникають цікаві ситуації, коли вчитель отримує сертифікат міжнародної кваліфікації, але директори наголошують, що «якщо у ЦПР скажуть, що це можна схвалити – схвалимо, якщо ні- то ні...»*. Учасники та учасниці фокус-групи говорили про необхідність просвітницької діяльності – роз'яснення необхідності навчання з прав людини: *«Потрібно реально змінювати мислення вчителів. Тема прав людини може не знайти підтримки. Учителі не усвідомлюють цінності цих знань, це треба робити поступово, невеликими кроками»*.

Йшлося і про потенційну співпрацю з інститутами післядипломної педагогічної освіти. Усі учасники та учасниці фокус-групи зазначили, що якісної підтримки з боку ІППО щодо навчання консультантів центрів не відбувається.

Під час розмови всі учасники та учасниці зазначали важливість діагностики в підвищенні кваліфікації педагогів. Водночас наголошували на тому, що не вистачає діагностичного інструментарію: *«Інструментів для діагностики потреб вчителів та закладів освіти немає. Беремо інструмент для аудиту шкіл, також інструмент «Демократичної школи» та «Школи-території прав людини»*. *При складанні інструментарію посилаємось на власний досвід і власне бачення, а він у всіх різний. Коли державна служба якості освіти проводила навчання для дев'яти директорів ЦПР, то н'ять із них нічого не чули про «Абетку директора»»*.

2.2.4. СПІВПРАЦЯ З ОРГАНІЗАЦІЯМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА УЧАСТЬ У МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТАХ

Недержавні організації та міжнародні організації і проекти також беруть участь у підвищенні кваліфікації педагогічних працівників, що особливо важливо в такій сфері, як освіта з прав людини. Важливо тому, що вони підключають до роботи фахівців у темі, яка на офіційному рівні в державі є слабо забезпеченою з точки зору наявності таких фахівців експертного рівня.

В освітньому просторі України є кілька проектів, спрямованих на систему післядипломної освіти. У 2017/2018 навчальному році у кількох обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти стали створюватися програми для навчання вчителів різних предметів з освіти демократичного громадянства (ОДГ), оскільки частина співробітників брала участь у семінарах швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянської компетентності в Україні – DOCCU», спрямованого на розвиток громадянської компетентності вчителів. Проект розпочав роботу у 2010-2011 рр., це був його перший етап. Створення ресурсу в системі ІППО передбачав другий етап проекту – 2013-2018 рр.

Щодо ефективності впровадження проекту наразі доступні лише кількісні показники, як-от: кількість залучених педагогів, кількість підготовлених тренерів, кількість проведених семінарів, кількість шкіл, в яких навчені у межах реалізації проекту педагоги почали впроваджувати навчальні курси з освіти для демократичного громадянства та освіти в сфері прав людини (ОДГ/ОПЛ) тощо. Вказаний проект передбачає дві цільові групи – «Керівники шкіл» та «Учителі», для яких навчені фахівці системи підвищення кваліфікації педагогів мають впроваджувати відповідні курси (навчальні програми) на 6-, 12-, 24- та 72-год на базі пілотних інститутів.

Також у межах проекту «Демократична школа» проводилось навчання представників ІППО (представники з 19 областей) з розвитку та оцінювання громадянської компетентності у Новій українській школі на основі Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи.

Починаючи з 2013 року, Координатор проектів ОБСЄ в Україні щороку проводить тренінги для освітян з прав людини та механізмів їхнього захисту. У тренінгах беруть участь вчителі різних предметів, директори шкіл та їхні заступники, шкільні адміністратори. Розробляються різноманітні освітні, інформаційні та навчальні матеріали для здійснення освіти з прав людини у школах, а також методичні рекомендації, українською мовою перекладаються кращі практики освіти з прав людини, розроблені у межах ОБСЄ та інших організацій чи інституцій, організовуються навчальні візити до країн-учасниць ОБСЄ з метою обміну досвідом щодо впровадження освіти з прав людини. У 2018 році Координатор проектів ОБСЄ в Україні запустив безкоштовний онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі» на платформі EdEra. У курсі зареєструвалося вже понад 30,000 освітян, понад 13,000 – отримали сертифікат про підвищення кваліфікації, визнаний Міністерством освіти і науки України.

Наразі відбувається процес підготовки тренерів з ІППО у межах апробації та впровадження курсу «Культура добросусідства», компонентом якого є блок з ОДГ/ОПЛ. Таке навчання відбувається для тренерів, які працюватимуть з педагогами дошкільної, початкової освіти та класними керівниками в ЗЗСО.

Включення у систему формальної післядипломної освіти педагогів рекомендованих тем є, безумовно, позитивним результатом міжнародної співпраці у цій царині. Однак викликає питання якість підготовки викладачів системи ІППО та створених ними програм, а також ефективність освітніх заходів для різних груп вчителів через відсутність інструментів оцінки набутої саме завдяки подібним семінарам громадянської компетентності педагогів та впливу на формування громадянської компетентності учнів.

Складним залишається питання перевірки якості викладання курсів чи окремих тем з громадянської освіти та прав людини. Як зазначають представники ІППО, оцінювання рівня кваліфікації викладача, який проводить навчання з цих тем, на рівні ІППО не відбувається. Процедури відбору тренерів для викладання тем з освіти у сфері прав людини немає. В окремих ІППО зараховують представлені самими викладачами сертифікати, отримані ними, здебільшого, в системі неформальної освіти, організованої, в основному, громадськими організаціями. Окремі випадки, поширені в медіа²³, демонструють можливість отримання неякісної освіти чи купівлі сертифікату за проходження тренінгу чи курсу, несуть небезпеку свідомого чи несвідомого хибного трактування ключових концептуальних питань, що призведе до неякісних результатів цієї освіти чи розчарування в темі в кращому випадку та суттєвої шкоди формуванню культури прав людини в цілому.

23 Купити сертифікат: як виглядає «чорний ринок» підвищення кваліфікації вчителів — розслідування «Освіторії». URL: <https://osvitoria.media/experience/kupyty-sertyfikat-yak-vglyadaye-chornyj-rynok-pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-vchyteliv-rozsliduvannya-osvitorii/>

Викладання громадянської освіти та освіти у сфері прав людини в ІППО залежить від викладачів-ентузіастів, які, завдяки проходженню навчання в різних проєктах з розвитку громадянських компетентностей, отримали сертифікати й надалі просувають цю освіту серед педагогів різних спеціальностей доступними для них способами: включають у навчальні програми, залучають групи, які проходять навчання на тренінгах з ОДГ/ОПЛ, що пропонуються громадськими організаціями, самі проводять спецкурси та вебінари за вибором з окремих тем, запрошують експертів-фахівців, рекомендують і поширюють онлайн-курси та електронні ресурси з розвитку цих компетентностей.

Щодо використання досвіду недержавних об'єднань та організацій, які працюють у сфері освіти з прав людини, то варто вказати, що формально їх діяльність не може здійснюватися у сфері формальної освіти без відповідної підтримки МОН, а відтак і регіональних управлінь освіти. Говорити про те, що досвід ігнорується чи не використовується взагалі – не доводиться, однак викликом є часова обмеженість реалізації будь-якого проєкту, а тому під питанням знаходиться тяглість та сталість діяльності у вказаній сфері. Педагоги беруть участь у семінарах, які проводяться у межах тих чи інших проєктів НДО, та мають чітке спрямування громадянської освіти чи демократизації освіти загалом, також є охочі брати участь у семінарах з прав дитини та прав людини, культури демократичного громадянства.

Анкетування безпосередньо після семінарів, присвячених правам людини, підтверджують зацікавленість учасників та учасниць, а також значущість такого навчання для них. Однак прослідкувати подальшу ефективність та впровадження підходів, що обговорювалися, не є можливим через те, що зовнішньо органи управління освіти не висувують вимоги виховання в дусі прав людини, спеціально спрямованих предметів у базовому навчальному плані немає, а додатково гуртки, факультативи, що оплачуються за рахунок місцевих бюджетів, не підтримуються.

Під час опитування, що проводилося у межах дослідження, вчителі зазначали, що хочуть брати участь в освітніх проєктах, пов'язаних із освітою у сфері прав людини і що адміністрація ставиться до цього нейтрально-позитивно, хоча й не заохочує. Місцеві органи управління освітою не надають інформації про подібні можливості (поки що не з'ясовано, чи з причин власної необізнаності, чи тому, що освіта у сфері прав людини не є, з їхньої точки зору, пріоритетною).

Співробітники інститутів післядипломної педагогічної освіти під час інтерв'ю зазначали, що запит на освіту у сфері прав людини існує і від викладачів ІППО, і від працівників Центрів професійного розвитку вчителів, і від педагогів різних цільових груп. Але, здебільшого, це стосується творчих вчителів та керівників закладів освіти. Вони використовують наявні онлайн-матеріали, проходять додатково навчання в системі неформальної освіти поза межами ІППО.

2.3. МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ ПРОГРАМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Основні підходи до програм підвищення кваліфікації сформульовані у пункті 10 **Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників і науково-педагогічних працівників**²⁴. Встановлюються обов'язкові елементи, що має містити така програма: «[...] Програма підвищення кваліфікації затверджується суб'єктом підвищення кваліфікації та повинна містити інформацію про її розробника (розробників), найменування, мету, напрям, зміст, обсяг (тривалість), що встановлюється в годинах та/або в кредитах ЄКТС, форму (форми) підвищення кваліфікації, перелік компетентностей, що вдосконалюватимуться/набуватимуться (загальні, фахові тощо)[...]. Потім у цьому пункті Порядку йдеться про можливі додаткові елементи, що може містити програма, такі як розподіл годин за видами діяльності, строки, вартість, графік освітнього процесу тощо.

У методичних рекомендаціях, що надані в листі МОН «Щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти»,²⁵ йдеться про вимоги щодо оприлюднення програм підвищення кваліфікації: «Кожна програма підвищення кваліфікації має бути оприлюднена на вебсайті суб'єкта підвищення кваліфікації, забезпечуючи таким чином відкритість і доступність інформації про кожну таку програму. Таким чином, оприлюднення на власному вебсайті програми підвищення кваліфікації, яка повинна відповідати зазначеним в абзаці першому пункту 10 Порядку вимогам, є обов'язковою і необхідною умовою для уможливлення педагогічним працівником обрання цієї програми і включен-

24 Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-n#Text>

25 Лист МОН № 1/9-141 від 04.03.2020 року «Щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/71473/

ня її за рішенням педагогічної ради до відповідного плану підвищення кваліфікації. Крім того, програма може за рішенням суб'єкта підвищення кваліфікації поширюватися на різноманітних інформаційних чи спеціальних ресурсах, у тематичних групах тощо».

Наявність програм у вільному доступі дозволяє проаналізувати їх усім, хто в цьому зацікавлений.

Інформація щодо моніторингу та оцінювання навчальних програм (їхньої відповідності та якості) та їхньої сертифікації щодо цілей, змісту та методології навчання з прав людини в системі підвищення кваліфікації педагогів, адміністраторів ЗЗСО у публічному відкритому доступі відсутня.

Зі слів представників системи ІППО, такий моніторинг і оцінювання навчальних програм в їхніх закладах освіти не проводився.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

- Є НЕОБХІДНІСТЬ У ПЕРЕГЛЯДІ ЧИННИХ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ, ЗАГАЛЬНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВЧИТЕЛІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ. ВОНИ МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- СИСТЕМА/КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МАЄ ВИЗНАВАТИ ТА ВРАХОВУВАТИ ПРОБЛЕМУ НИЗЬКОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ) У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА, ВІДПОВІДНО, ВКЛЮЧАТИ ОСВІТУ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОДНЕ З КЛЮЧОВИХ ЗАВДАНЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.
- КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ) МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ КРИТЕРІЇ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ МАЄ ВКЛЮЧАТИ ПІДГОТОВКУ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАВ ДИТИНИ.
- ВАЖЛИВИМ Є РОЗВИТОК ПОСЛУГ, АЛЬТЕРНАТИВНИХ ТИМ, ЩО НАДАЮТЬ ІНСТИТУТИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ, ПОСЛУГ З ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- КОРИСНИМ БУДЕ РОЗРОБЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТУ САМООЦІНКИ ПЕДАГОГА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ Й РОЗРОБКА МАПИ НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ. ІНСТРУМЕНТ МАЄ ВКЛЮЧАТИ ПИТАННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ, А МАПА НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ – ЗОКРЕМА, СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДАТНІ НАДАВАТИ ЯКІСНІ ПОСЛУГИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ.
- ВАЖЛИВО СТВОРЮВАТИ КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СЕРЕД СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ).
- Є НЕОБХІДНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ І ВПРОВАДЖЕННІ ЯКІСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ) У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ВАЖЛИВО ПРОПОНУВАТИ ІННОВАЦІЙНІ ТА ТАКІ, ЩО БУДУТЬ ЦІКАВИМИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ З ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ОСНОВНИЙ АКЦЕНТ РОБИТИ НА ПРАКТИЧНИХ ФОРМАХ І МЕТОДАХ РОБОТИ, ЗАСТОСОВУВАТИ ПРОЄКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ТРЕНІНГОВІ МЕТОДИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК, ЦІННОСТЕЙ І СТАВЛЕНЬ ЧЕРЕЗ СИТУАЦІЮ ПЕРЕЖИВАННЯ, ВЛАСНИЙ ДОСВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.

- ЗАСТОСОВУВАТИ КАСКАДНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ, ДЕ СПОЧАТКУ НАВЧАЄТЬСЯ ДЕКІЛЬКА ПРЕДСТАВНИКІВ ВІД ІППО, А ПОТІМ ВОНИ МАЮТЬ ОБОВ'ЯЗКОВО ЦЕЙ ДОСВІД ПОШИРЮВАТИ, ЗБІЛЬШУЮЧИ КІЛЬКІСТЬ ОБІЗНАНИХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДІ, ЗАСТОСОВУВАТИ МЕНТОРСЬКИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВЛЕНИХ ФАХІВЦІВ НА ЕТАПІ РОЗВИТКУ І ВПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАННЯ, ЗАОХОЧУВАТИ І ПІДТРИМУВАТИ МЕРЕЖУВАННЯ.
- СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ ПОТРЕБУЄ РОЗРОБКИ ЯКІСНИХ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- НЕОБХІДНИМ Є ЕФЕКТИВНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ТЕМ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МАЄ ВИКОРИСТОВУВАТИ ПІДХІД, ЗАСНОВАНИЙ НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ, І ДЕМОНСТРУВАТИ ЙОГО КОРИСТЬ, ЩОБ ПЕДАГОГИ ТА АДМІНІСТРАТОРИ, ЯКІ ПІДВИЩУЮТЬ КВАЛІФІКАЦІЮ, МАЛИ УЯВЛЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ТАКОГО ПІДХОДУ В ШКОЛІ.
- ВАЖЛИВОЮ Є ПІДТРИМКА ТА ПРОСУВАННЯ НА РІВНІ ДЕРЖАВИ ТА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ОСВІТИ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЇХНІХ ПОСЛУГ ДЛЯ СИСТЕМИ ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ЗОКРЕМА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- Є АКТУАЛЬНИМ ВІДГУК НА ЗАПИТ ТВОРЧИХ ВМОТИВОВАНИХ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ. РАЗОМ З ТИМ, АКТУАЛЬНИМ Є ПОШУК ШЛЯХІВ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІВ, ЯКІ НЕ ВИЯВЛЯЮТЬ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ В ТЕМАХ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- НЕОБХІДНИМ Є ПОСИЛЕННЯ РОБОТИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ, ОСКІЛЬКИ ІСНУЄ ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ НЕДЕМОКРАТИЧНИХ, АВТОРИТАРНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ.
- Є ПОТРЕБА У ПІДТРИМЦІ ПРОЄКТІВ ТА ПРОГРАМ ДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ (НАПРИКЛАД, ІППО, ЦПР), ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ), ЩО ДОЗВОЛЯЛИ Б ЗАЛУЧАТИ ЗОВНІШНІХ ЕКСПЕРТІВ БЕЗ ФІНАНСОВИХ ВИТРАТ АБО З МІНІМАЛЬНИМИ ФІНАНСОВИМИ ВИТРАТАМИ З БОКУ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ.
- ДОПОМОГОЮ БУДУТЬ ДІЇ ЩОДО АНАЛІЗУ СТАТУТНИХ ДОКУМЕНТІВ ЦПР НА ВІДПОВІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ ТА МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ЦИХ ЦЕНТРІВ.
- АКТУАЛЬНИМ Є РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ, МЕТОДІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ: 1) РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ, 2) ОЦІНКИ РЕАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.
- ЗАХОДИ ЩОДО ОБМІНУ ДОСВІДОМ, ЩО ОРГАНІЗОВУЮТЬСЯ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ І АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ, МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ В СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПИТАНЬ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ У ЦИХ ТЕМАХ.
- НЕОБХІДНИМ Є ПРИВЕДЕННЯ У ВІДПОВІДНІСТЬ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПИТАННЯ ОПРИЛЮДНЕННЯ ПРОГРАМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ.
- ПОВИННА БУТИ РОЗРОБЛЕНА ТА ПРАЦЮВАТИ СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ І ОЦІНЮВАННЯ ПРОГРАМ ТА ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, АДМІНІСТРАТОРІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.

ROZDIL 3.

УМОВИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ НА РІВНІ ШКІЛ ЩОДО КОМПЕТЕНТНОГО ВИКЛАДАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ШКІЛЬНА АТМОСФЕРА

3.1. ВИКЛАДАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ШКОЛІ ТА ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ

Раніше ми мали можливість, ґрунтуючись на наведених даних та інформації, сформувавши думку про те, якими є шанси отримати компетентності з прав людини в педагогічному університеті, чи забезпечує такі можливості система підвищення кваліфікації післядипломної педагогічної освіти.

Наразі звернімося безпосередньо до школи. Якими є можливості у вчителя чи вчительки для навчання з прав людини? Чи сприяє цьому держава на рівні державних стандартів та навчальних програм для закладів середньої освіти?

Компетентнісний підхід, що нині є основою державних стандартів початкової та базової і повної середньої освіти, в принципі, дає можливість впроваджувати освіту в сфері прав людини на рівні школи. Серед ключових компетентностей зустрічаються такі як «громадянська», «суспільна і громадянська». Сприяє цьому і підхід, що передбачає наскрізні лінії, що є за собою інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Зокрема, однією із наскрізних ліній є «Громадянська відповідальність», що за своїм змістом значною мірою може включати питання прав людини.

Аналізуючи державні стандарти та навчальні програми, слід враховувати, що 2018-2020 рр. є періодом активних змін у цих документах. Перехідний період накладає додаткові навантаження, перш за все, на вчителів, які працюють у системі формальної середньої освіти, оскільки різні вікові групи школярів навчаються за різними, паралельно чинними нормативними документами. Отже, і навчальні матеріали (підручники, посібники тощо), і вимоги щодо навчальних досягнень, і сама практика викладання є несталими та містять численні виклики.

Наразі в Україні для середньої школи діє два стандарти:

- **ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 2020 РОКУ**²⁶, що застосовується з 1 вересня 2022 року для учнів, які навчаються за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти;
- **ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**²⁷ 2011 року, що діє для учнів, які навчаються за одинадцятирічною системою освітою.

Для початкової школи з 1 вересня 2018 року діє новий **ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**²⁸. Цей стандарт базується на методологічних засадах концепції Нової української школи.

Далі розглянемо, яким чином питання прав людини відображені на рівні державних стандартів. Звернемо також увагу, що подекуди, в окремих компонентах державних стандартів, які стосуються прав людини, зустрічаються випадки сумнівного трактування або змістовного наповнення, тому є потреба в ґрунтовному аналізі і, можливо, внесенні змін. Такі зміни можливі принаймні один раз на десять років, оскільки це термін, передбачений для періодичного перегляду державних стандартів освіти.

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 2011 Р.²⁹ не ставить навчання з прав людини чи через права людини як завдання для закладів загальної середньої освіти. У 2011 р. ключовим поняттям державного стандарту стає **компетентнісний підхід**. Для «Громадянської компетентності» у переліку навчальних досягнень визначено перше місце. Ця компетентність передбачає *«здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства»*. Таке визначення виглядає як поступ у розумінні завдань сучасної освіти, однак містить типову неточність. У цьому фрагменті тексту Стандарту незрозуміло, які саме права та обов'язки маються на увазі – права людини чи права учня як учасника освітнього процесу. Є сумнів, що педагоги однаково розуміють зміст цього фрагменту стандарту. Можна лише припустити, що причини подібних формулювань починаються вже з проблемами понятійного апарату на рівні Конституції України.

26 Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

27 Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>

28 Постанова КМУ від 24 липня 2019 р. № 688 «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>

29 Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>

Адже Розділ II Конституції України має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», де змішуються категорія «права людини й основоположні свободи» та «обов'язки громадянина». Відповідно, частково звідси ж хибне трактування про залежність наявності та обсягу прав людини від обов'язків. Ще з радянських часів, особливо в школах, продовжує лунати абсурдне твердження: «Спочатку виконай обов'язки, а вже потім матимеш права...». Невипадково, декілька разів у тексті Стандарту 2011 р., зокрема у змісті «Суспільствознавчого компоненту», учням пропонується розглянути *«Конституційні права і свободи та обов'язки людини і громадянина» і навчитися «оцінювати роль ... прав, свобод і обов'язків людини і громадянина».*

На рівні **освітніх галузей**, права людини згадуються лише в змісті освітньої галузі «Суспільствознавство». Серед завдань суспільствознавства є такі: *«забезпечення реалізації можливостей розвитку учня як вільної особистості, здатної за допомогою набутих ключових та галузевих компетентностей ефективно самореалізовуватися в сучасному багатоманітному глобалізованому світі та брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства, вчитися протягом усього життя», «формування в учнів почуття власної гідності, поваги до прав людини, гуманістичних традицій та загальнолюдських цінностей».*

Розглядаючи «Суспільствознавчий компонент» освітньої галузі «Суспільствознавство» в Держстандарті 2011 року, ми зустрічаємося з такими положеннями: *«Основними змістовими лініями суспільствознавчого компонента є людина в суспільно-політичній сфері, людина в соціальній сфері, людина у правовій сфері, людина в економічній сфері, людина в культурно-духовній сфері».*

У **«ДЕРЖАВНИХ ВИМОГАХ ДО РІВНЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ»³⁰** (Додаток 2 до Державного стандарту) передбачається, що учні повинні *«виявляти ставлення до «[...] реалізації, охорони, захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні».*

Слід зазначити появу терміну «гуманітарне право»: в розділі «Захист Вітчизни» освітньої галузі «Основи здоров'я» для учнів старшої школи пропонується – *«знати про [...] основні вимоги міжнародного гуманітарного права» та «уміти діяти і реагувати на події відповідно до норм міжнародного гуманітарного права».*

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ³¹ передбачає впровадження нового змісту освіти, який ґрунтується на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.

Серед ключових компетентностей, якими мають оволодіти учні початкової школи, Стандартом передбачено: *«[...] 9) громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя».*

У пункті 18 Стандарту зазначено: *«Метою громадянської та історичної освітньої галузі є формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів».*

Здобувач освіти: [...]

- *має розвинуте почуття власної гідності, діє з урахуванням власних прав і свобод, поважає права і гідність інших осіб, протидіє проявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості;*
- *усвідомлює себе громадянином України, аналізує культурно-історичні основи власної ідентичності, визнає цінність культурного розмаїття;*
- *дотримується принципів демократичного громадянства, бере активну участь у житті шкільної спільноти, місцевої громади [...]*

30 Додаток 2 до Державного стандарту. Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. №1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#n245>

31 Постанова КМУ від 24 липня 2019 р. № 688 «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>

Цей стандарт початкової освіти також потребує ретельного аналізу з точки зору прав людини, оскільки часом закладає хибне уявлення про права людини. Наведемо лише один приклад. У вимогах до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з громадянської та історичної освітньої галузі, такому загальному результату навчання як «Захищає права людини» відповідають обов'язкові результати навчання для 1-2 класів, які, зокрема, містять таке: «пояснює свої обов'язки в сім'ї, школі ...». Сам результат є зрозумілим і важливим, проте він не відповідає загальному результату щодо прав людини. Скоріше серед обов'язкових результатів на цьому місці має бути, наприклад: «пояснює відмінності між бажаннями і потребами; поважає потреби та думку інших ...».

Слід зазначити, що освітні стандарти як прояв освітньої політики демонструють ситуацію з розумінням потреби освіти у сфері прав людини. Попри збільшення кількості вживання понять, дотичних до освіти з прав людини у передбачуваному змісті освіти чи державних вимогах щодо обізнаності учнів(-ць), складається враження їх певної формальності та декоративності. Освіта у сфері прав людини поки що не має системного та послідовного підходу, що передбачав би безперервний процес з урахуванням віку здобувачів освіти.

Надзвичайно високий рівень вимог теоретичних знань залишається суттєвою проблемою, оскільки викладений таким чином зміст не дозволяє здобувачам освіти насправді зрозуміти пропонувані до вивчення питання через їхню надмірну складність та відірваність від життя. У свою чергу, навіть вивчення тем про права людини через доволі абстрактну систему викладання не стають практичним інструментом для вирішення повсякденних ситуацій чи розв'язання конфліктів людини з державою, а залишаються декларацією, що не має нічого спільного з реальним життям. Випускники закладів загальної середньої освіти попереднього десятиліття і учні(-ці), які наразі навчаються на всіх ступенях загальної середньої освіти, окрім 1-3-х класів, не отримали і поки що не набувають знань, навичок та усвідомлених й прийнятих цінностей, опис яких є у Всесвітній програмі освіти з прав людини (якщо брати до уваги загальну освітню політику, а не окремі випадки, пов'язані з ініціативами шкіл чи педагогів).

Найбільш послідовним щодо розвитку компетентностей з прав людини є **ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 2020 РОКУ**³².

Серед ключових компетентностей учнів цей стандарт визначає «[...] громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають:

- *спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію;*
- *виявлення поваги до інших, толерантність, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації; дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях; спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності [...]*».

Серед **цілей** громадянської та історичної освітньої галузі є «[...] формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції [...]

Вимоги до обов'язкових результатів, зокрема, передбачають, що учень «[...] усвідомлює власну гідність, реалізує власні права і свободи, поважає права і гідність інших осіб, виявляє толерантність, протидіє проявам дискримінації; дотримується демократичних принципів, [...] усвідомлює необхідність утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства [...]

32 Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти».
URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

Ключовою у Державному стандарті базової середньої освіти для розвитку компетентностей щодо прав людини є **громадянська та історична освітня галузь**. Серед базових знань учнів зазначені такі: демократія, її переваги та ризики; самоврядування; права людини і протидія дискримінації; інтереси і цінності, ідентичність і гідність людини. Документ містить **«Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у громадянській та історичній освітній галузі»³³** (Додаток 16 до Державного стандарту), що зокрема включає п. 5: *«Усвідомлення власної гідності, діяльність з урахуванням власних прав і свободи, повага до прав і гідності інших осіб, толерантність, протидія виявам дискримінації та нерівного ставлення»*. Серед конкретних результатів навчання щодо цього пункту у стандарті зазначені такі:

- *пізнає себе як неповторну особистість, наділену гідністю (5-6 кл.);*
- *пояснює правила, яких має дотримуватися у цих спільнотах (5-6 кл.);*
- *демонструє розуміння гідності людини та способи її обстоювання у спільноті закладу освіти (7-9 кл.);*
- *пояснює своє право на особистий простір (приватність) і право інших осіб на це (5-6 кл.);*
- *пояснює базові права людини, зокрема дитини, і механізми їх реалізації та захисту (5-6 кл.);*
- *доводить необхідність захисту прав і гідності людини (7-9 кл.);*
- *протидіє порушенням прав людини (5-6 кл.);*
- *дотримується законів, суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини і принципу поваги до людської гідності (7-9 кл.);*
- *протидіє утискам, насиллю (булінгу), виявам нерівності або несправедливості (5-6 кл.);*
- *створює безпечне середовище, вільне від утисків, насилля (булінгу), виявів нерівності або несправедливості (7-9 кл.);*
- *тлумачить сутність принципів та механізмів демократії, визнає її цінність (7-9 кл.);*
- *бере участь у процедурах самоврядування закладу освіти/ класу та прийнятті рішень (5-6 кл.);*
- *застосовує принципи та механізми демократії в житті закладу освіти (7-9 кл.);*
- *дотримується стандартів доброчесної поведінки (5-6 кл.);*
- *описує минуле та сучасне, використовуючи громадсько-політичні поняття: демократія, свобода, права, право/закон тощо (5-6 кл.).*

Стандарт передбачає наскрізний підхід розвитку громадянських та соціальних компетентностей з 5 по 9 клас і є логічним послідовним продовженням стандарту початкової освіти.

На підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти. У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їх сумарне значення не зменшується.

Стандартом визначено рекомендовану та мінімальну кількість навчальних годин для вивчення кожної освітньої галузі. Зокрема, на громадянську та історичну галузь навчальним планом з 5 по 9 клас рекомендовано 367,5 годин, мінімум – 280 годин, максимум – 490 годин. Водночас інші галузі мають значно більше годин для формування зазначених у стандарті компетентностей.

Заклад загальної середньої освіти може самостійно визначати кількість навчальних годин на вивчення кожної освітньої галузі в межах заданого діапазону, що означає ризик зменшення годин на розвиток компетентностей з прав людини на користь інших, більш важливих, на думку адміністрації чи засновника закладу, чи залежно від наявних спеціалістів-педагогів та їх навантаження. Сума годин на вивчення всіх освітніх галузей не повинна перевищувати загальної кількості годин, визначеної базовим навчальним планом. Отже, ризик перетворення компетентностей з прав людини на «другорядні» залежить від розуміння цінності та важливості формування культури прав людини шкільною громадою – адміністрацією, педагогічним колективом, батьками та учнівством, від яких залежить вибір навчального плану та розроблення освітньої програми закладу.

³³ Додаток 16 до Державного стандарту базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoyi-osviti-i300920-898>

Додаткові години для вивчення навчальних предметів, інтегрованих курсів, курсів за вибором, через які реалізуються освітні галузі, проведення індивідуальних консультацій та групових занять заклад загальної середньої освіти розподіляє самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальні освітні потреби учнів, що відображається в освітній програмі закладу. Це також залежить від ставлення до освіти з прав людини громади школи.

3.2. ПРАВА ЛЮДИНИ У НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ ДЛЯ ШКОЛИ

Освітня політика у сфері загальної середньої освіти найбільш конкретно втілюється у навчальних програмах, які розробляються на основі державних стандартів. Навчальні програми є нормативними документами, які конкретизують зміст державних освітніх стандартів у кожній освітній галузі, визначають перелік основних знань, умінь і навичок, що підлягають засвоєнню з кожного окремо взятого навчального предмету.

Аналіз навчальних програм на предмет можливостей впровадження освіти з прав людини має ті ж самі труднощі, що й аналіз державних освітніх стандартів загальної середньої освіти через постійні зміни та оновлення.

Державні стандарти мають проходити процедуру затвердження Постановою Кабінету Міністрів України, навчальні програми розглядаються на Колегії МОН та затверджуються відповідними Наказами. Нормативний характер навчальних програм як документів передбачає неухильне виконання програми вчителями, що звужує академічну свободу педагогів. Деталізованість прописаного змісту в державних стандартах тягне за собою таку ж деталізованість змісту у навчальних програмах, а потім і в підручниках, що продовжує знансцентричну модель навчання в українських школах. Теоретично вчителі мають можливість вносити зміни у типові навчальні програми, особливо щодо розподілу навчального часу на вивчення тих чи інших частин змісту. Однак практика показує, що переважна кількість вчителів здійснює навчання за пропонованими програмами.

Попри те, що МОН ініціює громадське обговорення навчальних програм (як і стандартів), його процедура також не є усталеною та прозорою. Зазвичай, на сайті Міністерства розміщуються проекти програм, вказуються строки передбачуваного громадського обговорення та вказуються контактні особи, кому можна відправляти зауваження чи пропозиції. Однак зворотного зв'язку такого обговорення, як правило, немає, аналіз поданих пропозицій та звіту про їх прийняття/відхилення не пропонується. Варто зазначити, що оскільки не ведеться (не оприлюднюється) статистики учасників обговорення за цільовими групами, то складно визначити участь саме вчителів у процесі створення та ступінь їх залученості до обговорення.

Прогресивні ідеї, закладені у нормативних документах «Нової української школи», перетворюються в декларацію на папері. 13 січня 2021 року МОН оприлюднило для громадського обговорення **ПРОЄКТ ТИПОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ 5-9 КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**, в якому компонент громадянської освіти відсутній взагалі, що суперечить нормам ЗУ «Про освіту» та ЗУ «Про повну загальну середню освіту» та змісту Державного стандарту 2020 року.

Навчання саме громадянській освіті закладено як пріоритет державної освітньої політики у ЗУ «Про освіту» (ч. 5 ст. 5). Відсутність курсу з громадянської освіти не дозволяє досягти закладених у Державному стандарті навчальних цілей галузі «Громадянської та історичної освіти» та унеможлиблює формування громадянської компетентності учнів, оволодіння якою є частиною Європейської рамки компетентностей культури демократії.

У громадянській та історичній галузі на третину менше годин, аніж у мистецькій чи соціальній та здоров'язбережувальній. Таким чином, громадянська освіта та освіта з прав людини, як її складова, не будуть впроваджені відповідно до стандарту, наскрізний підхід та неперервність у формуванні громадянських компетентностей буде порушено.

Чи можливо розвивати компетентності з прав людини в курсі «Правознавство», якому в проєкті Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти згідно з навчальним планом виділяється 1 год. на тиждень?

З вересня 2017 року **курс «Основи правознавства»** викладається лише в 9 класах (навчальна програма затверджена Рішенням Колегії МОН від 8 вересня 2016р.), в 10 – 11 класах – «Правознавство», профільний рівень (навчальна програма затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 14.07.2016 №826).

На жаль, нова програма з правознавства для 9-го класу, яка набула чинності з 2017-2018 н.р., за своєю сутністю та підходом мало чим відрізняється від попередньої. Питанням прав людини присвячено лише частину розділу «Взаємозв'язок людини і держави» (5 год.), що продовжує практику надання недостатньої кількості навчального часу на вивчення школярами тематики прав людини. У цьому розділі зміст виглядає так: *«Правова характеристика понять «людина», «особа», «громадянин». Права і свободи людини. Громадянство України. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні».*

Щодо запропонованого змісту прописані такі навчальні вимоги до учнів 9 кл.: *«Учень/учениця: називає ознаки конституції; механізми захисту прав і свобод людини та громадянина; пояснює та застосовує поняття «людина», «особа», «громадянин», «громадянство», «конституція», «права і свободи людини», «конституційні обов'язки»; описує види конституційних прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, органи державної влади та місцевого самоврядування...».* Впадає в око, що навряд чи для громадянина достатньо лише називати механізми захисту прав і свобод та описувати види конституційних прав і свобод, які знову ж в одному рядку з обов'язками.

Увесь зміст розділу акцентує увагу на конституційному праві, і, беручи до уваги недостатню кількість навчального часу, можна передбачити лише побіжну розмову на уроці про права і свободи. Також, на відміну від навчальної програми з правознавства для 9-го класу (діяла до травня 2017р.), з 2017-2018 навчального року школярі не будуть знайомитися із міжнародними стандартами у сфері прав людини на уроках правознавства. Так, учні 9-х класів не будуть вивчати Загальну декларацію прав людини та Конвенцію ООН про права дитини, ознайомлення із якими передбачала попередня програма. Виключено з нової навчальної програми питання захисту прав людини на міжнародному рівні (ООН, Рада Європи).

Усі учні 9-х класів під час вивчення курсу «Правознавство» (програма набула чинності з 2017-2018 н.р.) лише фрагментарно розглядають питання прав людини. **Реально питання прав людини розглядаються лише в одній темі з 35-ти.** Школярі розглядають питання:

- 1) що таке права і свободи людини,
- 2) які права людини закріплені в Конституції України,
- 3) механізми захисту прав людини.

За один урок увесь цей матеріал просто фізично неможливо опанувати.

Чітко, логічно, послідовно й достатньо вичерпно освіта з прав людини закладена у новому **курсі «Громадянська освіта»**, який запроваджено у школах України з 2018-2019 року. Програма ґрунтується на міжнародному підході у викладенні питань прав людини в школі й передбачає достатню кількість годин. Курс «Громадянська освіта», що впроваджений з 2018/2019 року у 10 класі, надає можливість, згідно з програмою, сформуванню у здобувачів освіти необхідні компетентності з прав людини.

У пояснювальній записці до програми зазначено, що *«В основу курсу покладено Глобальні цілі ООН, Декларацію ООН з освіти та навчання у сфері прав людини, Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі, Керівні принципи ОБСЄ щодо освіти в галузі прав людини для системи середньої школи, що передбачає консенсус між національним і загальноєвропейським змістом громадянської освіти».*

Права людини як компетентність (знання, вміння, ставлення) чітко визначаються метою громадянської освіти:

«Метою громадянської освіти є:

- 1) *формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці;*
- 2) *виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності;*
- 3) *формування громадянської компетентності учнівської молоді, що забезпечує її активну громадянську позицію, здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство у розв'язанні суспільних проблем;*

- 4) виховання громадянської свідомості особистості, орієнтованої на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві, почуття приналежності до свого народу, спільних історичних, політичних і культурних цінностей своєї держави;
- 5) виховання толерантності, інклюзії та поваги до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей;
- 6) розвиток... здатності розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації».

У змісті курсу серед основних (базових) понять зазначаються такі: «людина, особа, громадянин, права людини, верховенство права, інклюзія, громадянське суспільство, громада, громадянська участь, демократія, держава, відповідальність».

А серед ключових умінь визначені вміння вести конструктивний діалог, співпрацювати з іншими, поважати думку інших, проявляти толерантність, реалізовувати свої права та захищати їх, допомагати іншим людям у захисті їхніх прав тощо (ст.6).

Розділ II присвячений темі прав людини і називається «ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ». Зміст розділу складається з 5 тем, кожна з яких розкриває окремий аспект прав людини. Також значна увага приділяється правам дитини та практичному застосуванню знань, умінь та навичок реалізації та захисту прав людини в освітньому просторі.

Програма також передбачає практичні заняття за рекомендованими темами, які дозволяють краще зрозуміти механізми захисту прав людини та прав дитини, підвищити загальний рівень культури прав людини, розуміння важливості їх захисту в школі і державі в цілому.

Зазначені у навчальній програмі очікувані результати дозволяють сформувати компетентність з прав людини на рівні знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень.

Також навчальна програма дозволяє говорити про права людини та демократичні цінності в інших розділах та темах. Наприклад, в Розділі 3. ЛЮДИНА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ в Темі 1. «Соціокультурна багатоманітність» розглядаються питання соціальної згуртованості, солідарності і відповідальності; гендерної, етнічної, конфесійної різноманітності, рівності. У Темі 3. «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти» розглядаються поняття стереотипів і упереджень, шляхи подолання стереотипів; поняття дискримінації, її основні форми та прояви; толерантність та інклюзія (ст.12).

У Розділі 4. «ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ЦІННОСТІ» серед очікуваних результатів учні мають знати ознаки демократичного врядування та демократичні процедури, пояснювати, як співвідносяться і взаємодіють між собою громадянське суспільство і правова держава, знати ефективні форми участі вчителів, учнів та батьків у врядуванні школою, розуміти роль учнівського самоврядування у процесі соціалізації та громадянського становлення школярів, знати права і обов'язки учнів, проявляти готовність захищати права і свободи людини, розуміти важливість пріоритету інститутів громадянського суспільства у державі, сприймати школу як простір демократії та територію прав людини.

У Розділі 5. «СВІТ ІНФОРМАЦІЇ ТА МАС-МЕДІА» учні мають знати і розуміти, що таке свобода слова, які є обмеження свободи слова, яким є баланс між свободою вираження поглядів та відповідальністю, визнавати свободу слова як фундаментальну цінність демократичного суспільства, розпізнавати та не вживати «мову ворожнечі».

У Розділі 7. «УКРАЇНА, ЄВРОПА, СВІТ» пояснювати взаємозв'язок між нормами міжнародного права і національним законодавством, розуміти міжнародну систему безпеки, що таке міжнародне гуманітарне право, усвідомлювати роль та значення міжнародних організацій для регіону, світу та України.

Навчальна програма відповідає рекомендаціям ООН та Ради Європи щодо освіти у сфері прав людини та забезпечує підхід «ПРО, ЧЕРЕЗ, ДЛЯ» через зміст, рекомендовані форми і методи організації навчання, систему оцінювання, рекомендовані ресурси (документи, посібники, вебсторінки міжнародних організацій, що займаються громадянською освітою та освітою у сфері прав людини тощо).

Варто зазначити, що предметом аналізу були **навчальні програми інваріантної частини навчального плану**, яка є обов'язковою складовою загальної середньої освіти в Україні. На цьому етапі дослідження не здійснювався аналіз програм курсів та предметів за вибором – варіативної частини навчального плану для українських шкіл. Таким чином, проаналізовані навчальні програми свідчать про найбільш загальну частину державної освітньої політики, котра визначає зміст формальної загальної середньої освіти.

Проведений аналіз навчальних програм підтверджує висновки, зроблені на основі аналізу державних освітніх стандартів, оскільки навчальні програми розробляються на їх основі. Процес оновлення освітніх стандартів та навчальних програм свідчить про модернізацію підходів до загальної середньої освіти в Україні, хоча ті елементи, які стосуються впровадження Всесвітньої програми освіти з прав людини, продовжують бути мало, а головне – несистемно, імplementованими в освітню політику держави. Головною проблемою, на думку учасників дослідження та авторів цього звіту, є формальні запозичення положень освіти з прав людини у ті чи інші документи, що відображають освітню політику, та її неминучий у зв'язку із цим імітаційний характер.

Предмети освітньої галузі «Суспільствознавство», зміст яких часто розглядається як головний ресурс освіти з прав людини, через внутрішню та міжпредметну неузгодженість втрачають свій потенціал.

Найбільш придатним стосовно освіти у сфері прав людини наразі є курс «Громадянська освіта». Предмет «Правознавство» незалежно від профілю вивчення має багато вад, виправлення яких часто лежить поза відповідальністю педагогічної частини авторських колективів програм. Певні проблеми, зокрема термінологічні, існують на рівні законодавства. Так, Конституція визначає таке поняття, як «права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (Розділ II Конституції України). Ця термінологічна проблема породжує багато негативних наслідків щодо спотвореного розуміння прав людини. Частково ця ситуація пов'язана із домінуванням радянського позитивістського підходу до викладання та розуміння не тільки прав людини, але й права загалом. Класичним прикладом спотвореного розуміння прав людини є визначення прав людини як можливостей, котрі санкціоновані державою, що заперечує природний характер та універсальність прав людини. Іншим таким поширеним прикладом є встановлення взаємозалежності між правами людини та обов'язками громадян, що насправді є практично абсолютно не пов'язаними правовими інститутами.

Неузгодженість елементів змісту, методики та очікуваних результатів навчання, відсутність інтерактивного підходу до процесу створення навчальних програм інших освітніх галузей, окрім суспільствознавчої, зменшує можливості впровадження елементів освіти з прав людини на основі кроскуркулярного (наскрізного) підходу.

Проблемою є те, що наявності компетентностей та визначених до них навчальних результатів, що за змістом відповідають потребам освіти в сфері прав людини, ще недостатньо. Існує розрив між державними стандартами, дотичними до прав людини і застосуванням їх на практиці.

3.3. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛІВ РОЗВИТКУ ШКОЛИ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ РІЗНИМИ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Не менш важливим за державні стандарти та навчальні програми є середовище, де здійснюється навчання. На цьому наголошує й Всесвітня програма ООН з освіти в сфері прав людини: «... створення атмосфери, де права людини на повсякденній основі реалізуються і відчуються усім складом школи. Навчання прав людини охоплює не тільки пізнавальний елемент, але й соціальний і духовний розвиток, включення до процесу навчання обох сторін. Атмосфера, що базується на правах людини передбачає повагу і підтримку прав людини щодо всього складу школи та характеризується взаєморозумінням, взаємною повагою і відповідальністю. Наявність такої атмосфери дозволяє дітям вільно виражати власні погляди і брати участь у житті школи, а також створює для них належні можливості для взаємодії із зовнішнім світом»³⁴.

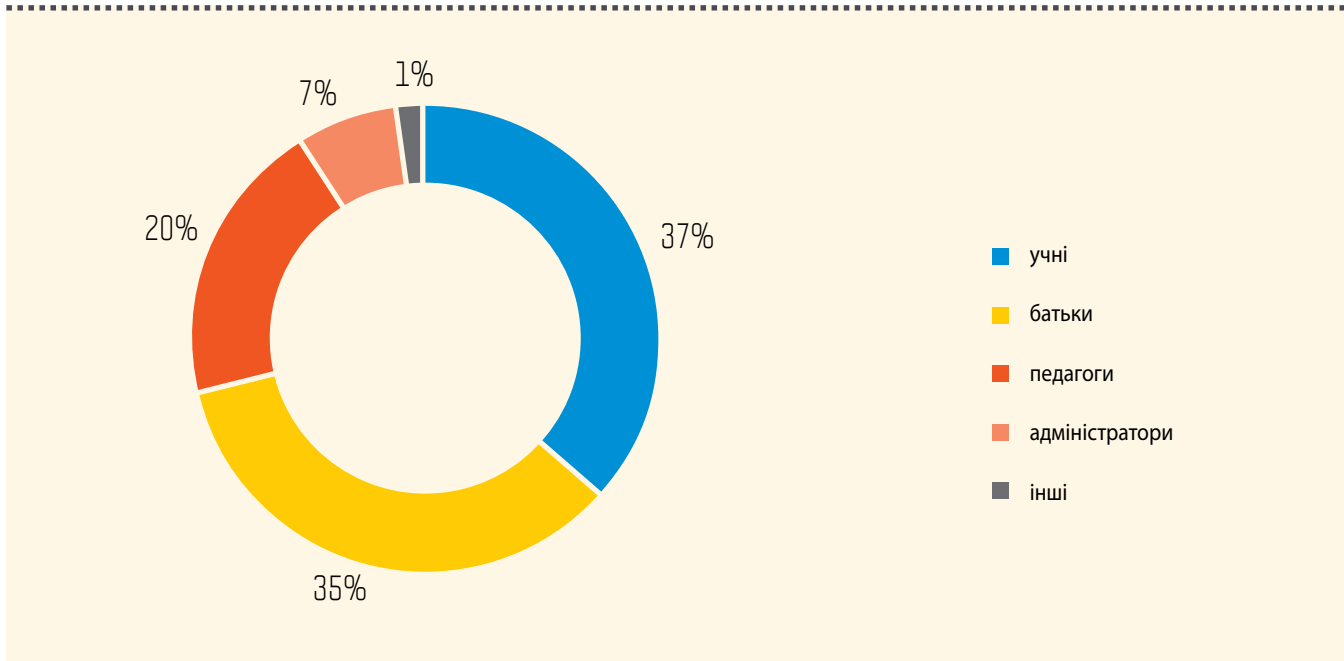
Щоб проаналізувати, наскільки сучасна школа є місцем, де дійсно може бути ефективним навчання з прав людини, ми використали інструмент самооцінки школи, що розробили раніше і застосовуємо у роботі зі школами в межах навчально-практичної моделі «Школа – територія прав людини»³⁵. Таким інструментом є анкета, яка була адаптована в цілях цього аналізу.

Ми запропонували заповнити цю анкету різним учасникам освітнього процесу декількох шкіл. Анкета з пропозицією заповнити її також була у вільному доступі у формі гугл-документа протягом 14 днів. Загальні результати, які ми отримали, можуть свідчити про переваги і проблеми щодо відповідності шкільної атмосфери цілям та змісту навчання з прав людини.

34 Всемирная программа образования в области прав человека: План действий (Первый этап) / ООН, ЮНЕСКО, УВКПЧ ООН. – Нью-Йорк, Женева, 2006.

35 Навчально-практична модель «Школа – територія прав людини» є одним із освітніх продуктів Всеукраїнської освітньої програми «Розуміємо права людини», що наразі використовується у роботі зі школами Освітнім домом прав людини – Чернігів.

ДІАГРАМА 1. УЧАСНИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

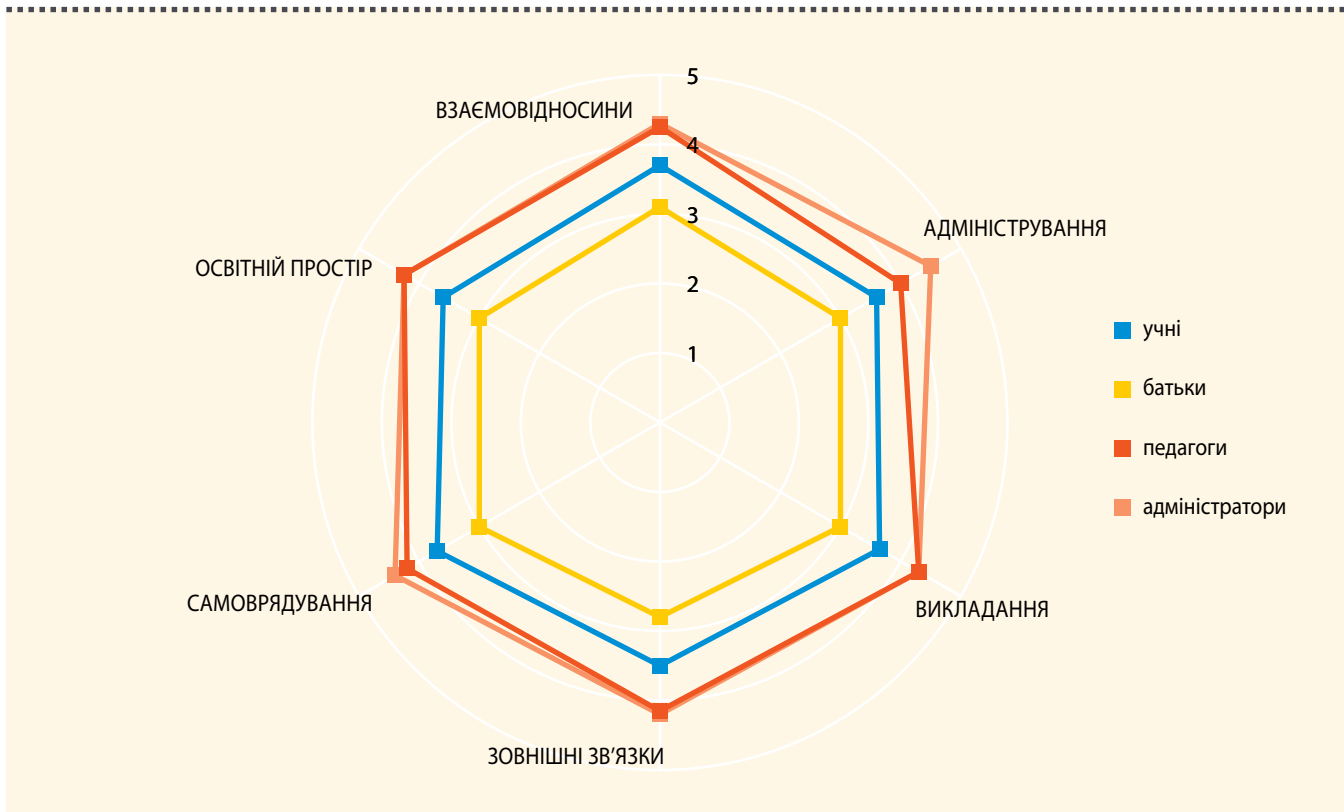

Незважаючи на досить великий обсяг анкети, її заповнили 912 осіб з багатьох шкіл, але переважна кількість респондентів представляла 8 шкіл із різних куточків України. Серед них 37% – учні, 35% – батьки, 20% – педагоги, 7% – адміністрація шкіл, 1% – інші учасники освітнього процесу (зокрема, інші працівники школи).

Опитування стосувалося шістьох напрямків (потенціалів) щодо розвитку школи:

- 1) взаємовідносини;
- 2) адміністрування;
- 3) викладання;
- 4) зовнішні зв'язки;
- 5) самоврядування;
- 6) освітній простір.

ДІАГРАМА 2. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ЗА ПОТЕНЦІАЛАМИ РОЗВИТКУ ШКОЛИ

Щоб оцінити, наскільки кожен із наведених потенціалів створює умови поваги до прав людини і навчання у сфері прав людини в школі, респонденти мали поставити бал по декількох наведених у цих потенціалах індикаторах за 5-бальною шкалою, де: 0 – важко відповісти, 1 – не погоджуюсь / ніколи, 2 – скоріше не погоджуюсь / майже ніколи, 3- буває і так, і ні / інколи, 4 – погоджуюсь / часто, 5 – цілком погоджуюсь / завжди. Крім того, виставляючи бал, респонденти мали можливість залишити коментар для уточнення або аргументації своєї позиції.

Результати опитування є дуже корисними для шкіл, оскільки, відштовхуючись від результатів, можна бачити найслабші сторони й, відповідно, будувати стратегію розвитку школи, спираючись на сильні сторони і приділяючи більше уваги слабшим. Наразі ж ми розглянемо узагальнену картину.

3.3.1. ЗАГАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНКИ ПОТЕНЦІАЛІВ РОЗВИТКУ ШКОЛИ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ РІЗНИМИ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Перший висновок – **суттєва відмінність у сприйнятті школи різними учасниками освітнього процесу**. Оцінки батьків значно відрізняються від оцінок адміністрації та вчителів. Цікаво, що оцінки учнів знаходяться посередині.

Загальні результати оцінки, що вказують на середній бал, визначений різними учасниками освітнього процесу по кожному із потенціалів розвитку школи, можна побачити на діаграмі. Отже, найбільший розрив у баченні, з одного боку, батьків і, з іншого боку, вчителів та адміністраторів належить категорії «викладання». Схожа ситуація в категорії «адміністрування» (управління школою). Щоправда, тут уже й вчителі з адміністраторами не такої одностайної думки, як по інших потенціалах.

3.3.2. УЧАСТЬ У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ

Загальні результати вказують на значну відмінність в оцінці цього потенціалу різними учасниками освітнього процесу. Темі участі в анкеті ми приділили одразу декілька запитань.

Як можна побачити на діаграмі, найбільше негативних балів і найменше позитивних набирає показник **«У навчальному закладі є можливість відкрито критикувати дії керівництва»** (адміністрація спокійно ставиться до критики, може визнавати свої помилки, змінює думку і рішення внаслідок критики).

Багато коментарів до оцінки цього пункту звучать так:

«Будь-яка критика придушується» або «Критика сприймається як особиста образа» тощо. Є приклади більш розгорнутих проблемних коментарів:

«При спробі з'ясувати якесь спірне питання, керівництво часто переходить на особистості, і жодних результатів така спроба не дає. У деяких випадках було і інакше: формально визнають свої помилки, але ситуація не змінюється, і ті самі спірні питання повторюються»;

«Після критики вчителі занижують оцінки твоєї дитині... внаслідок поганих оцінок у дитини занижується самооцінка і пропадає бажання навчатися»;

«Мали проблеми з організацією навчального розкладу. Вдалося дійти згоди тільки після звернення по допомогу до Міністерства освіти».

Наведено приклад успішної практики та одного із способів знайти порозуміння:

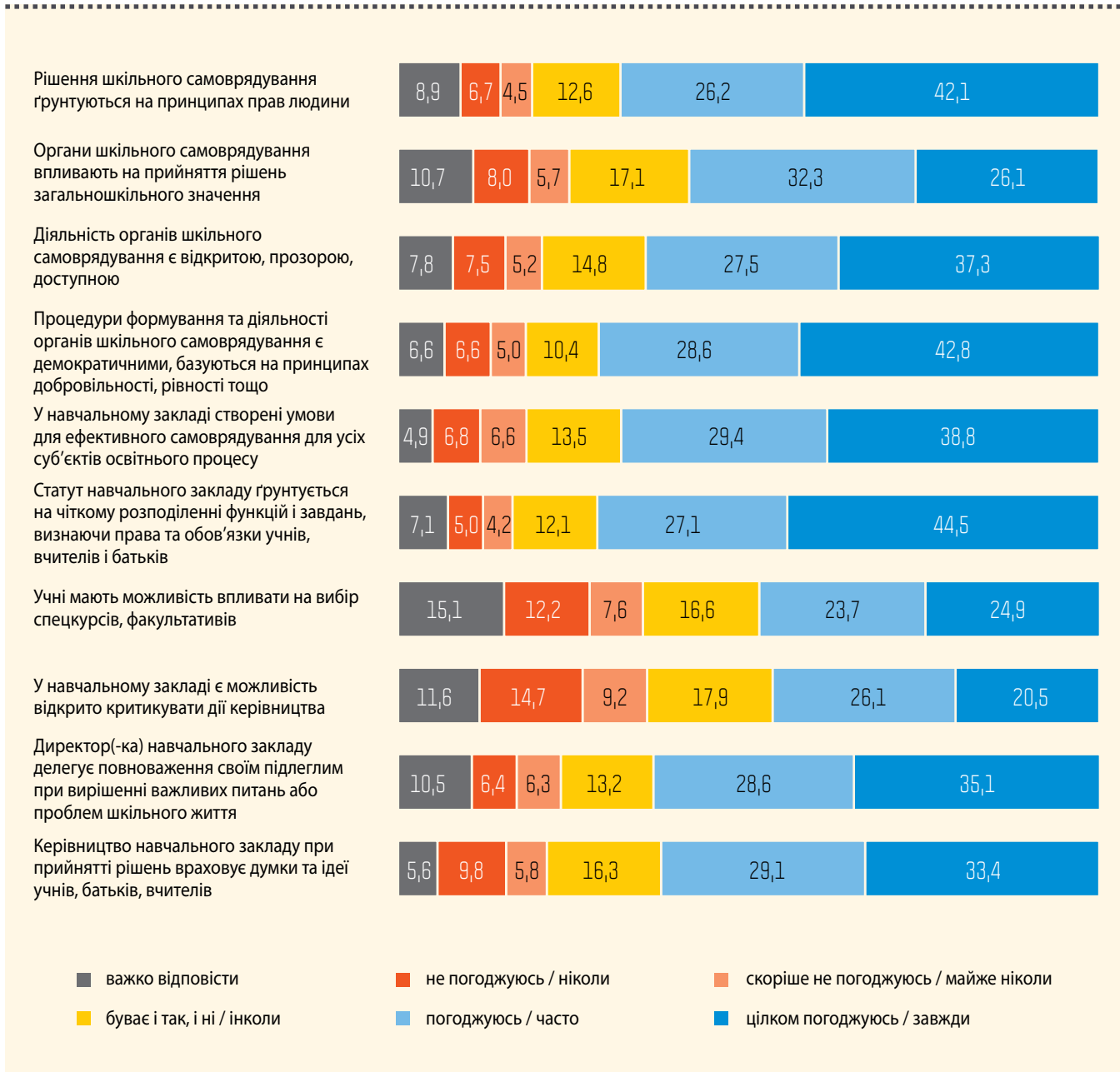
«На офіційне звернення щодо зауважень щодо організації дистанційної освіти директор відреагував дуже конструктивно, подякував та зараз приймає кроки по подоланню описаних проблем. Але так було не завжди. Думаю, що це залежало від способу звернення і аргументації».

Приклади позитивних коментарів:

«За 4 роки навчання моєї дитини у [...] був лише 1 випадок неадекватного сприйняття критики з боку адміністрації [...], пов'язаний з характером особи, до якої я зверталася (завуч). Діалог з директором був більш конструктивний і вдалося знайти компромісне рішення»;

«Традиційно наприкінці навчального року адміністрація школи звітує перед усіма учасниками навчального процесу. У разі критики, адміністрація прислухається до думки своїх колег та підлеглих»

ДІАГРАМА 3. УЧАСТЬ У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ, %

На наступному місці «знизу», за результатами оцінки, показник: **Учні мають можливість впливати на вибір спецкурсів, факультативів** (при виборі спецкурсів і факультативів враховується думка та потреби учнів).

Більшість коментарів про те, що це не практикується взагалі:

- «Не пропонують відвідування курсів»;
- «Учні не мають можливості впливати на вибір»;
- «Учні ні на що не впливають. Школа пропонує ті гуртки, які може»;
- «Ні. Коли у 5 класі повинна була бути введена друга іноземна мова, то спочатку мені відмовили повідомити, яка саме мова. Потім відмовили у прийнятті заяви. А потім сказали, що не буде другої мови взагалі, а буде більше уроків англійської, бо так вирішила більшість батьків. Хоча зборів з приводу цього питання та обговорень не було»;
- «А що таке може бути? Нікого ні про що не питають».

Є школи, де практика вибору факультативів та спецкурсів із залученням учнів існує, але таких прикладів набагато менше:

- «Нас у перший день спитали, які ви обираєте факультативи, ми їх і обрали».

Окрема група коментарів вказує не тільки на проблему, але й на причини:

«Думку враховують, але мені здається, що це більш формальний підхід, ніж такий, що враховує реальні інтереси учнів»;

«Намагаємося завжди враховувати. Але в сільській школі наповнюваність класів невелика. Часто бажання дітей є різними. Розділити на групи неможливо. У такому випадку враховується думка більшості»;

«На варіативну складову навчального плану кошти не виділяє управління освіти».

Разом з тим, з урахуванням думок учасників освітнього процесу по інших питаннях трохи краще, хоча також далеко від бажаного рівня. Пункт про це розподілив аудиторію респондентів навпіл – на тих, хто ставить високі оцінки («5» – 33,4% та «4» – 29,1%), та тих, хто ставить середні і нижче оцінки («3» – 16,3%, «2» – 5,8%, «1» – 9,8%) або не можуть відповісти (6,6%). Пункт записаний таким чином: **Керівництво навчального закладу при прийнятті рішень враховує думки та ідеї учнів, батьків, вчителів (учасники освітнього процесу звертаються у різних формах (письмово, усно, під час зустрічей та зборів тощо) до адміністрації школи; звернення від батьків, учнів, вчителів беруться до уваги, обговорюються з тими, хто звертається, та враховуються у прийнятті рішень; адміністрація школи пояснює та аргументує свої рішення, звітує з особливо важливих питань; управляючий(-ча) школою постійно радиться зі своїми підлеглими вчителями та іншими працівниками закладу).**

Анкета має декілька запитань щодо шкільного самоврядування:

- (1) **У навчальному закладі створені умови для ефективного самоврядування для усіх суб'єктів освітнього процесу** (учні, батьки, педагоги, адміністратори через різні форми об'єднань (учнівська рада, батьківська рада, рада школи тощо) впливають на життя школи).
- (2) **Процедури формування та діяльності органів шкільного самоврядування є демократичними, базуються на принципах добровільності, рівності тощо** (вибори до органів шкільного самоврядування відбуваються прозоро, участь у виборах є добровільною, й кожен має право взяти в них участь).
- (3) **Діяльність органів шкільного самоврядування є відкритою, прозорою, доступною** (органи шкільного самоврядування систематично інформують про свою діяльність: графік засідань, план дій, прийняття рішень. Звітність про діяльність міститься на інформаційних стендах, сайті закладу тощо).
- (4) **Органи шкільного самоврядування впливають на прийняття рішень загальношкільного значення.**
- (5) **Рішення шкільного самоврядування ґрунтуються на принципах прав людини** (зокрема, повага до людської гідності, свобода, рівність, солідарність, демократія, верховенство права, недискримінація, толерантність).

Результат можна бачити на діаграмі. Є досить багато високих оцінок цим параметрам, однак майже третина ставить оцінку, починаючи від «3» і нижче, або не може відповісти. Коментарів щодо цих питань небагато, а ті, що вказують на проблему, кажуть про недостатню прозорість у формуванні органів шкільного самоврядування, зокрема батьківського. Щодо учнівського самоврядування, то досить часто в коментарях зустрічаються думки про його формальність, існування «для галочки». Але в деяких школах воно успішно працює. Принаймні про це свідчать результати проведеної самооцінки. Висловлюються в коментарях і певні незадоволення стосовно оцінки того, наскільки шкільне самоврядування ґрунтується на принципах прав людини:

«Учитель наголошує, що демократії не існує! У класі мусить панувати повна диктатура вчителя».

Ще один із пунктів щодо участі стосується делегування прийняття рішень адміністрацією: **Директор(-ка) навчального закладу делегує повноваження своїм підлеглим (заступникам, вчителям) при вирішенні важливих питань або проблем шкільного життя** (директор(-ка) школи намагається все вирішувати разом з підлеглими, одноосібно вирішує тільки термінові та оперативні питання; деякі важливі справи вирішуються фактично без участі директора(-ки), свої функції він/вона делегує заступникам та педагогам).

Делегування – це один із найвищих рівнів забезпечення участі. Результати анкетування вказують на те, як і в багатьох інших питаннях, багато залежить від конкретної школи. У деяких коментарях відчувається недостатнє розуміння цього принципу.

Декілька прикладів коментарів:

«Директорка школи – сучасна особистість, менеджер, лідер, яка вправно виконує свої обов'язки, будуючи їх на довірливих взаємовідносинах з підлеглими»;

«Не можу погодитися з тією частиною питання, де йдеться про те, що деякі питання вирішуються без участі директора»;

«Делегування відбувається лише тоді, коли треба когось зробити винним, але не адміністрацію. Зазвичай, винним роблять учителів»;

«Якщо справа термінова, то директор вирішує її самостійно. В окремих випадках приймає рішення з підлеглими або колективом»;

«У закладі широке делегування обов'язків. У критичній ситуації тривалої хвороби директора минулого року функціонування закладу та стиль управління не змінилися, що, на мою думку, свідчить про чітко налагоджену систему розподілу обов'язків»;

«Так, директор так і говорить: «... спочатку вирішуйте з класним керівником, потім з завучем і лише потім – до мене»;

«Директорка нашої школи радиться із педагогами/заступниками, але не делегує свої повноваження їм».

У контексті участі анкета містить і пункт про статут школи:

«Статут навчального закладу ґрунтується на чіткому розподіленні функцій і завдань, визнаючи права та обов'язки учнів, вчителів і батьків».

Цей пункт отримав найвищу оцінку серед інших пунктів щодо принципу участі, проте, судячи з коментарів, у багатьох школах зі статутом учасники освітнього процесу не знайомі, немає традиції знайомитися зі статутом чи час від часу переглядати його положення за участі усіх учасників освітнього процесу. Є коментарі щодо необхідності оновлення статуту. Деякі респонденти зазначають, що статут містить дискримінаційні положення.

3.4. АВТОНОМІЯ ТА СВОБОДА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

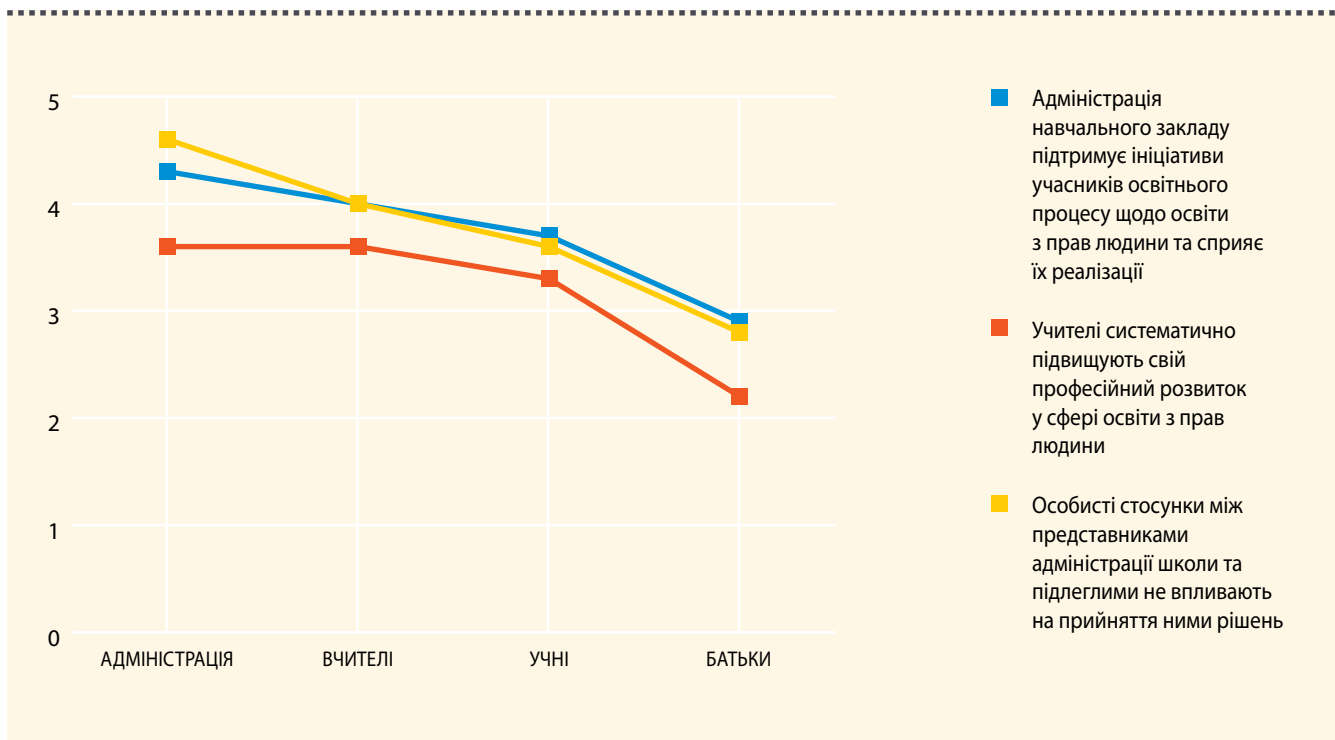
Навчання може бути ефективним лише тоді, коли його зміст не суперечить дійсності, особливо коли йдеться про навчання з прав людини, причому для усіх, хто бере участь в освітньому процесі. Тому, «оскільки права людини належать і самим співробітникам школи, необхідно, щоб вони працювали і навчалися в атмосфері поваги до їхньої гідності і прав»³⁶. Атмосфера поваги до прав людини на рівні школи залежить і від автономії та справжньої свободи педагогічної діяльності педагогів.

Три запитання в анкеті самооцінки школи частково стосувалися питань автономії вчителів, заохочення з боку адміністрації індивідуальної педагогічної діяльності у сфері освіти з прав людини:

- (1) **Адміністрація навчального закладу підтримує ініціативи учасників освітнього процесу щодо освіти з прав людини та сприяє їх реалізації** (адміністрація школи заохочує ініціативи вчителів, батьків та учнів щодо навчання прав людини; адміністрація відзначає ініціаторів та ставить у приклад);
- (2) **Учителі систематично підвищують свій професійний розвиток у сфері освіти з прав людини** (учителі володіють знаннями і практичними навичками з освіти в сфері прав людини та мають можливість їх удосконалювати на курсах підвищення кваліфікації, через участь в інших тренінгах, семінарах, курсах у межах як формальної, так і неформальної освіти);
- (3) **Особисті стосунки між представниками адміністрації школи та підлеглими не впливають на прийняття ними рішень** (на розклад, навантаження, преміювання, додаткові години на факультативи тощо).

³⁶ Всемирная программа образования в области прав человека: План действий (Первый этап) / ООН, ЮНЕСКО, УВКПЧ ООН. – Нью-Йорк, Женева, 2006.
URL: <https://www.ohchr.org/RU/Issues/Education/Training/Pages/Programme.aspx>

ДІАГРАМА 4. АВТОНОМІЯ ТА СВОБОДА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Два із наведених запитань стосувалися безпосередньо освіти в сфері прав людини: індивідуальної педагогічної свободи в організації навчання з прав людини та її заохочення з боку адміністрації та можливості вчителями підвищення свого професійного рівня щодо освіти в сфері прав людини. Одне запитання стосується питань демократичного і прозорого адміністрування, що певним чином може впливати на автономію педагогічної діяльності та її заохочення.

Загальний середній бал по всіх трьох запитаннях за 5-бальною шкалою є трохи вищим за середній показник і складає 3,56. При цьому є суттєва різниця в оцінці з боку різних учасників освітнього процесу, що можна бачити на наведеній діаграмі. Відмінності в оцінці іноді сягають до 2,5 балів. Усі учасники освітнього процесу нижче за інші три параметри оцінюють ситуацію з систематичним підвищенням кваліфікації вчителів у сфері прав людини.

Приклади коментарів:

БАТЬКИ

«Права людини, права дитини в нашій школі – це табу. Для педагогів і адміністрації школи – це незрозумілі словосполучення. Для них обов'язки важливі, а права номінальні»;

«Можливо, не було ініціатив, але вони не заохочуються і не стимулюються. Заняття в рамках шкільної програми щодо булінгу проводяться»;

«Проводять ознайомчі бесіди серед школярів щодо їхніх прав»;

«Подібні заходи проводяться лише з показовою метою і не мають жодного зв'язку з реальністю. Дітям можуть провести урок толерантності, а через кілька хвилин вже робити зауваження стосовно штанів не того кольору»;

«Позитивні приклади широко розголошуються, причому учні стимулюються ділитися такою інформацією не з прикладу адміністрації, а створенням атмосфери довіри»;

«Учителі розповідають про права дітей, але завжди кажуть, АЛЕ ви повинні також виконувати свої обов'язки»;

«Часто учнів ображають і обмежують їхні права. Буває, не дозволяють вийти в туалет, не дозволяють на перервах користуватися мобільним телефоном. Коли МОН пропонувало провести урок по правах дітей, в школі цю тему не піднімали»;

«Ні, в школі просто навчають дітей грамоті, математиці, мовам»;

«У класі моєї дитини (4 клас) майже ніколи не буває уроків з прав дитини, цей предмет просто ігнорується і замінюється чи то математикою, чи то українською мовою».

ПЕДАГОГИ

«Адміністрація школи була ініціатором, аби вчителі та батьки взяли участь у проєкті»;

«Ініціативи не підтримуються»;

«У плані роботи школи на рік заплановано проведення тренінгів, виховних годин з питань прав людини, практичним психологом розроблено пам'ятки для батьків»;

«У школі часто проходять заходи, спрямовані на реалізацію освіти з прав людини. Діти часто беруть участь у різних конкурсах та проєктах».

УЧНІ

«Інколи підтримує, але це дуже рідко»;

«Можливо, у цьому плані ми ще занадто малоініціативні, проте вектор у школи правильний»;

АДМІНІСТРАЦІЯ

«Усі ініціативи учителів щодо освіти з прав людини завжди підтримуються»;

«Так, кожна ідея та думка обговорюється»;

«Гімназія працювала у проєктах «Школа-територія прав людини», «Демократична школа», «Розуміємо права людини»»;

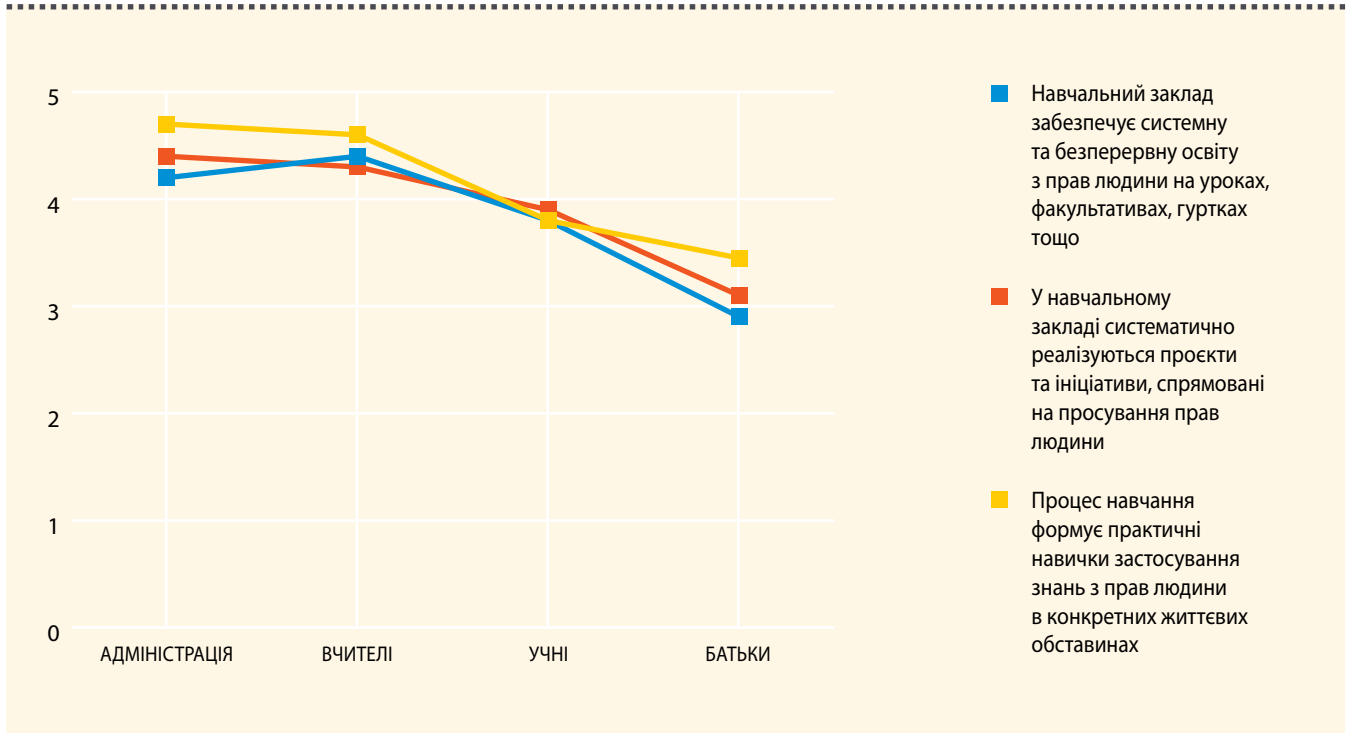
У школі регулярно проводяться години спілкування, тренінги з питань освіти з прав людини.

3.5. ВИКЛАДАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ШКОЛІ

Вище у цьому розділі йшлося, зокрема, про позитивні та негативні аспекти на рівні державних стандартів та навчальних програм щодо можливостей впровадження навчання з прав людини в школах України. Під час аналізу ми спробували подивитись, яким чином освіта у сфері прав людини наразі здійснюється безпосередньо в школах.

ДІАГРАМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ШКОЛІ

В анкеті самооцінки школи ми спробували поставити декілька загальних запитань стосовно організації навчання з прав людини в школі:

- (1) **Навчальний заклад забезпечує системну та безперервну освіту з прав людини на уроках, факультативах, гуртках тощо** (у закладі викладаються спецкурси, факультативи, окремі теми інтегровані до різних предметів, регулярно проводяться заходи з прав людини для учнів різного віку);
- (2) **У навчальному закладі систематично реалізуються проекти та ініціативи, спрямовані на просування прав людини** (проекти, конкурси, виставки, акції, флешмоби тощо);
- (3) **Процес навчання формує практичні навички застосування знань з прав людини в конкретних життєвих обставинах** (учні застосовують отримані знання в повсякденному житті).

Загальний середній бал по наведених трьох питаннях є досить високим і складає (за 5-бальною шкалою) 3,95. Максимальна відмінність між відповідями різних учасників освітнього процесу – трохи більше 1,5 балів.

Коментарі до оцінки дозволили дізнатися більше. Деякі школи мають або мали раніше спеціальні та факультативні курси, дотичні, на думку респондентів, до навчання з прав людини, намагаються інтегрувати питання прав людини в межах навчання за іншими дисциплінами.

На основі цих дописів ми зібрали декілька списків, щоб побачити можливості, які наразі використовують ті школи, що намагаються включати навчання з прав людини до освітнього процесу. Ці списки будуть корисними для інших шкіл і обміну досвідом, щоб принаймні замислитись над наявними можливостями. Варто зазначити, що подається загальний список можливостей, зазначених респондентами; деякі з них додавали, що факультативний курс викладався раніше, а зараз ні. Загалом, на жаль, наявність курсів за вибором, які мають як змістовний компонент права людини, є скоріше винятком, ніж правилом. Крім того, потребує окремого вивчення питання частки в цих курсах прав людини та їх наявності взагалі. Тематичні заходи зустрічаються частіше, іноді їх навіть зобов'язують проводити в школах. Але вони точно не можуть забезпечити потребу в системному підході до освіти в сфері прав людини на рівні школи. Подібний висновок можна зробити і за результатами проведених інтерв'ю з експертами.

Приклади (із коментарів) навчальних курсів варіативної частини (за вибором):

- курс «Громадянська освіта»;
- курс «Живи за правилами»;
- курс «Права дитини»;
- курс «Вчимося бути громадянами»;
- курс «Кроки до порозуміння»;
- курс «Інтелект України»;
- курс «Добросусідство».

Приклади (за результатами коментарів) інтеграції питань прав людини до інших дисциплін:

- уроки етики;
- уроки української мови;
- уроки історії;
- уроки правознавства;
- уроки з основ здоров'я;
- окремі теми в курсі «Основи правознавства»;
- тематичні виставки (йшлося про виставку «Кожен має право знати свої права» – це виставка Освітнього дому прав людини).

Приклади (за результатами коментарів) позаурочних заходів, проєктів, ініціатив тощо:

- тематичні заходи на базі громадської організації, що працює у сфері захисту прав людини (називався Освітній дім прав людини);

- тематичні уроки – наприклад, до 75-річчя з Дня заснування ООН;
- відзначення Дня прав людини;
- Євроклуби (зокрема, авторська програма Євроклубу);
- перегляд та обговорення тематичних фільмів;
- ігри та вправи із посібників Ради Європи «Компас» і «Компасіто»;
- участь школи у проєкті «Демократична школа»;
- тренінги, конкурси малюнків;
- участь школи у проєкті «Школа – територія прав людини»;
- «Юридичний компас»;
- «Stop-bullying»;
- участь школи у проєктах «Активні вчителі, активні школи, активне громадянське суспільство», «Разом для розвитку», «Поширення адаптованого польського досвіду задля збереження освітніх послуг у сільській місцевості», Україна (ГО MART) – Польща (Гельсінський фонд з прав людини);
- участь школи у проєктах «Захист прав дитини», програмі «Розуміємо права людини»;
- власний шкільний проєкт «Кожна людина має право»;
- співпраця з громадськими організаціями – виїзна приймальня УГСПЛ та ГО MART на базі гімназії для мешканців міста;
- участь школи у проєкті з прав людини БФ «Восток SOS».

Слід зауважити, що є й негативні або нейтральні коментарі, що можуть вказувати на проблему. Тут наводимо приклади таких коментарів³⁷:

- «У нас дуже завантажена школа. У нас понад 1700 дітей і переповнені класи. Наші методисти не встигають виконувати планові заходи»;
- «У цьому навчальному році не маємо змоги активно працювати. У минулому проводили танцювальний флешмоб «Я маю право», години спілкування класного керівника «Я обираю», вибори президента школи тощо»;
- «Усі заходи мають лише показовий характер»;
- «Ці проєкти жодним чином не спрямовані на просування прав людини»;
- «Тільки за наказами відділу освіти»;
- «До Дня соборності лише дітей у вишиванках, за наказом адміністрації, відвели на флешмоб. Хто був без вишиванки, залишилися в класі, щоб не псували фото для шкільної фб сторінки»;
- «Якщо і так, то цим заходам не надають публічності і мені про це невідомо»;
- «Відсутній постійно працюючий вчитель права – третій рік вчитель-сумісник»;
- «Незрозуміло, що мається на увазі. Вчать математику і мову, це використовують. А хіба школа має навчати правам, цьому нехай батьки навчають» (слова представниці адміністрації школи);
- «Усе обмежується лише уроками історії та права. На інших уроках на ці важливі питання уваги не звертають, на жаль»;
- «Мені лише біологія і українська мова з історією потрібні. Усе інше... нащо?» (слова одного/однієї із учнів(-ниць));
- «Навпаки, вдома розбираємо з дитиною ситуацію, варіанти поведінки та до чого це призводить»;

Є й такі коментарі, що вказують на те, що при оцінюванні респонденти(-ки) навряд чи мали на увазі заходи, пов'язані з правами людини. Наприклад: «Виставка годівничок для птахів, новорічна казка, різні благодійні виставки»; «Факультатив, наприклад: «Звичаї та обряди Українського народу» тощо.

³⁷ Наводяться не всі, але основні приклади коментарів. Також у цьому переліку немає коментарів, що не були релевантні запитанню.

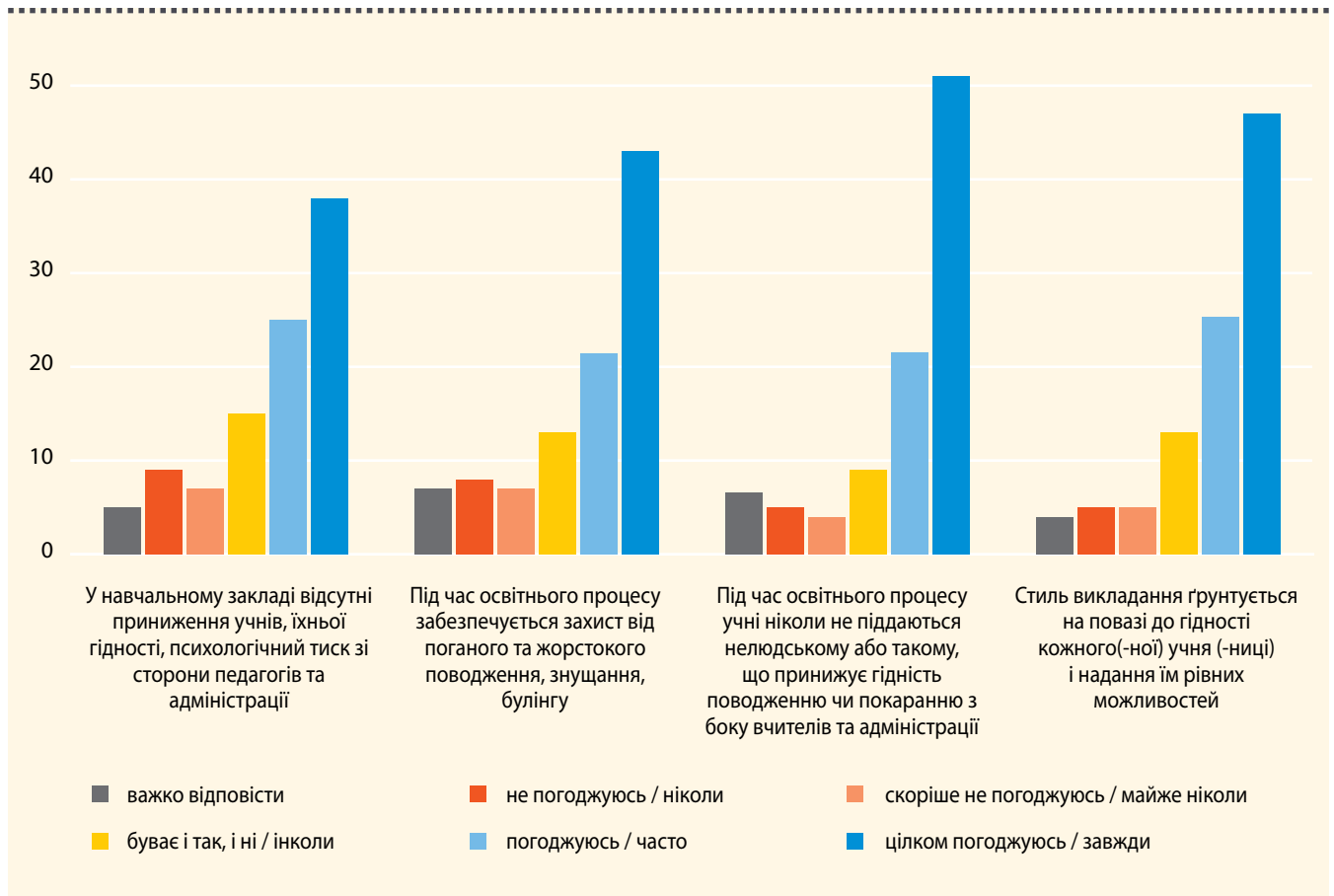
3.6. ПРАВА ЛЮДИНИ В ШКОЛІ

Для загальної оцінки шкільної атмосфери на відповідність правам людини, ми перерозподілили питання анкети за принципом виділення окремих стандартів або принципів прав людини.

3.6.1. СВОБОДА ВІД ЖОРСТОКОГО ТА ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Свобода від жорстокого та такого, що принижує гідність поведження і покарання є абсолютним правом і не може бути обмежене за жодних обставин. Тому будь-яке фізичне чи психологічне насильство чи погане поведження на території школи не є припустимим. Цьому питанню було присвячено чотири пункти анкети.

ДІАГРАМА 6. СВОБОДА ВІД ЖОРСТОКОГО ТА ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Усі наведені результати з одного боку вказують, що третина й більше респондентів оцінює на найвищий бал цей стандарт. Але всюди залишається більше 10%, які ставлять низький бал, і ще значна кількість (від 13 до 15,4%) – середній. Це є проблемою по цьому критерію оцінювання з огляду на абсолютний характер цього права. При цьому важливим є, окрім відсутності поганого поведження, наявність механізмів захисту: до кого і яким чином можна звернутися, щоб повідомити і отримати захист у таких випадках.

Перший та третій пункти стосувалися заборони поганого поведження з учнями з боку педагогів та адміністрації. Нижче наводимо декілька прикладів коментарів щодо оцінки цих параметрів.

- (1) **У навчальному закладі відсутні приниження учнів, їхньої гідності, психологічний тиск з боку педагогів та адміністрації.**
- (3) **Під час освітнього процесу учні ніколи не піддаються нелюдському або такому, що принижує гідність поведженню чи покаранню з боку вчителів та адміністрації** (до учнів ніколи не застосовуються фізичні покарання, наприклад: ляпас, запотилничник, «стояння», присідання, віджимання як засіб покарання, застосування фізичної сили тощо).

Приклади негативних коментарів:

- «Факти приниження учнів, їхньої гідності, психологічний тиск з боку педагогів та адміністрації є постійними. Найпоширеніше – зауваження стосовно зовнішнього вигляду учнів (не за «діловим стилем»);
- «З моєю дочкою був такий випадок: вчителька прочитала на весь клас (4 клас) результат незадовільно написаної моєю дочкою к/р, допускаючи висміювання учнями моєї дитини та доведення моєї дитини до сліз. При чому, ця к/р була написана моєю дитиною в перший день після її тривалого лікарняного, тобто дитина не була готова до цієї к/р»;
- «Учитель 2-х класів [...] називає деяких учнів найгіршими в класі під час уроків, не дає пити воду. Учитель хореографії карає дітей, саджаючи їх на підлогу (на лавку пересідати не можна). На скарги директор ніяк не реагує»;
- «Приниження гідності учнів у цьому закладі – норма. Учитель [...] постійно кричить на дітей, не пускає в туалет та на перерви. Директор на скарги не реагує»;
- «Деякі педагоги дозволяють собі підвищувати голос на дітей, викидати речі учнів у відкрите вікно, називати учнів образливими словами»;
- «Дітей молодшої школи ставлять у куток. Діти ходять у туалет без дверцят»;
- «Існує психологічний тиск з боку педагогів та подекуди принизливі коментарі та висловлювання, байдужість вчителів до вирішення проблем навчання»;
- «Можуть без твоєї згоди записати на позашкільний проект (напр., дебати) чи олімпіаду»;
- «Нещодавно вчителька дала запотилничник учню. Психологиня школи у минулому році перед всім класом принизила ученицю, сказавши при всіх, що вона не виконала своїх обов'язків. Коли клас сміявся з цього, вона нічого не зробила. Дитина прийшла додому вся у сльозах. Такі випадки зазвичай вважаються нормальними у більшості сімей, тому не розголошуються та не обговорюються. Діти у більшості випадків бояться сказати щось проти вчителя. Навіть просто висловити свою думку»;
- «Учитель [...] дозволяє собі сіпати і штурхати дітей, кричати на них. За погану поведінку діти весь урок простояли, і урок не проводився»;
- «Про фізичне покарання не чув. Лише можуть закрити учнів класу в кабінеті і не випускати. Часто вчителі кричать. Публічно морально принижують»;
- «Поодинокі випадки колективних покарань додатковими завданнями через поведінку окремих учнів трапляються, але на оцінки це не впливає. Методи фізичного впливу ніколи не застосовувалися»;
- «Вкрай рідко, але було, що дитина стояла на уроці фізкультури весь урок за те, що запізнилася. У спортзалі було дуже холодно, дитина змерзла».

Приклади позитивних коментарів:

- «Я жодного разу не стикалась з приниженням моєї дитини педагогами. Хоча дитина в мене дуже говірлива, непосидюча та має інвалідність»;
- «Ніколи нічого подібного навіть не чула!!! Цей освітній заклад закінчив мій старший син, зараз закінчує молодший!!!»;
- «У нашій школі це недопустимо, як з боку вчителів, так і з боку адміністрації таких випадків не було»;
- «Це взагалі недопустимо. Про це йдеться чи не на кожній педраді»;

Нейтральні

- «Учителі різні. Є чудові і цікаві. Є такі, які принижують за одяг, зачіску, взуття чи особливість сприйняття».

Окремо наведемо приклади коментарів про проблеми під час організації дистанційного навчання в умовах пандемії:

- «Навіть під час дистанційного навчання ображають і кричать».
- «Під час дистанційного навчання хтось невідомий під'єднався до уроку і почав ображати вчителя, класний керівник одразу ж заявила, що це тільки ЦЕЙ клас і, що винні діти. На пояснення батьків, що діти не могли цього робити, бо на той час були разом з батьками, не відреагувала. Натомість, у перший день навчання кричала на дітей та ображала їх».

Другий пункт анкети стосувався загальної оцінки ситуації з попередження на території школи жорстокого поведіння, булінгу:

- (2) **Під час освітнього процесу забезпечується захист від поганого та жорстокого поведіння, знущання, булінгу** (у навчальному закладі існують прописані механізми/процедури дій щодо захисту від жорстокості, знущання, брутального поведіння; учні, вчителі та інші працівники закладу знають, як треба діяти в разі порушення цих прав; проводяться превентивні заходи для запобігання таким явищам).

Приклади коментарів:

- «Наскільки відомо, проводились лекції для учнів щодо протидії булінгу»;
- «Про превентивні заходи невідомо мені особисто. Судячи з відсутності знань про протипожежну безпеку директором та його заступниками, їм взагалі мало що відомо, тим більше про булінг. Але плакат «Школа без булінгу» висить»;
- «Не знають, що таке права і не знають, що робити, коли колега чи батьки, чи учні жорстоко поводять себе з іншими»;
- «Проводяться бесіди і заклики звертатися до вчителів у випадках булінгу, але він не зникає, отже, механізми не працюють»;
- «Під час освітнього процесу якраз і відбувається жорстоке та принизливе поведіння, знущання, булінг...»;
- «Систематично проводиться роз'яснювальна робота з учнями, батьками, педагогами щодо захисту від жорстокості, булінгу; розробляються пам'ятки, організуються тренінги, проводяться виховні години»;
- «Існує рада профілактики навчального закладу, де розглядаються проблеми та захищаються права постраждалого від булінгу, знущань тощо»;
- «На прохання батьків не кричати на їхню дитину, вчитель почав верещати на батька! До речі, дитина при цій розмові була присутня, у стресі закривши очі і вуха пальцями. Того ж дня вчитель знову кричав і принижував дитину»;
- «План заходів з протидії булінгу на сайті ліцею, акції, конкурси, флешмоби з проблем булінгу та жорстокого поведіння»;
- «Механізми існують лише на папері. На заяви директорка не відповідає і не реагує».

Відповіді на четвертий пункт дозволили отримати думку респондентів стосовно того, наскільки стиль викладання ґрунтується на повазі до людської гідності.

- (4) **Стиль викладання ґрунтується на повазі до гідності кожного(-ної) учня (-ниці) і надання їм рівних можливостей.**

Приклади коментарів:

- «Залежить від кожного конкретного вчителя»;
- «Можливості та оцінки краще у тих, хто більше допомагає школі фінансово»; «Поваги до учнів у більшості вчителів немає. Але є чудові вчителі, які мають повагу – їх меншість».

3.6.2. СВОБОДА ВІД ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ

Ця свобода так само, як і попередня, є абсолютною і не може піддаватись обмеженням, тому також наявність майже третини учасників освітнього процесу, які ставлять оцінку по цьому критерію нижче середнього чи середню насторожує.

Приклади коментарів:

- «Примушують до чергувань у класі, навіть тоді, коли я написала заяву щодо відмови в участі дитини у виховній годині та чергуванні. Дитину залякали. Вона погоджується на такі дії і не розказує мені про це одразу»;
- «Чула від завуча, що починаючи з 7 класу дітей примушують прибирати класи»;
- «Дітей заставляють мити парти, а в деяких класах діти підмітають і миють підлогу. Неодноразово бачила, як хлопці старших класів переносили меблі в школі»;

«Залучаються постійно: носять меблі, чергують на перервах»;

«Раз на півроку є самообслуговування з генерального прибирання класу (у 10-11 класах), з використанням мийних засобів, що заборонено санітарними нормами. Проте, на мою усну заяву вихователь відреагувала адекватно, змінивши для моєї дитини миття поверхонь допомогою з сортування книг у бібліотеці. Уся діяльність забирає приблизно 1-1,5 години 2 рази на рік, що не є критичним»;

«Куди ж без чергування. А це «чудове» чергування по школі, коли діти стоять перед входом до школи і вітаються з учителями».

А ось подібні приклади, скоріш за все, можуть свідчити про відсутність розуміння прав людини:

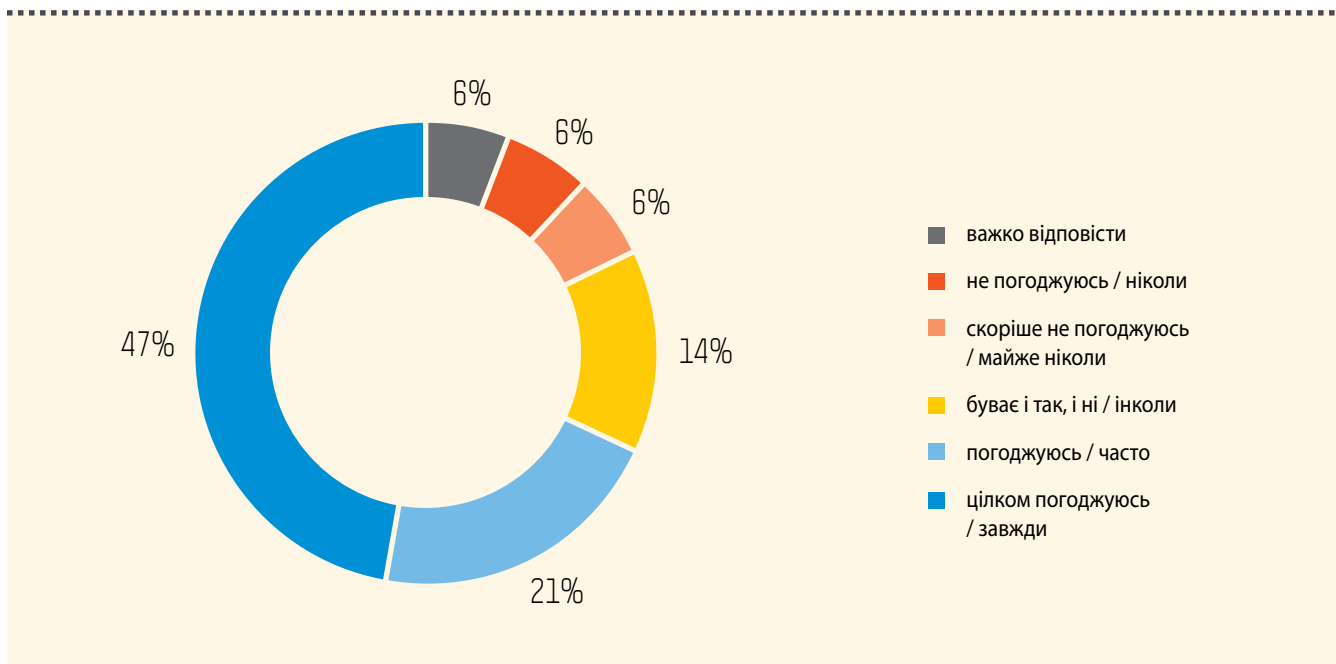
«Я вважаю, що дітей потрібно заохочувати до роботи. Бо вони знають тільки свої права, а обов'язків не розуміють. Всі навколо повинні тільки дітям»;

«Члени шкільного самоврядування на засіданні вирішили, що чергування по школі має бути, особливо, у коридорі біля молодших класів».

Варто пам'ятати, що залучення до будь-якої праці в школі може відбуватися щонайменше тоді, коли це передбачено навчальним планом.

ДІАГРАМА 7. УЧНІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НЕ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ ДО ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ПІД ЧАС УРОКІВ І В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

(ТАКІ, ЩО ПРОТИРІЧАТЬ ЗАКОНОДАВСТВУ, НЕ ОБУМОВЛЕНІ НАВЧАЛЬНИМИ ЦІЛЯМИ ТА ПОЗА ПЛАНОМ НАВЧАННЯ ПРИБИРАННЯ ШКІЛЬНОЇ ТЕРИТОРІЇ, ОБСЛУГОВУВАННЯ ІДАЛЬНІ, ЧЕРГУВАННЯ)

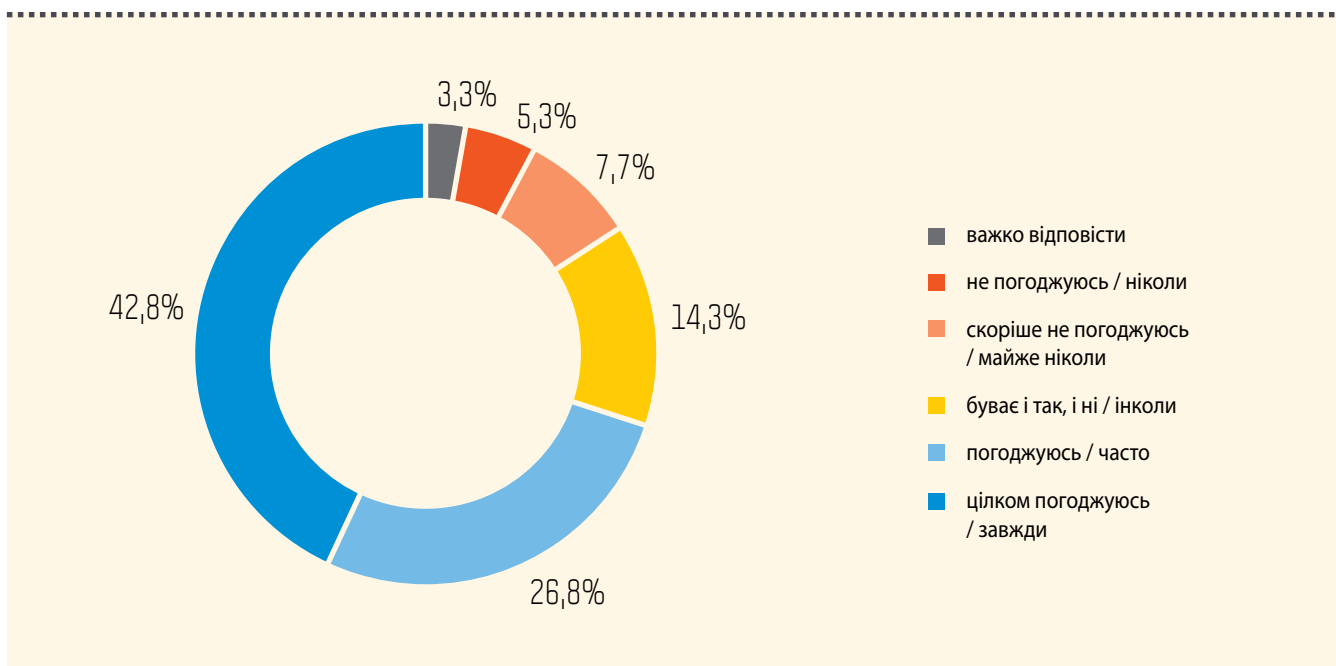
3.6.3. ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

Значна кількість респондентів(-ок) – учасників освітнього процесу, заповнюючи анкету самооцінки школи, погоджуються («цілком погоджуюсь» – 42,8%, погоджуюсь – 26,8%) з тим, що **доступ до публічної інформації** у навчальному закладі є стандартом, усі охочі мають цей доступ. Але майже 30% незадоволені або не зовсім задоволені дотриманням цього стандарту в школі.

Разом з тим, забезпечення доступу до публічної інформації може суттєво допомагати взаємодії і порозумінню різних учасників освітнього процесу, адже інформування – це перший рівень залучення до прийняття рішень. Навчаючись у школі, де кожен і кожна з учасників освітнього процесу може ознайомитися з рішеннями, розпорядженнями та наказами, що його(-її) стосуються, де існують спеціальні механізми повідомлення всіх охочих учасників освітнього процесу про прийняті рішення (сайт, дошка оголошень тощо), учні вже отримують компетентності щодо прав людини, оскільки бачать на практиці як має бути.

ДІАГРАМА 8. ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ Є ПРОЗОРИМ І ВСІ ОХОЧІ МАЮТЬ ЦЕЙ ДОСТУП

(КОЖЕН УЧАСНИК(-ЦЯ) ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ МОЖЕ ОЗНАЙОМИТИСЯ З РІШЕННЯМИ, РОЗПОРЯДЖЕННЯМИ ТА НАКАЗАМИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЙОГО (-І))

Це зменшує вірогідність, що в дорослому житті вони будуть терпіти приховування публічної інформації про рішення, що безпосередньо вплинуть на їхнє життя.

Аналізуючи коментарі щодо цього питання, варто відзначити тенденцію наявності інформаційних ресурсів у школи (сайт, сторінки в соціальних мережах тощо), інформація на них не публікується в достатньому обсязі. Є як позитивні оцінки, так і дуже негативні. Тому наводимо приклади коментарів, умовно розподіливши їх на позитивні, негативні та такі, що можна віднести до нейтральних.

Приклади позитивних коментарів:

«Школа виставляє усю інформацію на сайт школи, включно з фінансовою інформацією. Проте немає чіткого розуміння як спілкуватися з дирекцією в разі потреби. Чи як спілкуватися з вчителями про успіхи свого учня, щоб не турбувати вчителя під час уроків чи в їх приватний час. Було б гарно, якщо б були якісь інструменти «зворотнього зв'язку»»;

«Так, у нашому навчальному закладі є сайт учасників освітнього процесу, де розповідається про події школи та прийняття рішень щодо питань, які виникають»;

«У закладі освіти функціонує шкільний сайт, на якому доступна публічна інформація про діяльність школи (звіти директора, накази тощо); активно заповнюється інформацією сторінка на Facebook та Instagram. На першому поверсі школи розміщено QRкоди з посиланням на всі ці сторінки. У школі створений YouTube канал. Активно діє дошка оголошень. Класні колективи створили власні групи у соцмережах Viber та Telegram»;

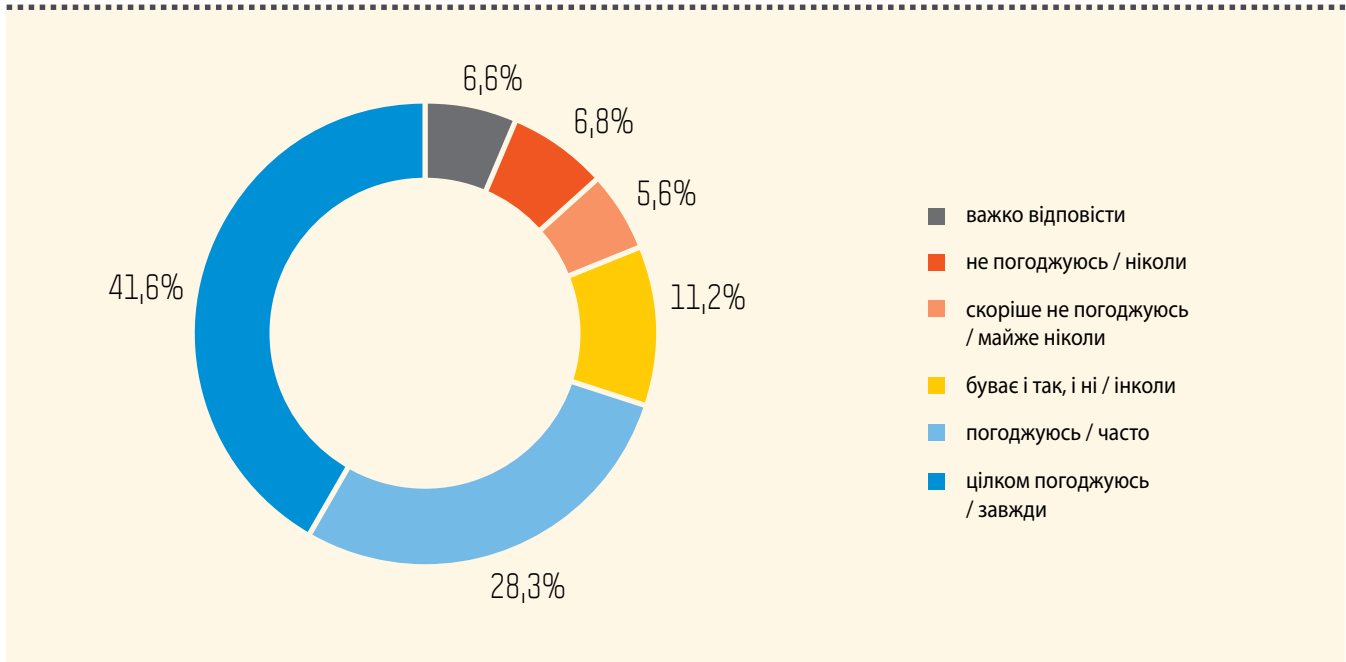
«Прийняті рішення розміщуються на сайті, є дошка оголошень»;

Приклади негативних коментарів:

«Адміністрація закладу вважає батьків дітей зайвою одиницею. Декілька разів намагалась закрити батькам доступ до навчального закладу. На сайті нічого цікавого і важливого немає. Розсилки немає»;

«Офіційно створені. Неофіційно – отримати інформацію важко. Адміністрація не хоче спілкуватися з аудіозаписом. При усному спілкуванні надана інформація може змінюватись, а посадові особи «забувати», що говорили таке раніше. Сайт працює фіктивно. Сторінка у ФБ – теж. Наприклад, у закладі працює приватна охорона, за яку треба платити. Чеків, звичайно, немає. Договору про те, що охороняють, хто – немає. Кошти збираються через так звані батьківські комітети»;

ДІАГРАМА 9. У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ, ПРО ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У навчальному закладі забезпечується доступ до інформації про права людини, про права та обов'язки учасників освітнього процесу (інформація про права людини, про права та обов'язки учасників освітнього процесу розміщена на інформаційних стендах, у класних куточках в доступному місці, або (також) є на сайті закладу).

Приклади коментарів:

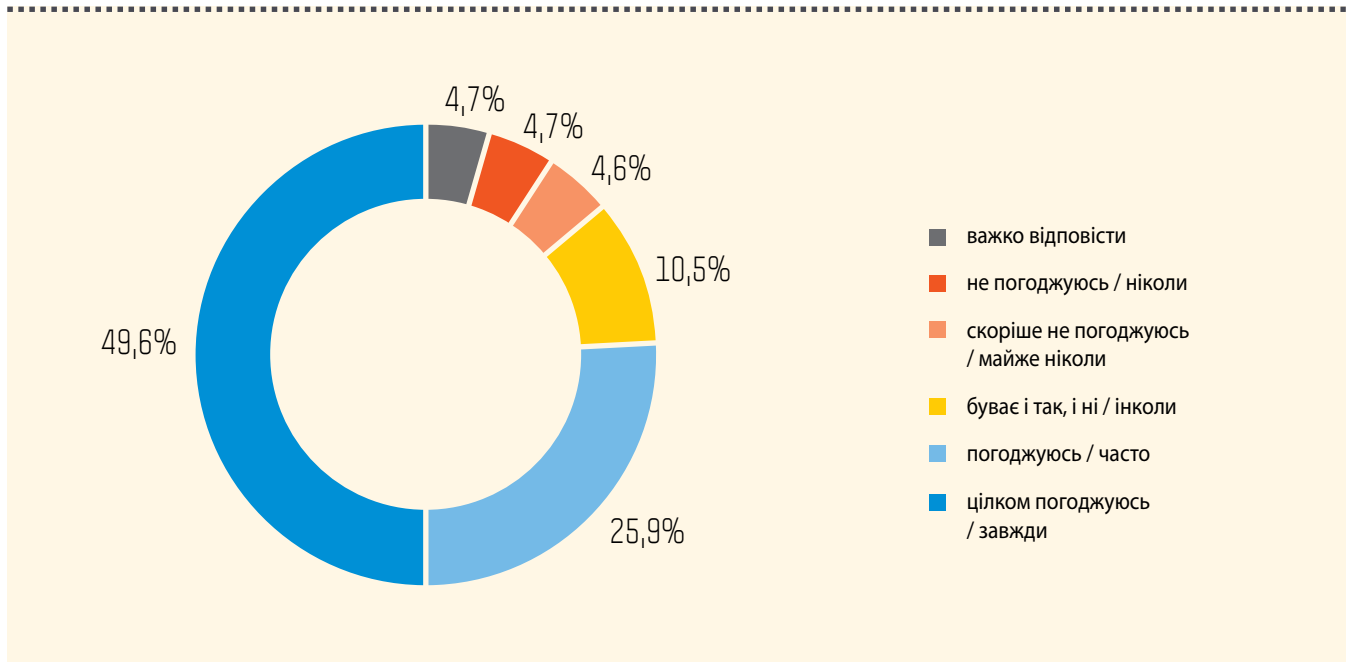
- «Лише про обов'язки на кшталт такого: учень зобов'язаний носити шкільну форму, знімати шапку, коли заходить до приміщення, слухати вчителя і не перебивати, чергувати в класі;
- «За такою інформацією ми можемо підійти до бібліотеки, а також до вчителя (класного керівника або вчителя історії та правознавства (у нашому випадку))»;
- «Плакати з інформацією були розміщені лише після спілкування з депутатом»;
- «Тільки про обов'язки, права не обговорюють»;
- «Жодних прав діти не мають, як і батьки. Про це регулярно слухаємо від вчителів. Жодної критики бути не може, адже потім страждатиме дитина. Перевела дитину від однієї вчительки в іншу групу через систематичний крик і неадекватну поведінку. Проїшло вже декілька років. Учителька досі це пам'ятає і цькує через це тепер молодшу дитину»;
- «Інформація розміщується на стендах «Учнівська демократична республіка», Вісник Ради гімназії, Школа – територія прав людини»;

Усі учасники освітнього процесу – учні, вчителі, батьки – завжди мають можливість ознайомитись з документами, що регламентують правила поведінки в межах освітнього процесу (Статут закладу, правила внутрішнього розпорядку, правила безпечної поведінки, правила евакуації, внутрішні правила школи тощо знаходяться у вільному доступі на інформаційних стендах, класних куточках, сайті школи).

Приклади коментарів:

- «Статут є, але виконується інколи. Діти навіть з ним не ознайомлені»;
- «На сайті ліцею немає потрібної інформації, батьків не пускають до школи»;
- «Статут закладу, правила внутрішнього розпорядку, правила безпечної поведінки, правила евакуації, внутрішні правила школи тощо знаходяться у вільному доступі на інформаційних стендах, класних куточках, сайті школи, у гімназійних щоденниках учнів. Гімназія має власний щоденник»;
- «Статут закладу, правила внутрішнього розпорядку, правила безпечної поведінки, правила евакуації, внутрішні правила школи тощо знаходяться у вільному доступі на сайті школи».

ДІАГРАМА 10. УСІ УЧАСНИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ – УЧНІ, ВЧИТЕЛІ, БАТЬКИ ЗАВЖДИ МАЮТЬ МОЖЛИВІСТЬ ОЗНАЙОМИТИСЬ З ДОКУМЕНТАМИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ В МЕЖАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

3.6.4. СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ

Щодо свободи вираження поглядів, анкета самооцінки має три пункти для оцінки:

- (1) **у навчальному закладі є можливості для самовираження та самореалізації учнів** (діти мають можливість вільно виразити свої погляди під час уроків та поза ними, забезпечується врахування думки дітей щодо організації факультативів та позакласного навчання, існують учнівські ініціативи);
- (2) **на уроках учні вільно висловлюють свої думки, а зміст особистої думки не впливає на оцінку;**
- (3) **учні, батьки, вчителі можуть вільно публічно висловлювати свої думки, обговорювати проблеми школи (класу)** (у навчальному закладі існує платформа для висловлення думок щодо організації діяльності закладу, обговорення проблем – шкільні медіа, блог на сайті школи, організовані слухання чи в іншій формі).

Результати оцінки перших двох параметрів схожі. Приблизно 2/3 респондентів оцінюють на «5» та «4» за 5-бальною шкалою свободу вираження поглядів в їхніх школах. Понад 30% оцінюють цей пункт на 3 і нижче балів.

Якщо перші два пункти стосуються свободи вираження поглядів учнів, то третій пункт запитує про оцінку щодо свободи вираження поглядів й інших учасників освітнього процесу: окрім учнів, ще батьків та вчителів. Результати оцінювання по третьому пункту також досить схожі з оцінкою перших двох, щоправда, більше тих, кому важко відповісти – 6,9%. Це, зокрема, може свідчити про те, що така кількість респондентів просто не має досвіду публічного вираження своїх думок в школі, активної участі в обговоренні проблем школи (класу).

Приклади коментарів, подані нижче, конкретизують, у чому саме проблема. Відповідаючи на поставлені питання, учасниці та учасники опитування обґрунтовують свої позитивні оцінки.

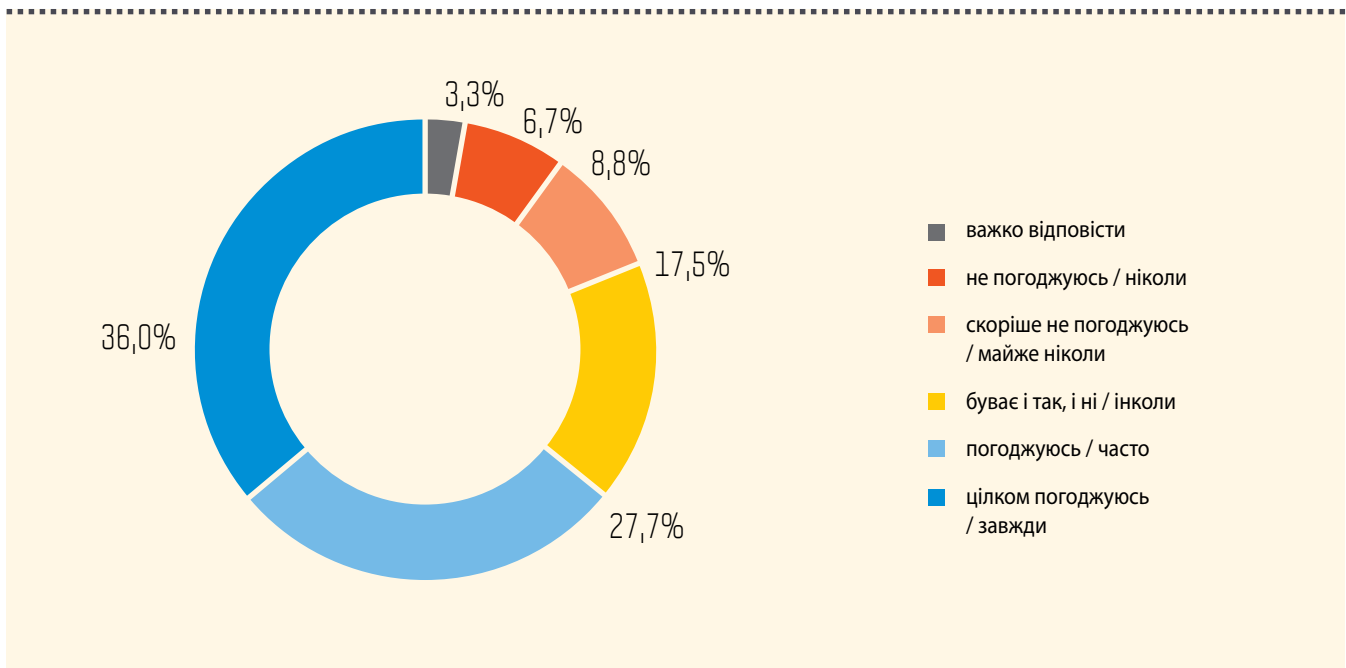
Ми, як і в деяких інших розділах, розподілили коментарі на «позитивні», «негативні» та «нейтральні».

Приклади коментарів до пунктів анкети:

У навчальному закладі є можливості для самовираження та самореалізації учнів (діти мають можливість вільно виразити свої погляди під час уроків та поза ними, забезпечується врахування думки дітей щодо організації факультативів та позакласного навчання, існують учнівські ініціативи);

На уроках учні вільно висловлюють свої думки, а зміст особистої думки не впливає на оцінку.

ДІАГРАМА 11. У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ Є МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ САМОВИРАЖЕННЯ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ

Позитивні:

- «До думок та ідей учнів завжди прислухаються, їх враховують під час організації освітнього процесу»;
- «Учні висловлюють заперечення, незгоду з позицією вчителя (якщо це має місце), ситуації вирішуються за допомогою медіатора»;
- «Учні в школі вільно висловлюють свої думки на уроках та в позаурочний час, організовують челенджі, конкурси, виставки, вносять свої пропозиції щодо організації дозвілля під час перерв, наявне «Дерево пропозицій». У закладі щорічно організовується «Шкільний фестиваль думок»»;

Негативні:

- «Діти зараз дуже розумні, вчителів не слухають і дозволяють собі висловлюватись без поваги до педагога. Тому педагоги змушені ставити 2 бали за поведінку, щоб впливати на дітей»;
- «Дитина боїться запитати щось у вчителя математики, бо вона буде кричати»;
- «За самовираження знижують оцінки. Погляди учня нікого не цікавлять. У старшій школі це більше зневажливого ставлення, ніж у молодшій»;
- «Уроки християнської етики є добровільно-примусовими і висловити свою думку – отримати погану оцінку. Масові заходи у школі для обраних класів і дітей»;
- «Існує ініціатива директора, яка впливає та придушує ініціативу інших учасників навчального процесу»;
- «Усні пропозиції щодо проведення тренінгу на предмет статевого розвитку, фінансової грамотності, протидії булінгу ігнорувалися адміністрацією з 2019 р. Ініціатив з боку школи не було жодних»;
- «Нав'язування релігійних поглядів та свят!»;
- «Усі учнівські «ініціативи» створюються під керівництвом адміністрації школи»;
- «Формально такі можливості існують, наприклад, учнівський парламент. Також кожного року обирається президент ліцею, проте жодної особливої ролі в організації шкільного життя діти не беруть, максимум якісь конкурси чи свята. Вільне вираження своєї думки (особливо, якщо вона відрізняється від думки вчителя) вважається нахабством»;
- «За зауваження до вчительки, яка на контрольній роботі дала завдання по темі, яку діти ще не вивчали (це була заміна) діти почули, що вони не мають права коментувати дії вчителя».

Нейтральні:

«Загалом вчителі ставляться нормально до самовираження учнів. Але не всі вчителі готові толерантно ставитись до вираження поглядів чи власної думки учнів. На жаль, це актуально для уроків літератури, де важливо формувати власну думку, вести дискусію. Проте, дуже позитивним є те, що на уроках історії, англійської проводять дебати, де вчать дітей дебатовати та відстоювати різні думки»;

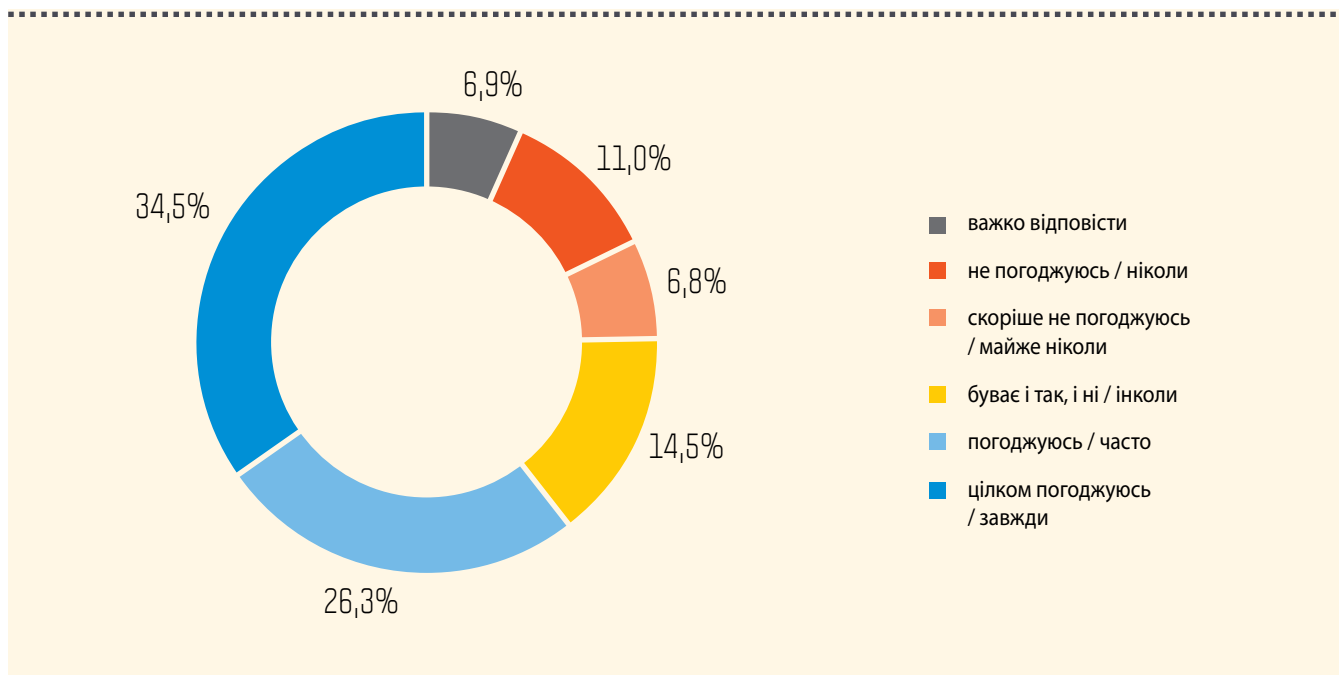
«Загалом середовище комфортне, педагогічний склад намагається бути відкритим. Виникають точкові конфліктні ситуації, які пов'язані з недемократичними усталеними традиціями (як-то збір коштів) або загостренням відносин всередині класних колективів та які адміністрація намагається вирішувати толерантно. Дітей долучають до позакласних ініціатив, до питань вибору факультативів тощо. Орган учнівського самоврядування існує, механізми його утворення та функціонування оцінювати не беруся, але, здається, він занадто регулюється дорослими (графік роботи, порядок денний тощо)»;

«Залежить від кожного конкретного вчителя. Є неймовірні вчителі, які цінують особистість дитини, підтримують її в різні важкі періоди, мотивують до навчання. Є вчителі, які своєю поведінкою і ставленням демотивують і відбивають бажання до навчання взагалі»;

«За 4 роки в учнів нашого класу була лише 1 ситуація на уроці історії, де думка дитини стала причиною заниження оцінки. На звернення батьків дитини та після розмови адміністрації з учнями класу оцінку було переглянута».

Учні, батьки, вчителі можуть вільно публічно висловлювати свої думки, обговорювати проблеми школи (класу) (у навчальному закладі існує платформа для висловлення думок щодо організації діяльності закладу, обговорення проблем – шкільні медіа, блог на сайті школи, організовані слухання чи в іншій формі).

ДІАГРАМА 12. УЧНІ, БАТЬКИ, ВЧИТЕЛІ МОЖУТЬ ВІЛЬНО ПУБЛІЧНО ВИСЛОВЛЮВАТИ СВОЇ ДУМКИ, ОБГОВОРЮВАТИ ПРОБЛЕМИ ШКОЛИ (КЛАСУ)

Приклади позитивних коментарів:

«У школі організують класні або загальношкільні батьківські збори, вчителі разом з батьками вирішують важливі питання. У школі працює учнівське самоврядування, діти беруть активну участь у вирішенні питань чи проблем, пов'язаних зі шкільним життям»;

«Це сайт школи та сторінка на Фейсбук, а в школі організоване учнівське самоуправління. Учні самі вирішують, коли і в якій формі проводити шкільні заходи»;

«Класні чати є, сайт школи зі зворотною формою. Директор відкритий до спілкування, але загальної платформи спілкування немає».

Негативні:

«Нічого не бачила. Є сайт, та й усе. Під час карантину батькам навіть до школи не дозволяють заходити. Віддаю дитину і не знаю, що там відбувається»;

«Для батьків, які вимагають дотримання прав дітей у школі, вчитель влаштовує батьківські збори, на яких намагається принизити їх через те, що наважилися поскаржитись на вчителя з 36-ним стажем. Якщо батьків щось не влаштовує, їм наполегливо «радять» перейти до іншої школи»;

«Є шкільна батьківська рада і сайт. Але висловити свою думку, наприклад, про харчування, мед. супровід чи щось інше немає можливості. Загалом у школі щось відбувається, але визнають про це, і беруть у цьому участь окремі особи, а не усі охочі»;

«Вільно можна висловлюватися тільки в батьківських чатах у вайбері. Але культурної дискусії не відбувається, починається цькування. Вас видаляють із батьківського чату, бо ви не захотіли здати 600 гривень на «що-небудь для нашого класу». Немає такої загальношкільної платформи, де можна спілкуватися на спільні теми»;

Нейтральні:

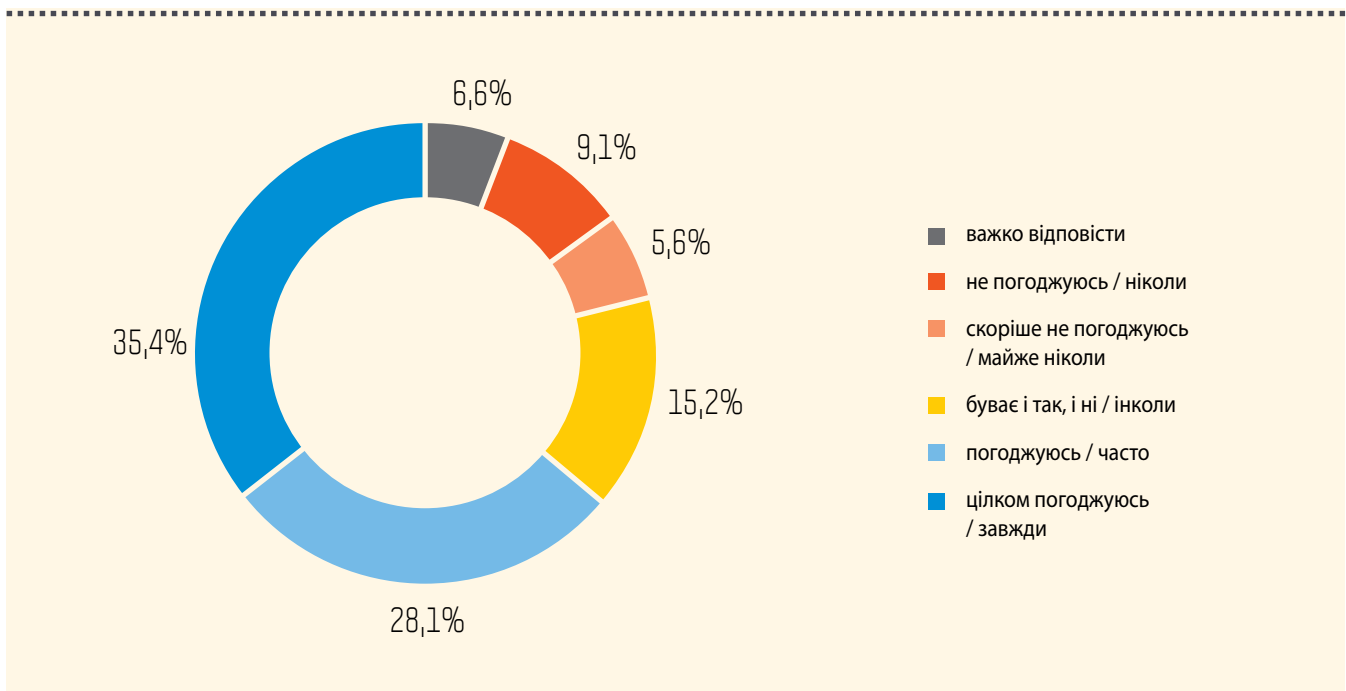
«Є шкільне радіо, ніби як учнівське самоврядування, але не можу сказати, що воно виконує функцію донесення думки учнів. Скоріше, інформування від школи»;

«Для дорослих (батьків, вчителів) є групи в Viber, проводяться конференції в Zoot, керівник закладу звітує щорічно на батьківських зборах, на сайті школи є закладка «Звіти», де можна ознайомитись з фінансовими звітами. Для дітей – працює актив школи, групи в Viber».

3.6.5. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

У навчальному закладі забезпечується приватність щодо особистих даних (медичного діагнозу, соціального статусу тощо) для всіх учасників освітнього процесу (відповідальні за збереження приватної інформації особи (директор, секретар, соціальний педагог, психолог, медсестра, класний керівник) гарантують її збереження від доступу інших осіб).

ДІАГРАМА 13. У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ ПРИВАТНІСТЬ ЩОДО ОСОБИСТИХ ДАНИХ ДЛЯ ВСІХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Приклади коментарів:

«Мої особисті дані (адреса) були передані третій особі – мамі одного з учнів, яка не була членом батьківського комітету»;

«Є деякі дані в журналі та листку здоров'я ... ці дані не захищені»;

«Порядку обробки та захисту персональних даних, наскільки я знаю, не затверджено. Тому формально ситуація позитивна, але в окремих ситуаціях (як-то недопуск невакцинованих, збір персональних даних/довідок, зарахування до школи) можуть бути порушення. Зокрема, педагоги не обізнані з питань законодавства у сфері захисту персональних даних»;

«Учитель пише зауваження в загальнодоступній групі у ФБ, де кожен бачить ці зауваження, що взагалі неприпустимо!»;

«Усі зауваження, оцінювання та висновки щодо учнів передаються тільки особисто батькам»;

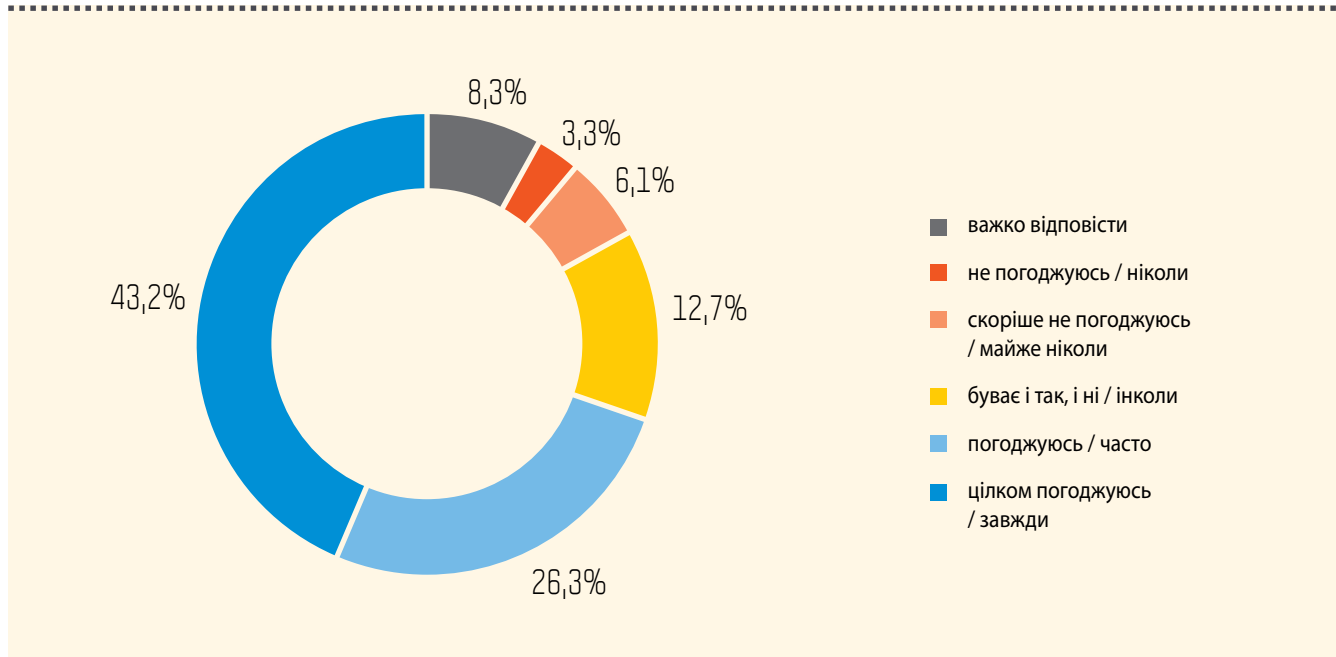
«Після скарги на вчителя, група батьків була відправлена на роботу до мого чоловіка, щоб «підтримати» вчителя і засудити наше право поскаржитись. Здогадайтесь, звідки батьки отримали інформацію про місце роботи?».

3.6.6. СВОБОДА СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ

Свобода світогляду та віросповідання є однією із основоположних свобод. Більше того, право на освіту включає гарантії поваги до свободи світогляду й віросповідання: «[...] Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань» (стаття 2 Додаткового протоколу до Європейської конвенції з прав людини)³⁸.

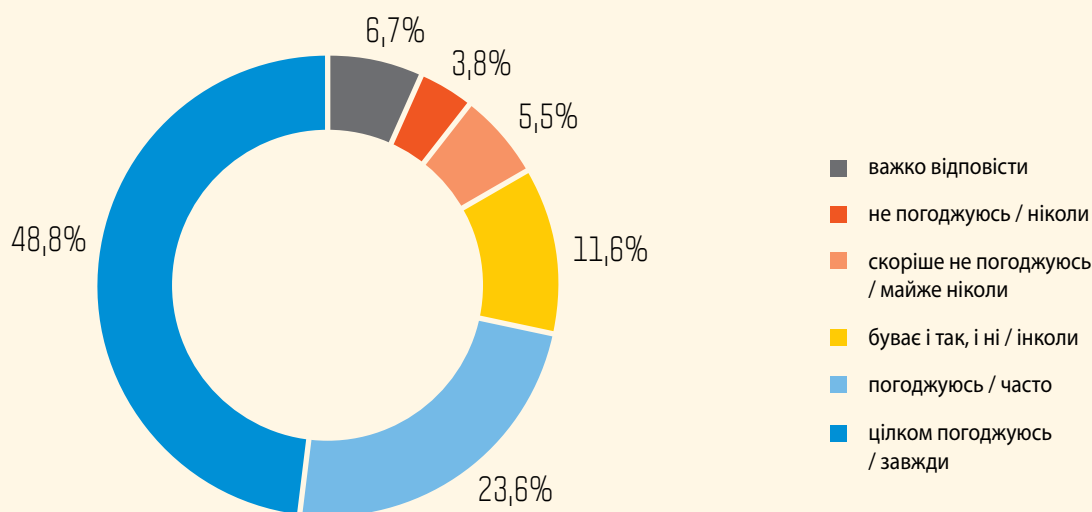
Анкета містить два пункти щодо оцінки стану справ з цією свободою в школі. Перший покликаний оцінити, наскільки **процес викладання ґрунтується на повазі до етнічної, світоглядної, релігійної та інших ідентичностей**. Другий стосується **можливостей учнів реалізувати власну національну та релігійну ідентичність (спілкуватись рідною мовою, мати елементи національного/релігійного вбрання, дотримуватись традицій тощо), перебуваючи в школі**.

ДІАГРАМА 14. У МЕЖАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УЧНІ МАЮТЬ МОЖЛИВІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (СПІЛКУВАТИСЬ РІДНОЮ МОВОЮ, НОСИТИ ЕЛЕМЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОГО/РЕЛІГІЙНОГО ВБРАННЯ, ДОТРИМУВАТИСЬ ТРАДИЦІЙ ТОЩО)

38 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим 4.XI.1950. Конвенцію ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. Перший протокол URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535

ДІАГРАМА 15. У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ ГРУНТУЄТЬСЯ НА ПОВАЗІ ДО ЕТНІЧНОЇ, СВІТОГЛЯДНОЇ, РЕЛІГІЙНОЇ ТІ ІНШИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ (ТОЛЕРАНТНЕ СТАВЛЕННЯ ТА ПОВАГА ДО ПРОЯВІВ ЕТНІЧНОЇ, СВІТОГЛЯДНОЇ, РЕЛІГІЙНОЇ ТА ІНШИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ)

Результати, які можна бачити у вигляді діаграм, свідчать про те, що, на думку більшості респондентів, цей стандарт дотримується в школі. Проте орієнтовно 20% в обидвох пунктах ставлять оцінку 3 і нижче. Значна кількість респондентів зазначає, що їм важко відповісти.

Серед коментарів є позитивні приклади:

- «У гімназії поряд з українцями навчаються діти вірменської, грузинської, єврейської національностей»;
- «У класі моєї дитини навчався хлопчик із сім'ї біженців з Близького Сходу. Жодної дискримінації з боку вчителів чи учнів не було»;
- «Є практика «Розкажи про себе», де діти можуть поділитися цікавими традиціями своєї родини (культурними, релігійними)»;
- «У закладі навчаються діти різних національностей, віросповідання, діти ВПО»;
- «У нас у класі навчалася дівчинка з Монголії. На свята вона приходила у своєму національному строї. Діти всі добре до неї ставились. Через епідемію вона повернулася на Батьківщину. Діти про неї добре згадують».

Є й значна кількість прикладів, що можуть свідчити про проблеми:

- «Був предмет – основи християнської церкви (основний предмет), на нього повинні були ходити усі, не зважаючи на свої релігійні погляди, бо його проводила особисто завуч»;
- «Моя думка, що ні, оскільки примусово запровадили до програми християнську етику, не враховуючи, що в класі є учні іншого віросповідання»;
- «Нав'язують радянські та інші стереотипи (як подарунки хлопчикам на день захисника, день ЗСУ тощо), стереотип – свято дорівнює подарунки/солодощі, релігійні свята тощо»;
- «У класі мого сина був хлопчик з Азербайджану. Йому важко давалось навчання, і він погано розмовляв українською мовою. Учитель постійно порівнювала його з іншими дітьми. І він був у неї у всьому винен»;
- «Усе, що, на думку адміністрації, не підпадає під «діловий стиль», жорстко критикується та засуджується».
- «Змушують носити форму (а батьків змушують підписувати папірець, ніби це вони самі просять директора про форму)».

Питання шкільної форми виникає і у контексті свободи світогляду і віросповідання:

- «[...] Ходити необхідно у гімназійній формі».

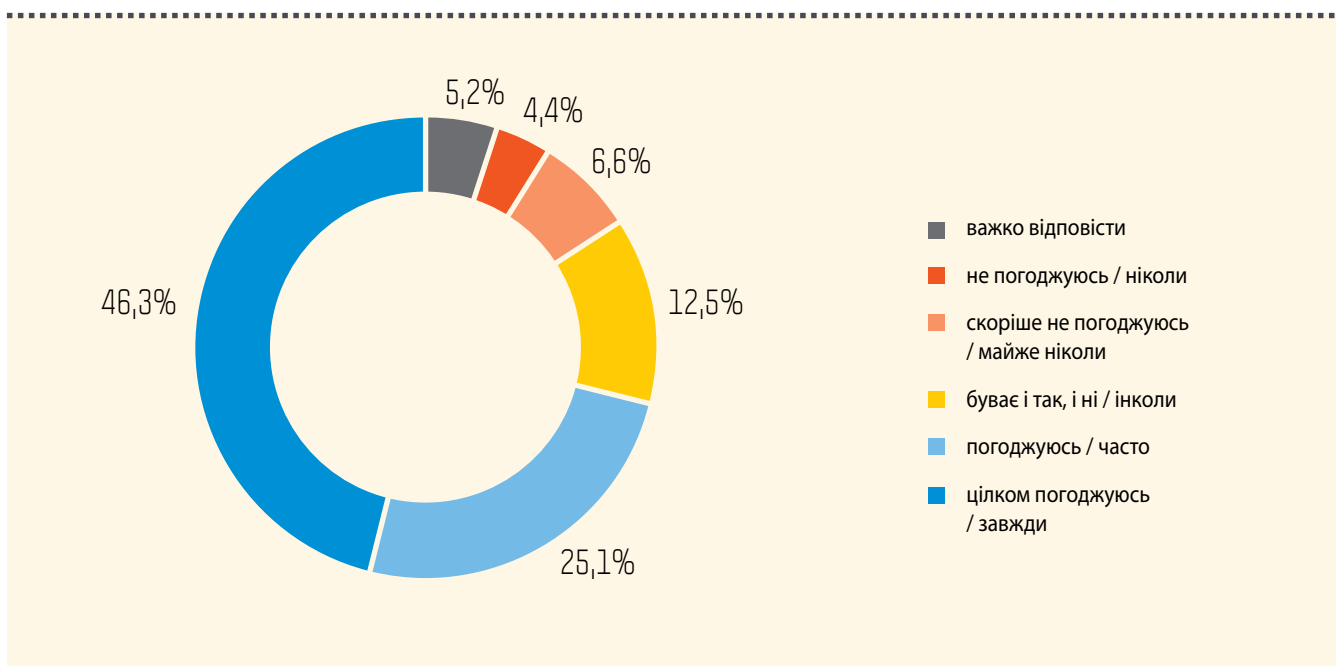
Є полярні коментарі щодо мови в школі. Хтось пише про «Процвітання російської мови. Пушкін – наш герой. Нічого не маю проти, але українських письменників, крім Шевченка в березні, ніхто не прославляє». Хтось навпаки каже, що «... спілкуватись рідною (російською) мовою можуть, але не мають змоги її вчити». Є й такий коментар: «Діти вдома спілкуються російською, бо регіон російськомовний, а на уроках – українською. Учителі кажуть, що і на перервах необхідно буде спілкуватися українською. Мені особисто це не дуже подобається». Якщо вчителі справді так кажуть, то варто поцікавитись – на чому ґрунтується така інформація. Важко уявити, як хтось слідкує за тим, якими мовами спілкуються діти під час перерв.

3.6.7. СВОБОДА ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ

Два пункти анкети присвячені загальним питанням **свободи від дискримінації**. Результати оцінки пункту **«У навчальному закладі забезпечується свобода від дискримінації»**, вище в порівнянні з пунктом щодо наявності механізмів захисту від дискримінації, **заохочення протистояти дискримінаційним або принизливим діям**.

ДІАГРАМА 16. У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ СВОБОДА ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ

(У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ ПОВАГА ДО ПРАВ КОЖНОЇ ЛЮДИНИ БЕЗ БУДЬ-ЯКИХ ВІДМІННОСТЕЙ, ТАКИХ ЯК РАСА, СТАТЬ, МОВА, РЕЛІГІЯ, СЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ, ПОЛІТИЧНІ АБО ІНШІ ПОГЛЯДИ)

У коментарях щодо оцінки стану зі свободою від дискримінації прозвучали, зокрема, такі проблеми:

- «Не дай боже висловитись на захист ЛГБТ спільноти чи навіть фемінізму. У нас за мову можуть цькувати, за соціальний і майновий стан, за погляди батьків і їхню громадську діяльність»;
- «Діти, які не підпадають під рамки стандартності, засуджуються з боку адміністрації та вчителів. В учнівському середовищі відносини є толерантними».

Зустрічається й питання, пов'язане із залежністю допуску до школи від наявності довідки про щеплення: «Подачу довідки про наявність щеплень під час зарахування до школи вважаю дискримінацією».

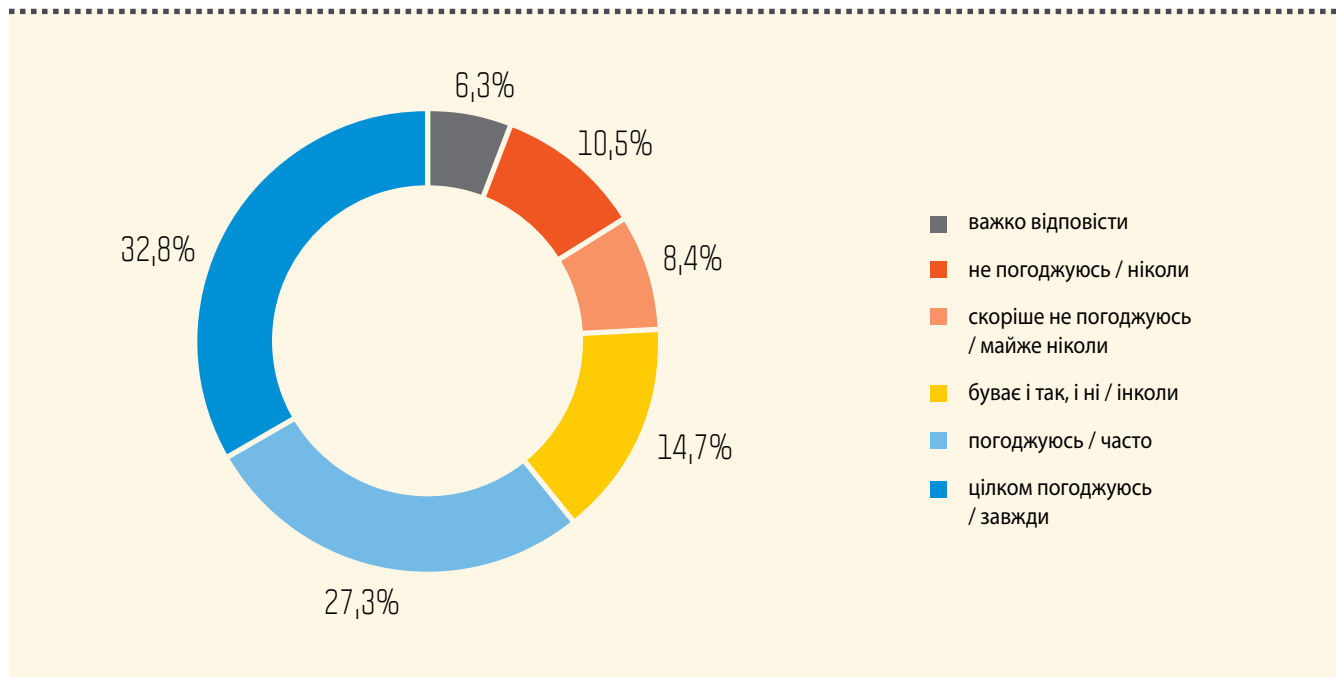
Зустрічаються висловлювання педагогів на кшталт: «Більшість вчителів толерантна, а от учні – ні». Подібна позиція досить часто зустрічається серед педагогів – своєрідне протиставлення учнів учителям. Але ж варто не забувати, що учні йдуть до школи, щоб вчитися, а вчителі(-ки) мають володіти педагогічними методами, які дозволяють навчити інших.

Другий пункт покликаний допомогти оцінити, **чи можна себе захистити в школі від дискримінаційних дій**. Але стосується він не тільки захисту від дискримінації, а й захисту **від будь-яких принизливих дій**. Тому цінність оцінки в цьому пункті скоріше стосується наявності саме механізмів/процедур захисту і того, наскільки ефективно вони працюють.

ДІАГРАМА 17. УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАОХОЧУЮТЬ ПРОТИСТОЯТИ

ДИСКРИМІНАЦІЙНИМ АБО ПРИНИЗЛИВИМ ДІЯМ (У ШКОЛІ ІСНУЮТЬ ОКРЕМІ МЕХАНІЗМИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВИПАДКИ ДИСКРИМІНАЦІЇ, НАСИЛЬСТВА Й

ПРИНИЗЛИВИХ ДІЙ, ІСНУЄ МЕХАНІЗМ РЕАГУВАННЯ НА ЦІ ПОВІДОМЛЕННЯ)

Аналізуючи коментарі, можна побачити, що ситуація в школах є різною й від школи залежить, до кого звертаються діти у разі дискримінаційного ставлення чи принизливих дій, по-різному ці механізми й оцінюють:

«Є лише психолог, і це не дає потрібного ефекту»;

«Тільки повідомлення адміністрації»;

«Звернення учасників освітнього процесу до адміністрації школи, психолога, класних керівників та учнівського самоврядування. Рішення приймаються відповідно до обставин»;

«Можна сказати вчителю, але чи допоможе? Діти вчать на своєму досвіді»;

«У кожному класному колективі розроблені правила життя класу. У школі налагоджений механізм протидії та попередження випадків дискримінації та насильства, активно працює команда на чолі зі шкільним інспектором з охорони дитинства, яка вчасно реагує на звернення учнів та вчителів щодо випадків жорстокого поведіння, дискримінації дітей. Було створено «Скриньку довіри», на стенді практичного психолога розміщено інформацію про механізм дій (до кого можна звернутися), коли дитина страждає від проявів дискримінації чи насильства».

«У вайбері є група з класним керівником»;

«У школі часто проводять виховні заходи та бесіди з учнями про правила поведінки та взаємодії з іншими людьми. Також у школі працює шкільний психолог».

Є коментарі про відсутність таких механізмів або про зневіру в них:

«Механізмів повідомлення про такі випадки немає»;

«Єдиний механізм реагування, це нічого не помічати, на проблеми не реагувати»;

«Можливо вони є, але я не знаю про ці механізми»;

«Доволі слабо розвинений цей механізм, зазвичай діти самі залишаються зі своїми проблемами (у цьому випадку з проявленою стосовно них дискримінацією), ніхто не звертається до шкільного психолога чи адміністрації, адже коли у такі ситуації втручаються вчителі чи керівництво – стає тільки гірше. Щодо інформативних заходів на цю тему, то їх я не пригадую».

Окрема категорія коментарів – про проблемні випадки. Одна з історій має позитивний фінал:

«Було письмове звернення – заява до директора з аудіодоказами про те, що вчителька словесно ображала дитину. Протягом тижня створено комісію з розгляду заяви; видано наказ по школі, яким зобов'язано педагогічних працівників дотримуватись норм Наказу МОН 1646; проведено нараду щодо неетичної поведінки вчителя; учительку усунуто від класного керівництва; письмова відповідь школи на звернення. Результатом задоволені. Вдячні директору».

Але більшість наведених історій скоріше свідчать про проблеми, що потребують вирішення:

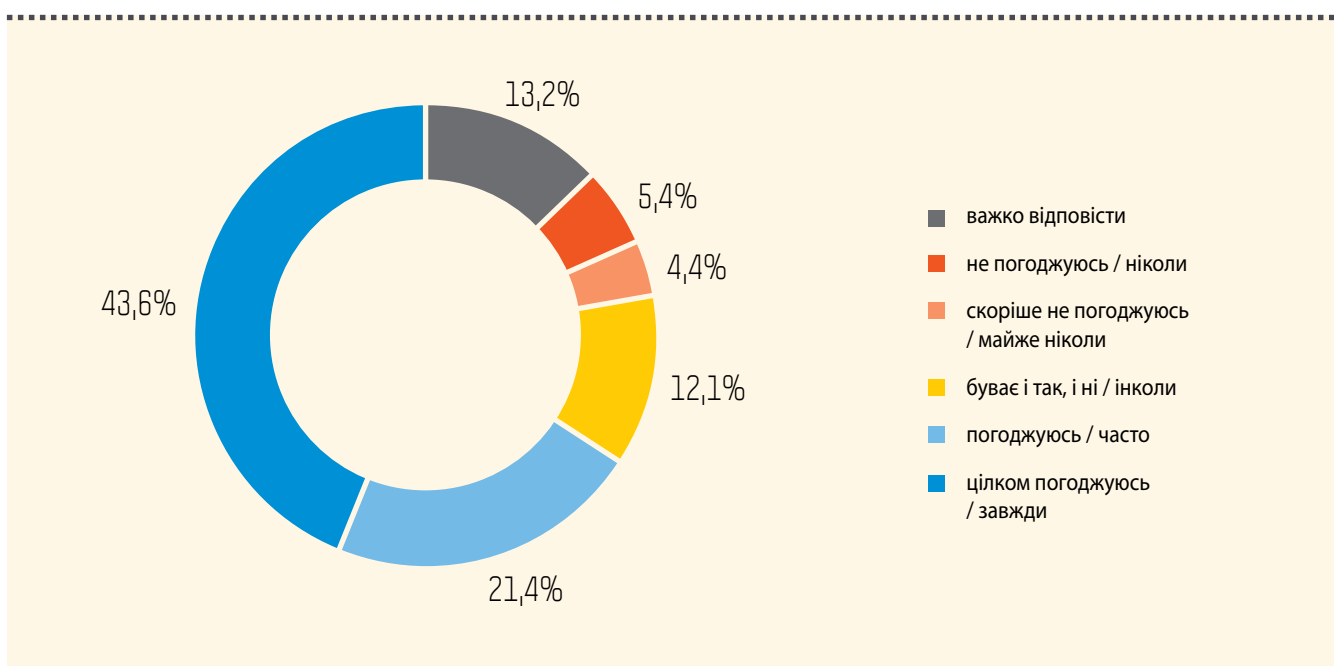
«Про те, що діти ображають мою доньку я довідалась НЕ від її вчительки молодших класів, а від іншої мами, а її це сказала шкільна прибиральниця»;

«Адміністрація робить все, щоб ці випадки сховати від усіх і абсолютно не зацікавлені в оприлюдненні цієї інформації. Одного разу з моїм сином стався неприємний випадок із старшокласниками. Коли я прийшла за сином і побачила в якому він стані, то викликала поліцію.. але, поки вони доїхали, то адміністрація школи вже придумала історію і почала переконувати мого сина, що він все неправильно зрозумів і взагалі усе сам вигадав».

Ще три пункти анкети щодо стандарту «**свобода від дискримінації**» стосуються позитивних дій, які держава має забезпечити на рівні школи, щоб максимально наблизити до рівного доступу до освіти усіх учасників освітнього процесу. Один із цих пунктів стосується доступності процесу викладання для дітей з інвалідністю: «**У навчальному закладі процес викладання надає можливість отримувати освіту дітям з інвалідністю** (форми і методи навчання враховують особливі потреби дітей з порушеннями слуху, зору, інтелекту, з мовленнєвими порушеннями, порушеннями опорно-рухового апарату тощо)». Другий пункт присвячений оцінці архітектурної доступності – такого виду доступності, що є найбільш наочним за інші види: «**Навчальний заклад забезпечує архітектурну доступність** (у навчальному закладі є пандуси, поручні та інші пристрої для пересування на візках, отвори дверей дозволяють безперешкодно пересуватись по території школи)». Оцінкою третього пункту вимірюється думка респондентів щодо інклюзії школи з урахуванням, що цей параметр включає досить широкий спектр освітніх потреб, що мають бути забезпечені для повноцінного доступу до освіти: «**Навчальний заклад є інклюзивним** (школа сприятлива для включення в освітній процес різних категорій дітей, які мають особливі потреби в освітньому процесі (зокрема, діти, які представляють етнічні меншини, мають особливий уклад життя у зв'язку з традиціями, діти з інвалідністю тощо); діти з особливими потребами в освітньому процесі навчаються в школі та забезпечені усім необхідним відповідно до законодавства, працюють асистенти вчителів)».

ДІАГРАМА 18. У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ НАДАЄ МОЖЛИВІСТЬ ОТРИМУВАТИ ОСВІТУ ДІТЯМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

(ФОРМИ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ ВРАХОВУЮТЬ ОСОБЛИВІ ПОТРЕБИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ, ЗОРУ, ІНТЕЛЕКТУ, З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ, ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ)

Ще раз наголосимо, що питання недискримінації, архітектурної доступності, інклюзії школи, стосуються усіх учасників освітнього процесу – батьків і педагогічних працівників (-ць) зокрема.

Результати оцінки вказують на те, що **доступність процесу викладання для дітей з інвалідністю** має із цих трьох параметрів найкращий результат: 43,6% поставили найвищий бал, а 21,4% оцінили на «добре». Однак 12,8% посередніх або негативних оцінок є значним і вказує на те, що проблема таки існує. Крім того, значна кількість респондентів (13,2%) взагалі не змогла оцінити цей пункт.

Серед коментарів у цьому пункті багато таких, де респонденти зазначають: «у нас немає таких дітей». На жаль, у деяких випадках зустрічаються й такі коментарі: «У нас немає достатнього фінансування для персоналу і купівлі необхідного навчального матеріалу і обладнання». Доступ кожної дитини до освіти має бути забезпеченим. І це є обов'язком закладу освіти – у разі появи дитини з особливими освітніми потребами зробити певні адміністративні дії, що відповідно до чинного законодавства України дозволять отримати додаткове фінансування та взяти до штату відповідний персонал.

Є коментарі, що демонструють роботу школи, щоб процес викладання був доступним для дітей з інвалідністю:

«У закладі за індивідуальною формою навчання освіти здобувають 4 учні: двоє – з інтелектуальними порушеннями, 1 – з порушеннями слуху, 1 дитина з лейкемією»;

«Так. Мій з інвалідністю, все ОК»;

«У школі навчаються діти з вадами слуху, зору»;

«Є діти на сімейному, індивідуальному навчанні, ті, які навчаються з помічником вчителя. Є ресурсна кімната, але дівчина з ДЦП – неходяча, не може навчатися зі своїми однокласниками, а перебуває на індивідуальному навчанні, бо живе на 4 поверсі у будинку без ліфта, та й у 4-поверховій школі вище ніж на перший поверх їй не потрапити, бо пандус лише при вході у школу є»;

«У класі моєї дитини був проведений спеціальний тренінг: «Різні, але рівні» про недопущення зверхнього ставлення до людей з інвалідністю, про культуру поводження з людьми з альтернативними можливостями»;

«Дитина моєї подруги з діагнозом ДЦП у цьому році закінчує нашу школу, син ще однієї подруги з таким самим діагнозом вже закінчив на відмінно нашу школу»;

«Є логопедичні класи»;

«Функціонує три класи, у яких організовано інклюзивне навчання для дітей з ООП»;

«Так, у нашому класі навчається дитина з порушенням опорно-рухового апарату та дитина аутист. До першої вчитель навідується особисто та(або) проводить уроки онлайн, друга навчається з усіма в класі»;

«Наразі у гімназії відкрито три інклюзивні класи (два по зору, один – вади опорно-рухового апарату)»;

«У школі вперше з'явилася інклюзивна дитина. Стараємося».

Багато таких коментарів, що свідчать про наявність проблеми:

«У нас є класи з інклюзією. Але туди беруть не всіх, максимум три дитини на клас із 30 осіб. Часто відмовляють таким дітям, аргументуючи що дитині буде тут погано, бо немає у них персоналу...»;

«Інклюзія формальна. На папері. Вчитися дітям з ООП у цій школі більшість вчителів не дуже допомагає. Є приємні винятки»;

«Якщо у дитини проблеми з зором, то дитина повинна самостійно відстоювати свої права у класі і перед вчителями»;

«Інклюзивність впроваджується дуже важко через небажання вчителів змінюватись і вчитись новому. Директор не має важелів впливу на колектив. Усе це відчула на собі я і моя донька (дитина з ООП, порушення опорно-рухового апарату)»;

«Дитину з дуже поганим зором пересадили на останню парту за те, що розмовляв з іншими. Він сказав вчителю, що не бачить, він в окулярах. Все одно пересадили».

Декілька коментарів – про організацію школою дистанційного індивідуального навчання:

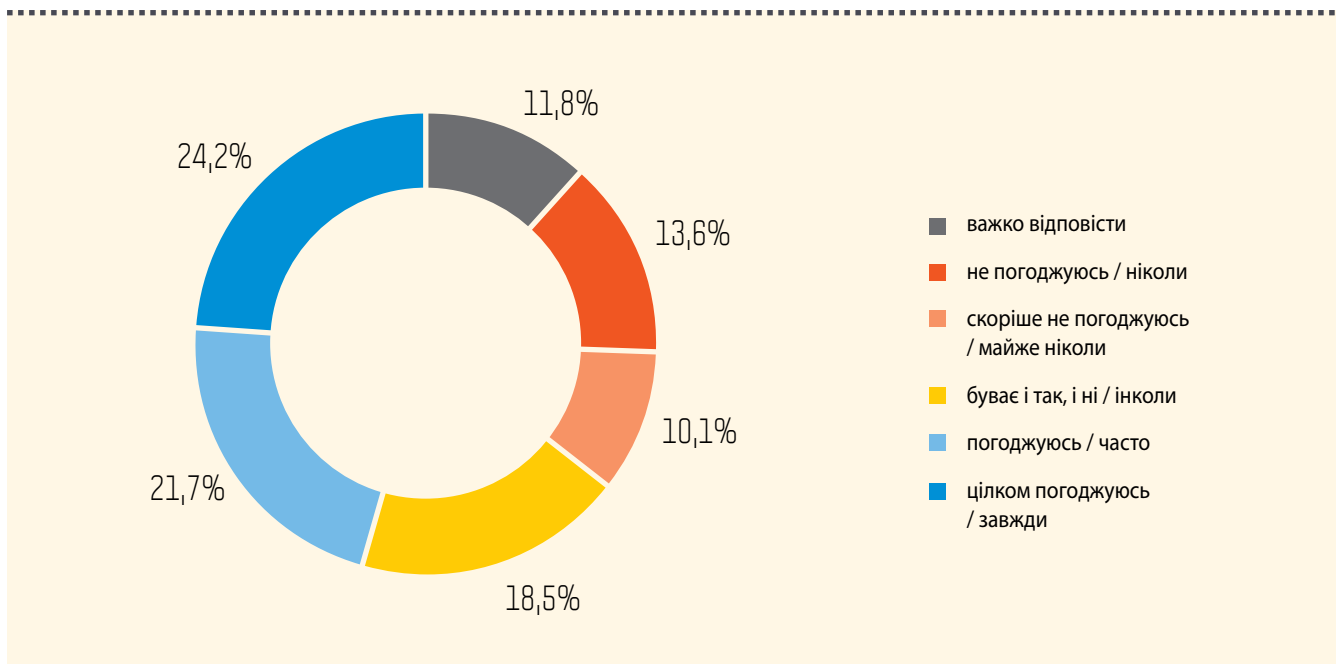
«Моя однокласниця не може ходити, тому з нею займаються дистанційно»;

«У школі є учениця із ДЦП (я точно не знаю хвороби, але щось схоже) і вчителі займаються з нею вдома або по відеозв'язку».

З **архітектурною доступністю** ситуація є найгіршою у порівнянні з іншими параметрами. Як уже згадувалося, якщо інші показники залежать від обізнаності респондентів та від їхньої особистої думки, то з питаннями архітектурної доступності все досить наочно.

ДІАГРАМА 19. НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЗАБЕЗПЕЧУЄ АРХІТЕКТУРНУ ДОСТУПНІСТЬ

(У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ Є ПАНДУСИ, ПОРУЧНІ ТА ІНШІ ПРИСТРОЇ ДЛЯ ПЕРЕСУВАННЯ НА ВІЗКАХ, ОТВОРИ ДВЕРЕЙ ДОЗВОЛЯЮТЬ БЕЗПЕРЕШКОДНО ПЕРЕСУВАТИСЬ ПО ТЕРИТОРІЇ ШКОЛИ)

«У нас немає таких дітей» або «У нашому ліцеї немає пандусів, тому що у нас не навчаються діти з порушенням опорно-рухового апарату», – неодноразово повторюється й у коментарях до цього питання. І якщо в попередньому пункті ми не зупинилися на цьому, оскільки обов'язок школи забезпечити доступність процесу викладання починається з влаштуванням до школи дитини, яка має особливі освітні потреби, то у цьому випадку школа має бути архітектурно доступною апіорі. А це одна з проблем, вирішення якої повільно рухається в Україні. Крім того, важливо розуміти, що, окрім учнів та учениць, у школі є й інші учасники освітнього процесу, які діють в інтересах дітей – батьки та педагогічні працівники(-ці), зокрема. Дехто з них також потребує архітектурної доступності.

Загалом, проблему архітектурної недоступності школи респонденти озвучують не тільки коментуючи цей пункт, а й наступний, де йдеться взагалі про інклюзію і про доступність процесу викладання.

Наводимо приклади коментарів, що свідчать і про наявність проблем, і намагання їх вирішити, і позитивні приклади:

«У школі туалети, сходові марші не пристосовані для цього»;

«Лише пандус при вході, все. Людина на візку не зможе проїхати через двері»;

«На жаль, тільки перший поверх будівлі повністю доступний для людей з обмеженими можливостями. У триповерховій будівлі не передбачені ліфти, а доступ до спеціалізованих кабінетів 2, 3 поверхів становить перешкоду. Втім, учні у навчанні допомагають своїм однокласникам, а розклад створений так, щоби максимально усунути ці незручності: якщо є необхідність занять на 2 поверсі, то усі заняття класу у цей день будуть на 2 поверсі, щоби звести до мінімуму пересування сходами. Батьки опитуються про особливі потреби дітей до початку кожного триместра»;

«Школа пристосована для відвідування дітьми з порушеннями опорно-рухового апарату (є ліфт між поверхами)»;

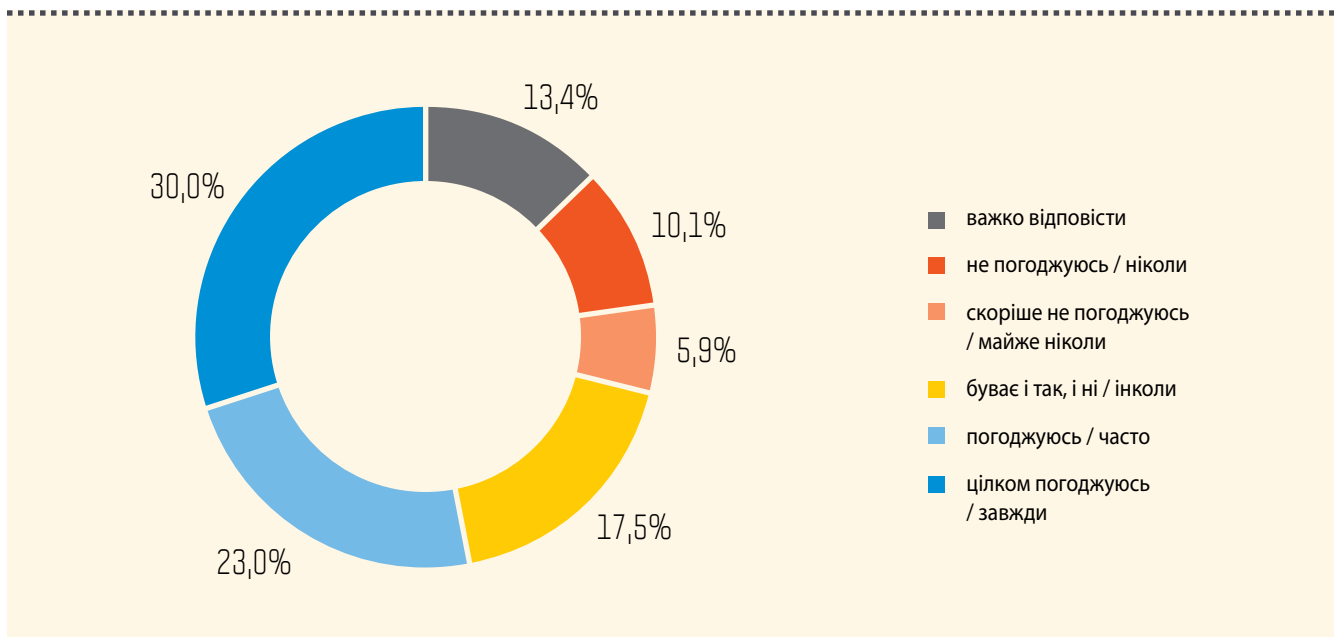
«Можливо, після ремонту буде облаштовано вхід для людей на візках, але зараз такої можливості немає»;

«Конструкція входів не дозволяє потрапити на візку навіть на перший поверх (тільки до холу). Не впевнена, що є облаштована туалетна кімната. Пандусів всередині не було, коли востаннє відвідувала школу».

Дуже багато коментарів наголошують на відомій проблемі: якщо й можна потрапити до школи маломобільній людині, то лише до першого поверху. Далі – сходи, вузькі дверні отвори, пороги тощо.

ДІАГРАМА 20. НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД Є ІНКЛЮЗИВНИМ

(ШКОЛА СПРИЯТЛИВА ДЛЯ ВКЛЮЧЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ДІТЕЙ, ЯКІ МАЮТЬ ОСОБЛИВІ ПОТРЕБИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ)

Щодо загального питання стосовно **інклюзії**, то оцінка з боку респондентів також вказує на проблеми. Хоча 30% ставлять оцінку «5», а 23% – «4», половина учасників та учасниць опитування або оцінюють нижче середнього інклюзивність школи, або не можуть оцінити: 17,5% ставлять оцінку «3» (інколи), 16% – «2» (майже ніколи) та «1» (ніколи) та значна частина – 13,4% вказують, що їм важко відповісти. Багато хто з респондентів, зазначили: «заклад не є інклюзивним». Декілька разів зустрічаються й схожі коментарі з категорії «важко відповісти». Знову зустрічаються коментарі на кшталт: «у нас немає таких дітей».

Є й декілька коментарів, що підтверджують високі оцінки. Декілька коментарів демонструють наявність проблем, вказують на думки про причини цих проблем:

- «Є класи з інклюзією. Їх один-два на паралель. Там є місце для двох-трьох учнів з інвалідністю. Асистенти не завжди присутні, їх можуть кинути на якийсь клас для заміни, і вони розриваються між цією дитиною і цілим класом [...]»;
- «Формально, так. Але багато вчителів не хочуть вчитися. Тому не розуміють потреб таких дітей. Асистент погано виконує свої обов'язки»;
- «Програми є. Діти цих категорій є. Тьюторів немає і добитися поки неможливо»;
- «У школі навчаються діти з інвалідністю, але заклад не інклюзивний»;
- «Не знаю, але інклюзивні класи не вигідно відкривати, це точно (багато паперів і перевірок)»;
- «Є інклюзивні та спец. класи. Керівництво закладу зробило класи нац. меншин, не питаючи батьків, які хочуть навчати дітей українською»;
- «Через специфіку закладу та складність програми, учні з обмеженнями інтелекту не можуть його відвідувати»;
- «Немає такої можливості за відсутності персоналу».

3.6.8. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Раніше ми вже торкалися питання механізмів захисту прав людини в школі – в контексті протидії дискримінації. Можливість вимагати звернутися за захистом є одним із найважливіших принципів у концепції прав людини. Анкета присвячує 4 питання таким механізмам. Перший пункт стосується загального ставлення до забезпечення таких механізмів з боку керівництва: **Керівництво навчального закладу визнає і захищає права учасників освітнього процесу (свої дії та дії учасників освітнього процесу керівництво закладу оцінює винятково з точки зору чинного законодавства; конфліктні ситуації та проблеми вирішуються винятково відповідно до прав та свобод учасників освітнього процесу; у випадку звернень когось із учасників освітнього процесу щодо порушення чи забезпечення їхніх прав, завжди здійснює адекватні дії відповідно до чинного законодавства, незалежно від посад чи інших чинників).**

Як і в багатьох інших пунктах анкети, незважаючи на більшість високих оцінок, є 1/3 респондентів, які ставлять оцінки нижче 3-х балів, що свідчить про наявність проблеми. Разом з більшістю високих оцінок позитивні коментарі майже відсутні. Хоча зрозумілим є те, що, в першу чергу, висловлюються ті, хто бажає звернути увагу на проблеми:

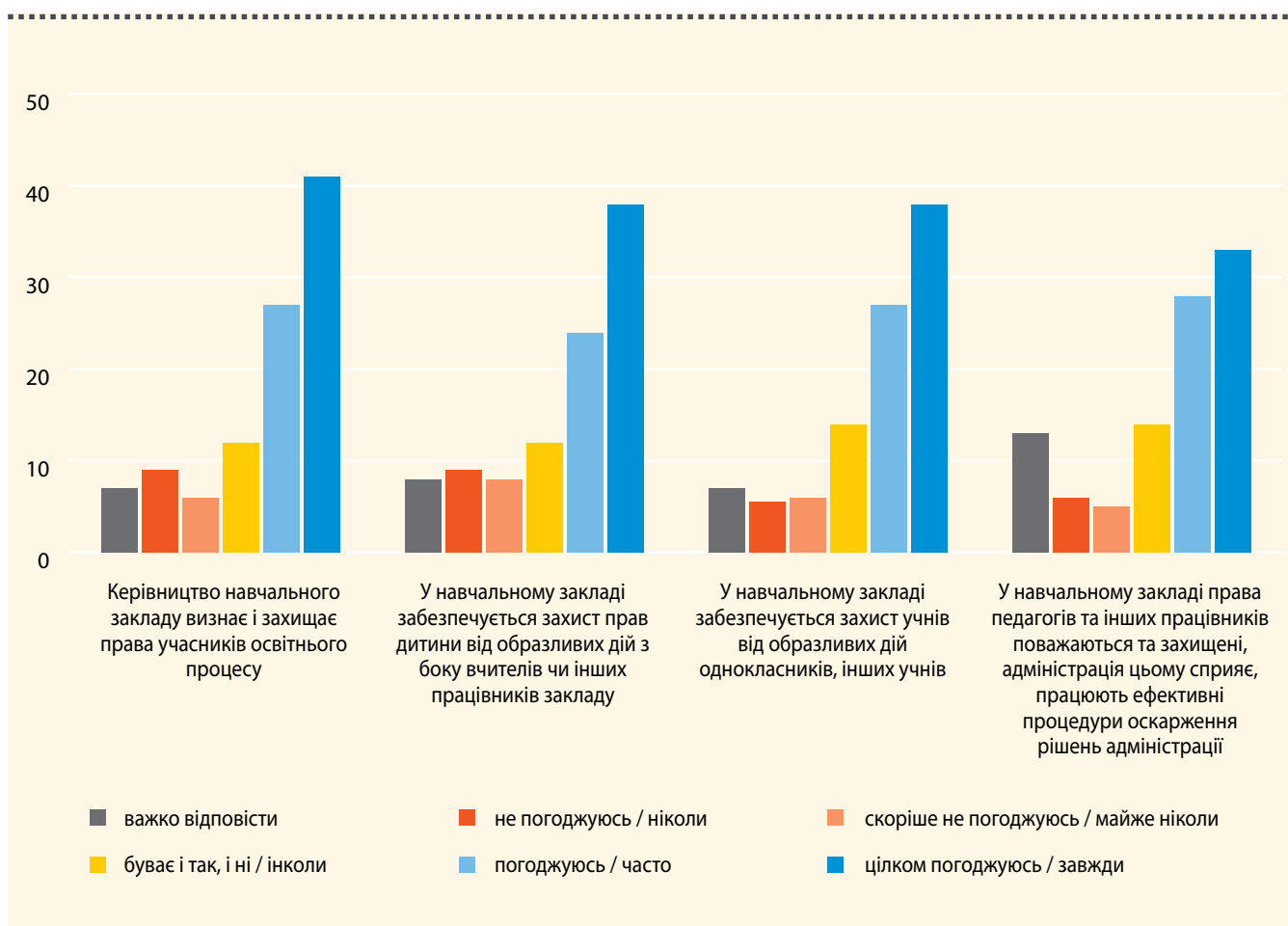
«Захистити свої права в цьому навчальному закладі можливо, але тільки, коли ти сам розібрався в законодавстві. І тільки коли ти звертаєшся письмово, щось зрушується з місця»;

«Керівництво систематично порушує законодавство. Конфліктні ситуації вирішуються лише так, як вигідно адміністрації. Усіх незгодних цькують і залякують»;

«У школі проводилося анонімне опитування, де я вказувала про випадки приниження вчителькою гідності моєї дитини в класі, про порушення прав дитини. Та це було безрезультатно».

Очевидною є потреба у діалозі і взаєморозумінні адміністрації, педагогів та батьків.

ДІАГРАМА 21. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Другий пункт оцінює рівень захисту прав дитини: **У навчальному закладі забезпечується захист прав дитини від образливих дій з боку вчителів чи інших працівників закладу** (існують прописані у шкільних нормативних актах доступні й чіткі механізми (процедури) захисту прав дитини, учні про них добре знають, знають, до кого звертатись у разі відсутності, що права дитини порушуються, їхні скарги та звернення розглядаються вчасно та неупереджено уповноваженими особами).

Результати вказують на те, що або таких процедур немає, або, у кращому випадку, вони розробляються, або вони існують, але не працюють:

«Мабуть, десь прописано, але моя дитина знає тільки, що може поскаржитись лише класному керівникові».

Деякі коментарі свідчать про відому проблему, яка звучить як «вчитель завжди правий»:

■ «Дітям пояснюють, що вони завжди неправі».

На жаль, є повідомлення про випадки відвертого небажання оцінювати ситуацію з позицій прав дитини:

■ «У нас був епізод булінгу з вчителем. Директор однозначно в курсі. Поки один з батьків не виклав аудіозапис з елементами психологічного тиску на дитину в фейсбук, ніхто не реагував у школі. Як тільки інформація стала публічною, вчителька звільнилась».

Третій пункт присвячений ситуації з протидією проблемам, що виникають у взаємовідносинах між учнями(-цями): **У навчальному закладі забезпечується захист учнів від образливих дій однокласників, інших учнів** (існують прописані у шкільних нормативних актах доступні й чіткі механізми (процедури) захисту від жорстокості, вирішення конфліктних ситуацій, і учні про них добре знають, знають, до кого звертатися, їхні скарги та звернення розглядаються вчасно та неупереджено уповноваженими особами).

З оцінкою цього параметру ситуація схожа, як з попереднім: незважаючи на те, що більшість ставить високі оцінки, не менше третини респондентів вказують на наявність проблеми і, звичайно, на школи, де такі механізми працюють:

■ «з проблемою звертаються до класного керівника, завуча або директора ... є комісія для розгляду випадків булінгу»; «учні знають до кого можуть звернутися, коли їх ображають. На початку навчального року класні керівники ознайомили їх з наказом про булінг. При вході інформація до кого можна звернутися. У кожному класі та на поверхах інформація про булінг та телефони гарячої лінії»; «1-й приклад: можна звернутись до класного керівника, до завуча; 2-й приклад: можна звернутись до медіатора, який працює на паралелі, психолога».

Проблеми, на які вказують, мають схожий характер з попереднім пунктом: зазначають те, що механізмів або не існує, або вони не працюють, або про них ніхто не знає. На наявність проблем вказують такі приклади коментарів:

■ «Особисто звертаюсь другий рік усно стосовно булінгу в класі, нічого зроблено не було, ні тренінгів для поліпшення клімату в класі, ні подачі сигналу до правоохоронних органів. Упереджене ставлення до жертви, методи психологічного впливу, щоб батьки і дитина мовчали».

Четвертий – про захист прав педагогів та інших працівників школи: **У навчальному закладі права педагогів та інших працівників поважаються та захищені, адміністрація цьому сприяє, працюють ефективні процедури оскарження рішень адміністрації** (існують прописані у шкільних нормативних актах доступні й чіткі механізми (процедури) вирішення конфліктних ситуацій, і педагоги про них добре знають, знають, до кого звертатися, їхні скарги та звернення розглядаються вчасно та неупереджено уповноваженими особами).

Цей пункт має найнижчі оцінки серед інших. Значна кількість коментарів про складні відносини педагогів з адміністрацією, про те, що:

■ «Адміністрація «виживає» педагогів, які їй не до душі»;
■ «Директор – тиран. Свої права ніхто не відстоює, персонал просто звільняється. Її всі бояться». У свою чергу, серед коментарів адміністраторів зустрічаються: «Механізми прописані, педагоги не звертаються». Є позитивні коментарі, наприклад: «Зазвичай в нас не виникає таких конфліктів, але якщо виникають, то вирішуються діалогом». Лише в одному коментарі згадується, що «функціонує профспілкова організація».

- ВАЖЛИВО НАМАГАТИСЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНИЙ ПІДХІД ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТЕРИТОРІЇ ШКОЛИ.
- НЕОБХІДНО НАМАГАТИСЯ МАКСИМАЛЬНО ЗАЛУЧАТИ ДО УЧАСТІ ВСІХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ, А ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС І ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНА АТМОСФЕРА МАЮТЬ БАЗУВАТИСЯ НА ЦІЛЯХ, ЦІННОСТЯХ ТА ПРИНЦИПАХ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВАЖЛИВОЮ Є ПІДГОТОВКА МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДЛЯ ШКІЛ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ, ЗАСНОВАНОГО НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ЗОКРЕМА, МАЮТЬ МІСТИТИ 1) СИСТЕМУ АНАЛІЗУ ТА САМОАНАЛІЗУ ШКОЛИ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ, 2) РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПЛАНУВАННЯ ТА РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ШКОЛИ, ЗАСНОВАНОЇ НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ.
- ШКОЛИ ПОТРЕБУЮТЬ ПІДТРИМКИ ЩОДО СПОСОБІВ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ НА РІВНІ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ.
- ВАЖЛИВИМИ Є РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ІНСТРУКЦІЇ ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ПЕДАГОГІВ ЩОДО: 1) ЯКІСНОГО ВИКЛАДАННЯ ТЕМ З ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ ПРЕДМЕТІВ ІНВАРІАНТНОЇ (ОБОВ'ЯЗКОВОЇ) СКЛАДОВОЇ; 2) ВАЖЛИВОСТІ І ЕФЕКТИВНОГО ВИБОРУ ВАРІАТИВНИХ (ЗА ВИБОРОМ) КУРСІВ; 3) ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПИТАННЯХ ПРАВ ЛЮДИНИ; 4) ІНТЕГРАЦІЇ ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ ДО ЗМІСТУ ВИКЛАДАННЯ РІЗНИХ ДИСЦИПЛІН; 5) ВАЖЛИВОСТІ ТА СПОСОБІВ ЗАЛУЧЕННЯ УСІХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПИТАННЯХ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- Є НЕОБХІДНІСТЬ У РОЗ'ЯСНЕННІ АДМІНІСТРАТОРАМ ШКІЛ ВАЖЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ І ЗАОХОЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ, ЗОКРЕМА В ПИТАННЯХ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВАЖЛИВО ШУКАТИ СПОСОБИ ЗАОХОЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ПОШИРЮВАТИ ТАКІ ПРАКТИКИ.
- ТЕМАТИЧНІ ТВОРЧІ КОНКУРСИ (ТА ІНШІ ВІДЗНАЧЕННЯ) ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ І МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ Є ДУЖЕ ВАЖЛИВИМИ В ЦЬОМУ СЕНСІ.
- ВАЖЛИВО НАПРАВИТИ ЗУСИЛЛЯ НА РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ, ПОСІБНИКІВ ЩОДО НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ.
- АКТУАЛЬНОЮ Є ЕКСПЕРТИЗА НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ, ЧЕРЕЗ ЯКІ МОЖНА ЗДІЙСНЮВАТИ ОСВІТУ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ШКОЛІ МОЖЕ ДОПОМОГТИ УНИКНУТИ РОЗРИВУ МІЖ ПРОГРАМАМИ, ЩО ПРОПОНУЮТЬСЯ, І ПРАКТИКОЮ, А ТАКОЖ ЗНИЗИТИ РИЗИК ПОМИЛОК, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ЗАКЛАДЕНІ ЯК НА РІВНІ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ, ТАК І В ПІДРУЧНИКАХ.
- Є ПОТРЕБА У ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І ПРИНЦИПІВ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ, ОСКІЛЬКИ ЦІ ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПИ НАРАЗІ Є ЧАСТИНОЮ ОКРЕМИХ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, СПРИЯТИ ФОРМУВАННЮ ЯКИХ МАЄ СУЧАСНА ШКОЛА. ЦЕ Є НЕОБХІДНИМ ЯК ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН, ТАК Й ІНШИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ, ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ, МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНИХ ГАЛУЗЕЙ ТОЩО. ЛИШЕ ОБСЯГ НАВЧАННЯ МОЖЕ БУТИ РІЗНИМ.
- НЕОБХІДНИМ Є ПОСИЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ ЩОДО СПОСОБІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ З МЕТОЮ ДОСЯГНЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ПОВСЯКДЕННЕ ШКІЛЬНЕ ЖИТТЯ.

ДЛЯ НОТАТОК

A series of 20 horizontal dotted lines, evenly spaced, intended for taking notes. The lines are yellow and extend across the width of the page.

ROZDIL 4.

НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, ПІДРУЧНИКИ

Під освітнім процесом розуміють систему організації навчання й виховання у закладах загальної середньої освіти, яка визначається, перш за все, взаємодією педагогів та здобувачів освіти, а з формальної позиції: стандартами, навчальними планами, навчальними програмами та навчально-методичним забезпеченням, під яким маються на увазі, перш за все, підручники та навчальні посібники з відповідним грифом Міністерства освіти і науки України, додаткові навчальні матеріали, як-то обладнання шкільних кабінетів, зошити на друкованій основі, мультимедійні продукти, ресурси шкільної бібліотеки тощо.

4.1. ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

Підручники є головним навчальним ресурсом як на уроках, так і в позаурочний час. Вони є головним засобом реалізації завдань освітніх стандартів та навчальних програм. Критерій «відповідності змісту рукопису підручника навчальній програмі з предмета та рівню його вивчення» є першим у переліку параметрів оцінювання якості підручника згідно з нормативними документами Міністерства освіти і науки України та Інституту модернізації змісту освіти.

Варто зауважити, що в результаті відходу від концепції «єдино правильного» підручника та появи паралельних підручників з кожного предмета зростає відповідальність авторів підручників за виклад матеріалу та методичні прийоми, передбачені при вивченні предмета, однак збільшуються можливості вчителів обрати найкращі тексти з найбільш ефективним методичним супроводом.

Як зазначалося вище в аналізі Державного стандарту навчальних програм освітньої галузі «Суспільствознавство», наскрізний підхід до навчання з прав людини має великий потенціал при вивченні курсу «Громадянська освіта». За відсутності спеціального предмету/курсу про права людини в інваріантній частині навчального плану, викладання громадянської освіти з урахуванням підходів до освіти з прав людини є важливими завданнями.

Автори підручників мають можливість ставити власні акценти у змісті підручників, який подається згідно з вимогами навчальної програми. Тому аналіз підручників з громадянської освіти, попри аналіз навчальних програм, має сенс як з точки зору розуміння загальної ситуації із навчально-методичним забезпеченням освіти у сфері прав людини, так і тих можливостей, які (не)використані авторами.

З метою вивчення наявного стану справ освіти з прав людини через зміст підручників з курсу «Громадянська освіта» у 10-х класах закладів загальної середньої освіти було проаналізовано такі підручники:

1. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)» – підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т.В, Марголіна Л.В., Мелещенко Т.В.)
2. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)» – підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І.Д., Кравчук В.М., Сливка О.А., Танчин І.З., Тимошенко Ю.В., Хлипавка Л.М.)
3. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)» – підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Вербицька П.В., Волошенко О.В., Горленко Г.О., Кендзьор П.І., Козорог О.Г., Маркусь Н.І., Махун Л.П., Педан-Слепухіна О.Л., Ратушняк С.П., Ситник Е.В.)
4. «Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту)» – підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О.О., Мартинюк О.О.)

У змісті підручників відповідно до програми передбачається вивчення таких питань, присвячених правам людини, як-от: «що таке людська гідність», «природа прав людини», «основоположні права і свободи людини», «покоління прав людини», «захист прав людини (міжнародні та європейські механізми, національний механізм захисту прав людини)», «права дитини» тощо.

Тематика прав людини присутня і в інших параграфах/темах курсу, наприклад: «що таке демократія», «які демократичні процедури забезпечують народовладдя», «яку роль відіграють політичні партії та громадські організації у розвитку демократії», «що таке громадянське суспільство, правова держава», «як громада реалізує і захищає свої права».

В усіх підручниках **розділ 2** має назву «Права і свободи людини» і складається з 5-6-ти тем, що відповідають навчальній програмі:

- Тема 1. Людська гідність і права людини.
- Тема 2. Еволюція прав людини.
- Тема 3. Людина і держава.
- Тема 4. Права дитини.
- Тема 5. Механізми захисту прав людини.

Окрім того, **Розділ III**. «Людина в соціокультурному просторі» містить параграфи, які стосуються питань етнічної, конфесійної, гендерної різноманітності, поняття «Рівність», розглядаються основні форми та прояви дискримінації, а також засоби захисту від дискримінації.

Розділ IV. «Демократичне суспільство та його цінності» відповідно до програми розглядає поняття «демократія», «демократичні інститути», «цінності демократії», «громадянське суспільство та правова держава», «роль громадянина в демократизації суспільства», «шкільне самоврядування» тощо.

Розділ V. «Світ інформації та масмедіа» дозволяє підняти питання свободи слова і свободи масмедіа. Окремі підручники висвітлюють у цій темі прав людини в Інтернеті.

Розділ VII. «Україна, Європа, світ» надає можливість більш детально зрозуміти, що таке міжнародне право, як функціонує система міжнародної безпеки, які урядові й неурядові міжнародні організації займаються захистом прав людини.

Тобто, зміст підручника, якщо він відповідає програмі та має авторський фокус викладу, що відповідає міжнародним стандартам та рекомендаціям, дозволяє сформуванню базові знання з прав людини. Два з чотирьох, рекомендованих МОН підручників, у цілому, відповідають вищезазначеному підходу.

Частина підручників є адаптованими до потреб учнів/учениць. Автори подають у спрощеній, доступній формі юридичні терміни та їхній зміст.

Варто зазначити, що підручники з громадянської освіти містять багато цікавого матеріалу, посилань на різноманітні джерела, таблиці, схеми, QR-коди, практичні вправи, завдання для дослідження та обговорення, завдання для дискусій тощо. Досить часто робота учнів/учениць пов'язана із вирішенням конкретних юридичних ситуацій, які полегшують сприйняття матеріалу, а учні/учениці здобувають необхідні практичні навички у вирішенні тих чи інших ситуацій.

Процес навчання з прав людини здебільшого орієнтований на реальні й актуальні потреби учнів. Автори намагаються відповідати на потреби учнів підліткового віку в питаннях прав дитини: «Як у дітей з'явилися права», «Конвенція ООН про права дітей», «Як реалізуються права дитини», «Хто відповідає за захист прав дитини», «Яким чином діти можуть захищати свої права у повсякденному житті», «Як живе і урядують шкільна громада», «Створюємо шкільні правила разом», «Для чого і як діють дитячі й молодіжні громадські об'єднання».

У підручниках з громадянської освіти, окрім основних текстів та витримок законів, наявні посилання на міжнародні документи з прав людини, посилання на навчальні відео та додаткові цікаві матеріали, інформація про міжнародні стандарти та механізми захисту прав людини, про Європейський суд з прав людини тощо.

Стиль викладання здебільшого відповідає принципам освіти з прав людини. Автори дотримуються гендерної рівноваги, принципу рівності та поваги до гідності дитини. Підручники не містять гендерних стереотипів.

В усіх підручниках достатньо приділяється уваги набуттю практичних навичок щодо застосування набутих знань з прав людини. Автори пропонують учням розв'язувати такі ситуації як під час уроків, так і при виконанні домашніх завдань.

Окремі теми вивчаються винятково як практичні заняття («Гра-симуляція «Я і Європейський суд з прав людини», «Створюємо шкільні правила разом», «Як молодь може дослідити проблеми в житті громади»).

Але окремі підручники містять викривлення у трактуванні окремих понять концепції прав людини, що може призвести до формування хибного її розуміння здобувачами освіти.

З першого параграфу теми автори натякають, щоправда, м'яко на залежність прав людини від обов'язків (ст. 37). Це одне із найпоширеніших викривлень у розумінні основ концепції прав людини. Можливо, через наше тривале минуле в умовах тоталітарного режиму важко сприймати природню первинність свободи, яку ми маємо за фактом народження, перед обов'язками, які ми здобуваємо, вступаючи до певної соціальної ролі.

коріниться в природі людської особистості. Для того, щоб залишатися людиною, особа не лише повинна мати право на збереження самої себе, власної гідності, а й поважати гідність інших людей. Це досягається, зокрема, усвідомленням не тільки своїх прав, а й обов'язків.

Далі, поняття «людська гідність» хибно ототожнюється з поняттям «честь» (с.38) і, замість пояснення людської гідності як відправного пункту в будові концепції прав людини, автори розповідають про захист честі і (особистої) гідності в цивільно-правових відносинах. Текст параграфу 7.3 дуже заплутаний і відірваний від основ концепції прав людини та практичного застосування змісту стандартів прав людини і основоположних свобод.

7.3. Охорона й захист людської гідності

Гідність (як і честь) кожної людини охороняється та захищається, причому як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні. Держава гарантує і охороняє людську гідність, установлюючи відповідні механізми, за допомогою яких кожен може захистити гідність і честь. Так, відповідно до статті 3 Конституції України, честь та гідність людини визнають вищими соціальними цінностями. А стаття 28 Основного Закону гарантує, що кожен має право на повагу до його гідності. Стаття 297 Цивільного кодексу України також закріплює право на повагу до гідності та честі. Право на повагу до гідності складається з таких складових частин: а) право на гідність; б) право на недоторканність гідності; в) право на захист гідності у випадку порушення.

Право на гідність — це особисте немайнове право фізичної особи на власну цінність як особистості, право на усвідомлення цієї цінності й усвідомлення значущості себе як особи, що відіграє певну соціальну роль у суспільному житті. **Право на недоторканність гідності** полягає у забороні здійснювати будь-які дії, якими може бути порушене це особисте немайнове право. Найчастіше право на честь та гідність може порушуватися поширенням недостовірної інформації. При цьому неважливо, яким способом здійснюється поширення інформації (усним, письмовим, за допомогою творів мистецтва, за допомогою міміки, жестів та інших усталених дій, через засоби масової інформації, за допомогою електронних комунікацій тощо). Основним є те, щоб ця інформація стосувалася певної особи, була викладена недостовірно та порушувала це право.

До інших способів порушення права на честь і гідність належать такі: вчинення певних незаконних насильницьких дій над особою, наприклад, катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, поводження та покарання; примусові медичні дослідження та експерименти тощо. За такі порушення законодавство України передбачає кримінальну відповідальність (розділ III Особливої частини Кримінального кодексу України визначає, які діяння є злочинами проти волі, честі та гідності особи та яка відповідальність настає за їх скоєння).

Говорячи про класифікацію прав людини (с.42) автори не пояснюють, що права представників окремих груп є категорією прав людини. Навпаки, ця інформація подається так, ніби так звані «загальні права», «права жінок» є окремими групами прав. Принаймні так можна зрозуміти, читаючи текст. Дивним є поділ на так звані «основні» та «неосновні» права. Такий підхід суперечить концепції прав людини.

8.4. Класифікація прав людини

Складність, динамічність і багатогранність прав людини обумовлюють різні підходи та критерії до їх класифікації, деякі з яких вам уже знайомі (за сферою інтересів та потреб людини, за поколіннями). Права людини поділяють також:

- 1) залежно від категорії людей, яких вони стосуються: *загальні* права, *права жінок*, *права дітей* тощо;
- 2) за значенням для їх носія: *основні* (тобто ті, які дуже важливі для існування суб'єкта) і *неосновні* (несуттєві для його життя);

У параграфі «Взаємовідносини «людина-держава»» згадується про право держави обмежити деякі права людини, але які саме не можуть обмежуватись, та за якими критеріями ці обмеження можливі, у підручнику не згадується (ст.49). Більше того, складається враження, що є права, що можуть не бути невід'ємними і невідчужуваними.

Коли масштаби загроз і викликів для людини і суспільства істотно зростають (економічні й екологічні кризи, злочинність, тероризм тощо), держава може втрутитись і обмежити деякі права людини. Однак жодним чином корекції чи звуженню не підлягають невід'ємні та невідчужувані права людини, які становлять абсолютну межу, за якою правомірна державна влада закінчується.

Наступний абзац (ст. 54) взагалі плутає учнів, трансліючи хибну думку, що права людини лежать в площині відносин «людина-людина», а не «людина-держава».

Попри це права людини починаються не з держави, не з влади, а з самої людини. Саме люди порушують права людини, адже саме вони обіймають відповідні посади, наділені певними владними повноваженнями, представляють ті чи ті державні установи й органи. І навіть не маючи жодних владних повноважень, окремі особи, дбаючи про власні інтереси, на жаль, не завжди зважають на права та свободи інших людей.

Практичне завдання, запропоноване авторським колективом, жодним чином не стосується прав людини і спотворює розуміння прав людини в цілому, прив'язуючи їх до суто цивільно-правових відносин (ст. 59, 62).

Практичне завдання

Прочитайте витяг з Цивільного кодексу України.
Дайте відповіді на запитання:

1. Що таке збитки?
2. Чи має право особа на відшкодування упущеної вигоди?
3. Чим відрізняється майнова шкода від моральної і що є спільного між ними?
4. Чи може майнова і моральна шкода бути відшкодована не в грошовій формі?

Розділ II. Права і свободи людини

Практичне завдання

Розгляньте зразок позовної заяви. Дайте відповіді на запитання:

1. Яким вимогам має відповідати позовна заява?
2. Яку інформацію обов'язково треба вказати в позові?

До Тернопільського міськрайонного
суду Тернопільської області

ПОЗИВАЧ: _____
(ПІБ, адреса)

ВІДПОВІДАЧ: _____
(ПІБ, адреса)

Ціна позову _____

Позовна заява про відшкодування шкоди, завданої залиттям квартири

Я є власником квартири, у якій проживаю за адресою _____.

15 грудня 2017 р. з вини відповідача, який проживає поверхом вище, була залита моя квартира _____ (вказати характер залиття, його причини: прорив труб опалення, водопостачання і т. ін.). Вина відповідача в залитті квартири встановлена _____ (вказати, якими документами: актом огляду комісії і т. ін.). В результаті залиття квартири мені завдано матеріальної шкоди: _____ (перелік зіпсованих речей, які стали непридатними до використання, їх вартість, а також приблизна вартість необхідного поновлюваного ремонту квартири). Відповідач не бажає відшкодувати завдану мені шкоду.

Відповідно до статей 1166, 1192 Цивільного кодексу України та 4, 19, 175, 184 Цивільного процесуального кодексу України,

ПРОШУ:

1. Призначити будівельно-технічну і товарознавчу експертизу для встановлення вартості пошкоджених речей та поновлюваного ремонту квартири.
2. Викликати свідків _____ (ПІБ, адреса).
3. Стягнути з _____ (ПІБ відповідача) на мою користь _____ грн. як відшкодування завданої мені матеріальної шкоди.
4. Покласти на відповідача витрати, пов'язані з розглядом даної справи.

Додатки:

1. Копія витягу з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про реєстрацію права власності.
2. Акт огляду комісії.
3. Копії позовної заяви.
4. Квитанція про сплату судового збору.

_____ Дата _____ Підпис

Механізми захисту прав людини взагалі зазначені у дуже загальному вигляді, а також містять спотворення. Наприклад, серед форм захисту надається адміністративна форма, де описана процедура, що не стосується механізму захисту прав людини.

Нерозуміння авторами підручника концепції та стандартів прав людини також підтверджується ще одним запропонованим практичним завданням та узагальненими запитаннями до розділу в цілому (ст. 63-64).

Практичне завдання

Розгляньте зразок звернення у формі заяви. Дайте відповіді на запитання:

1. Яким вимогам має відповідати звернення?
2. Яку інформацію обов'язково треба вказати у заяві?

Першому заступникові Голови Державної прикордонної служби України

_____ (ПІБ)

від _____ (ПІБ, громадянство, дата народження)

_____ (адреса проживання)

Заява

Для реєстрації в Україні транспортного засобу (автомобіля марки «_____»р. _____ кольору, № кузова _____) прошу Вас надати інформацію про перетин мною державного кордону України на зазначеному транспортному засобі.

Додаток: на _____ аркушах.

1. _____ (ксерокопія документа, який посвідчує особу)

(дата) _____

(підпис) _____

У темі «Соціальні цінності. Різноманітність і рівність» (ст. 71) автори вживають термін «позитивна дискримінація», жодним чином не розкриваючи його тлумачення на сторінках у тексті теми підручника.

Для завершення теми:

	<ul style="list-style-type: none"> ~ Що таке суспільство, соціум? ~ Як ви розумієте значення вислову «Суспільство є системою, яка самовідтворюється»? ~ Які основні елементи соціальної структури суспільства?
	<ul style="list-style-type: none"> – Наведіть приклади виявів солідарності в минулому та сьогодні. – Наведіть приклади соціальних інститутів та визначте їх роль у соціальній структурі суспільства. – Порівняйте поняття «соціальна відповідальність» і «соціальна згуртованість», «соціальна структура» і «соціальна система».
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Визначте свої соціальні статуси в тих соціальних групах, до яких ви належите, та особливості власної поведінки в соціальній ролі, що відповідає тому чи іншому статусу. Зобразіть результати своєї роботи в схемі.

Висвітлення поняття «дискримінація» (ст.82-83) також не розкриває сутності цього поняття з наукової точки зору.

16.4. Дискримінація, її основні форми та прояви

Дискримінація (англ. *discrimination* — розрізнення, виділення, неоднакове ставлення) — це обумовлені упередженнями (негативними стереотипами), несправедливі дії щодо членів певних соціальних груп.

Якщо, наприклад, людина відмовляється потиснути руку представникові іншої раси, то це расова дискримінація. Якщо під час призначення на керівну посаду перевагу віддають лише жінкам або лише чоловікам, то це гендерна дискримінація. Якщо людину відмовляються брати на роботу тільки через те, що вона «занадто молода» або «занадто стара», то це вікова дискримінація. Однак дискримінація може виражатися і в жорстокіших формах, коли відбуваються вже т. зв. «злочини ненависті». У Радянському Союзі, наприклад, відбувалося вигнання й переселення цілих етнічних груп з місць їх постійного проживання, як-от: кримських татар, чеченців, інгушів, калмиків, балкарців та ін.

Дискримінація може здійснюватися в різних формах — від прихованого, замаскованого психологічного тиску до відвертого насильства й убивств.

Найпоширенішими формами дискримінації є такі:

- **Расизм.** Це складне соціально-психологічне явище: расові стереотипи, упередження, дискримінація. Зазвичай під расизмом розуміють дискримінаційні дії, які ображають людей лише на тій підставі, що вони є членами певної расової групи.

- **Етнічна дискримінація.** Це явище подібне до расизму. Якщо у випадку з расизмом людина зазнає дискримінації через колір шкіри, то етнічна дискримінація виражається в дискримінації людей через їхню національну належність.

Поняття «інклюзія» не розкрито належним чином (с.83). Автори використовують поняття «люди з особливими потребами», тоді як коректним є вживання «люди з інвалідністю».

Інклюзія і толерантність

На основі принципів толерантності в сучасному суспільстві всім людям без винятку має бути надана можливість розвиватися фізично, розумово, морально, духовно, в умовах свободи та гідності. На жаль, сьогодні з 46 млн громадян України понад 3 млн становлять люди з особливими потребами, які не завжди мають необхідні умови для розвитку й повноцінного життя. Для того, щоб забезпечити для них можливість рівноправної участі в суспільному житті, застосовують принцип інклюзії.

Інклюзія (англ. *inclusion* — включення) — процес збільшення ступеня участі всіх громадян у суспільному житті.

Основний принцип інклюзії полягає в тому, що всі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними. Дітей із особливостями розвитку не можна замикати від суспільства, а здорові діти не повинні ховатися від реального життя з усіма його проблемами. Їм усім потрібно навчатися разом, щоб усвідомити значну схожість між ними, цінувати здібності та таланти кожного учня з порушеннями чи без них, навчитися приймати інших такими, якими вони є. Адже всі люди різні — не кращі й не гірші, а просто різні. Важливо цінувати кожну людину як особистість, поважати її думки, почуття, ідеї, вірування.

Розділи про права людини цього підручника є ближчими до самої концепції прав людини, ніж у попередньому, однак все одно містять помилкові твердження. В одному із завдань автори звертаються до учнів з проханням висловити свою точку зору: якої концепції прав людини вони (автори) дотримуються. Можуть бути різними думки, оцінка подій, ставлення до певних філософських і світоглядних понять, навіть поглядів на формування уявлень про свободу, рівність, на яких ґрунтується концепція прав людини. Але важко собі уявити, як би працювали сучасні реальні та практичні механізми захисту прав людини, якби концепцій прав людини було багато.

Цей підручник також деякими своїми положеннями може формувати хибне уявлення про права людини. Зокрема, про нерозривний зв'язок прав людини і обов'язків (у підручнику йдеться про обов'язки громадянина); автори класифікують не просто права людини, але права людини разом з обов'язками.

суспільства та держави про забезпечення певних благ. Права і свободи людини виступають як межі для поширення влади держави. Саме на цьому базується сучасне розуміння правової держави з пріоритетом прав людини, пануванням закону та розподілом влади.

? Чим права відрізняються від свобод?

4. Групи прав і свобод людини

Є різні види класифікації прав і свобод людини.

За змістом права і свободи людини поділяють на кілька груп.

Громадянські (особисті) права насправді не пов'язані з поняттям громадянства, а є невід'ємними правами кожної людини незалежно від її громадянства, статі, віку, раси, етнічної або релігійної належності. Вони стосуються охорони життя, гідності й свободи людини. До них зазвичай відносять право на життя, гідність, законний суд, недоторканність особистості та приватної влас-

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ, СВОБОД І ОБОВ'ЯЗКІВ

Основні права, свободи й обов'язки людини та громадянина			
За розвитком	За носієм	За часом виникнення	За змістом
Природні Набуті	Людини Громадянина	Перше покоління Друге покоління Третє покоління Четверте покоління	Громадянські Політичні Соціально-економічні Культурні Екологічні

Соціально-економічні права визначають можливості людини й громадянина брати участь у створенні матеріальних благ та забезпеченні належних умов життя. Це право

3. Обов'язки громадянина

Із правами і свободами людини та громадянина нерозривно пов'язана їхня відповідальність, що реалізується в наявності обов'язків. Конституційно-правовий інститут обов'язків почав формуватися після Другої світової війни. Проте й до цього обов'язки громадян були закріплені в національних законодавствах. Найпоширенішими серед обов'язків, які держава покладала на своїх громадян, були дотримання законів, сплата податків, військова повинність тощо.

Обов'язки громадян України, як і їхні права, закріплені Конституцією України. Основним конституційним обов'язком громадян України є дотримання її Конституції та законів. Також у ній закріплено такі обов'язки:

- захищати Вітчизну;
- шанувати державні символи України — Державний Прапор, Герб та Гімн;
- не завдавати шкоди природі й відшкодувати завдані їй збитки;
- охороняти культурну спадщину;
- піклуватися про дітей та непрацездатних батьків;
- сплачувати податки та збори.

За недотримання цих обов'язків громадянином України настає кримінальна відповідальність.

? Чи є виконання обов'язків гарантією дотримання прав і свобод людини?

В анкеті самооцінки школи, що була одним із інструментів отримання інформації у межах дослідження, одним з критеріїв є такий: **У навчальному закладі використовуються підручники й посібники з освіти в сфері прав людини, розроблені за підтримки Ради Європи та інших міжнародних інституцій, недержавних громадських організацій** (педагогічний колектив поінформований про наявність таких підручників і посібників, вони є у вільному доступі і використовуються, за потреби, педагогами та учнями на уроках та в позаурочній діяльності).

Орієнтовно половина респондентів анкетування – учасників освітнього процесу – оцінюють цей критерій на «відмінно» або «добре». Ще половина ставлять середній або низький бал, або нічого про це не чули.

Серед підручників, які використовуються, були наведені такі приклади:

- «Рівний рівному»;
- «Конвенція ООН про права дитини»;
- «Школа – територія прав людини»;
- «Громадянська відповідальність: 80 вправ»;
- «Компас»;
- «Компасіто»;
- Посібники проєкту «Демократична школа»;
- «Права человека: сборник международных документов», Хельсинский фонд по правам человека;
- «Де починаються права людини: уроки історії і сучасні підходи»;
- «Демократія – це дискусія»;
- «Живемо в демократії»;
- «Школа і міліція: як налагодити співпрацю», ГО MART за підтримки БФ «Відродження»;
- «Активні вчителі, активні школи, активне громадянське суспільство», Збірник робіт, EDUKATOR та ГО MART;
- «Кожен має знати свої права», Розуміємо права людини»;
- «Проектна діяльність з прав людини в школі. Збірник педагогічних практик»;
- Посібники ЮНІСЕФ;
- Посібники курсу «Вчимося жити разом».

Варто відзначити, що відбувається певна еволюція розуміння ролі різних підручників у становленні світогляду, базованому на розумінні цінностей рівності, недискримінації та поваги до прав людини.

На увагу заслуговує **навчально-методичний посібник «Експертиза шкільних підручників»**, який містить інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій підручників для загальноосвітніх навчальних закладів. Навчально-методичний посібник створений колективом авторів, котрі представляють Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук та Робочу групу з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти Міністерства освіти і науки України. За підтримки Представництва Фонду ім. Г.Бюлля в Україні підготовлені якісні інструкції щодо експертної оцінки навчальних підручників з усіх предметів, котрі викладаються у 1, 2, 9, 10,11 класах, з урахуванням дидактичних вимог на засадах компетентнісного підходу.

Однак у порадах цього посібника неповно враховуються потреби освіти з прав людини. Серед параметрів підручника, що підлягає експертизі, автори виділяють такі (стор.6-7):

«1. Відповідність навчальній програмі. Критерії експертизи:

- повнота й вичерпна реалізація в підручнику предметного змісту, визначеного навчальною програмою;
- відповідність обсягу підручника кількості навчальних годин, відведених на вивчення предмета;
- логічна послідовність і систематизованість викладу основних змістових питань, дотримання принципів науковості, доступності, наочності тощо.

2. Відповідність проєкту підручника цілям і завданням освіти (сучасній освітній парадигмі). Критерії експертизи:

- реалізація ідей особистісно орієнтованого підходу;
- компетентнісна орієнтованість змісту;
- реалізація діяльнісного підходу.

3. Аналіз структурних компонентів проєкту підручника. Критерії експертизи:

- відповідність тексту та ілюстрацій основним психолого-педагогічним вимогам;
- повнота реалізації можливостей методичного апарату в забезпеченні організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- доцільність і ефективність апарату орієнтування;
- забезпечення виховної, розвивальної та здоров'язбережувальної функцій;
- відповідність антидискримінаційному підходу в освіті».

Як бачимо, серед критеріїв, що цікавлять наше дослідження, на увагу заслуговує лише останній параметр. Цікаво, що навіть у порадах щодо експертизи підручників з правознавства та громадянської освіти не міститься вимога відповідності змісту та методичного апарату майбутнього підручника вимогам та підходам освіти з прав людини.

4.2. ПОСІБНИКИ ТА ПІДРУЧНИКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Педагогічні заклади вищої освіти користуються різними посібниками і підручниками у викладанні тем, дотичних до прав людини. Проте деякі з цих посібників є застарілими й часто містять серйозні розходження із сучасною концепцією прав людини. Деякі заклади вищої освіти користуються посібниками Ради Європи «Компас» (з навчання молоді) та «Компасіто» (з навчання дітей). Є посібники громадських організацій, що стосуються окремих аспектів освіти в сфері прав людини. З таких нових посібників варто згадати посібники, видані в межах діяльності «Освітнього дому прав людини – Чернігів»: «Школа – територія прав людини»; «Університет – простір прав людини». У 2018 році Міжнародною фундацією виборчих систем був виданий посібник для викладачів і студентів «Демократія: від теорії до практики», що може використовуватись для закладів вищої освіти різних профілів. Проте серед педагогічних університетів, викладачі та студенти яких були долучені до цього аналізу, про цей матеріал не повідомляли.

Педагогічні заклади вищої освіти користуються також деякими підручниками та посібниками для загальноосвітніх шкіл. Зокрема, студенти і викладачі під час фокус-групових інтерв'ю говорили про використання підручника з громадянської освіти для 10 класу.

4.3. ПОСІБНИКИ ТА ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ

Зі слів респондентів, найчастіше використовують посібники Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і прав людини у 6-ти томах за авторством Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір, В. Вайдінгер. Ці посібники були розповсюджені в ІППО завдяки міжнародним проєктам DOCCU, «Демократична школа» тощо.

Також представники ІППО, залучені особисто до проєкту «Демократична школа», зазначали про використання і поширення вправ та методичних розробок з Тулбоксу³⁹, а також посібника «Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас».

На сторінці «Корисні ресурси» посилають на онлайн-ресурси та інші матеріали з освіти з прав людини у трьох з п'яти досліджених ІППО немає взагалі. На сторінці ЛОІППО «Матеріали», в закладинці «Громадянська освіта» є посилання на вищезазначені матеріали Ради Європи, але не всі. Посилання на сторінки інституцій, що займаються захистом прав людини, в тому числі і учасників освітнього процесу, як корисні ресурси відсутні взагалі у всіх досліджуваних ІППО.

39 URL: <https://www.schools-for-democracy.org/online-resources/toolbox>

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

- ВАРТО ПІДГОТУВАТИ ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО НАЯВНИХ РЕСУРСІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- НЕОБХІДНО ПРОВОДИТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ КАМΠΑНІЇ, ЩОБ АВТОРИ ПІДРУЧНИКІВ ТА ПЕДАГОГИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ТА РОЗРОБЦІ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ, ПОСІБНИКІВ І ПІДРУЧНИКІВ КОРИСТУВАЛИСЬ ОФІЦІЙНИМИ ДОВІДКОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ ООН, РАДИ ЄВРОПИ, ОБСЄ ТОЩО. ЦЕ ЗМЕНШИТЬ РИЗИК ХИБНОГО ПОТРАКТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЇЇ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ТА ПРИНЦИПІВ.
- СИСТЕМНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТАКОЖ ЗМЕНШИТЬ ПОДІБНІ РИЗИКИ, ОСКІЛЬКИ ПЕДАГОГИ БУДУТЬ ОБИРАТИ ДЛЯ РОБОТИ ЯКІСНІ ПІДРУЧНИКИ ТА НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ЕКСПЕРТИЗА ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ТА ПОСІБНИКІВ, А ТАКОЖ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТАКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ ОЦІНКУ НА ВІДПОВІДНІСТЬ ПРАВАМ ЛЮДИНИ, ЦІЛЯМ, ПРИНЦИПАМ ТА ЗМІСТУ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ІСНУЄ НЕОБХІДНІСТЬ У РОЗРОБЦІ ЯКІСНИХ І СУЧАСНИХ ПОСІБНИКІВ ТА ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ З ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.

❑ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

- ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ, ЩО ВИЗНАЧАЄ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОСВІТИ, В ЦІЛОМУ НЕ ПЕРешКОДЖАЄ Ї ПЕВНОЮ МІРОЮ СТВОРЮЄ СПРИЯТЛИВИЙ ҐРУНТ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НА РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВОДНОЧАС ІСНУЄ СУТТЄВИЙ РОЗРИВ МІЖ НОРМАМИ ЗАКОНОДАВСТВА І ЇХ ВТІЛЕННЯМ НА ПРАКТИЦІ НА РІВНІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ДЕ ГОТУЮТЬ ПЕДАГОГІВ, ТА В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- ВАЖЛИВИМ Є ДОДАТКОВИЙ АНАЛІЗ І ПЕРЕГЛЯД ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЯХ, А ТАКОЖ У ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТАХ.
- ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ, ВІДПОВІДНО ДО ЯКИХ РОЗРОБЛЯЮТЬСЯ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ, МАЮТЬ МІСТИТИ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЩОДО ПРАВ ДИТИНИ.
- Є ПОТРЕБА В ТОМУ, ЩОБ В УМОВАХ ВСТАНОВЛЕНИХ НА РІВНІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ І АВТОНОМІЇ ПЕДАГОГІЧНІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИДІЛЯЛИ НАЛЕЖНУ УВАГУ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЦІЛЯМ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- НЕОБХІДНОЮ Є ІНФОРМАЦІЙНА РОБОТА З ПЕДАГОГІЧНИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРАВАМ ЛЮДИНИ ТА ЯК ВИКЛАДАТИ ПРАВА ЛЮДИНИ. ПЕДАГОГІЧНІ УНІВЕРСИТЕТИ МАЮТЬ ЯК ПРІОРИТЕТ ОБИРАТИ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ КУРСИ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА З ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВАЖЛИВОЮ Є ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ, ЩОБ ВОНИ БУЛИ ЗДАТНІ ПРОВОДИТИ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.
- НА ЧАСІ Є РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ/НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВАРТО РОЗРОБИТИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЩОДО СПОСОБІВ ДОСЯГНЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ДЕРЖАВНИМИ СТАНДАРТАМИ РІВНІВ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ СПЕЦІАЛЬНІ КУРСИ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ.
- ВАЖЛИВОЮ Є ПІДТРИМКА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО НАУКОВОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ВИОКРЕМЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ОКРЕМУ ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ, ЩОБ ПРИПИНИТИ ПРАКТИКУ ЗМІШУВАННЯ З ПРАВОВОЮ ОСВІТОЮ.
- ПОТРІБНО ДОКЛАДАТИ ЗУСИЛЬ, ЩОБ ПІДВИЩУВАТИ ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ ФАХОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ), А ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР ДО ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МАЄ БУТИ БІЛЬШ ВІДПОВІДАЛЬНИМ.
- НАГАЛЬНОЮ Є ПОТРЕБА У РОЗРОБЦІ ПРОГРАМ НАВЧАННЯ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ УСІХ ФАХОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ, ЩО ЗА КВАЛІФІКАЦІЄЮ ДАЮТЬ МОЖЛИВІСТЬ ОСОБАМ ПРАЦЮВАТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.
- ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ МОЖЕ ТАКОЖ ПІТИ ШЛЯХОМ ВКЛЮЧЕННЯ ЗМІСТОВНИХ КОМПОНЕНТІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН, АЛЕ ТАКИМ ЧИНОМ, ЩОБ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЦІЛІСНЕ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАНДАРТОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІДПОВІДНО ДО ПРОФЕСІЇ.

МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРАВАМ ЛЮДИНИ

- Є НЕОБХІДНІСТЬ У ПЕРЕГЛЯДІ ЧИННИХ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ, ЗАГАЛЬНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВЧИТЕЛІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ. ВОНИ МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- СИСТЕМА/КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МАЄ ВИЗНАВАТИ ТА ВРАХОВУВАТИ ПРОБЛЕМУ НИЗЬКОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ) У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА, ВІДПОВІДНО, ВКЛЮЧАТИ ОСВІТУ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОДНЕ ІЗ КЛЮЧОВИХ ЗАВДАНЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.
- КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ) МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ КРИТЕРІЇ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ МАЄ ВКЛЮЧАТИ ПІДГОТОВКУ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАВ ДИТИНИ.
- ВАЖЛИВИМ Є РОЗВИТОК ПОСЛУГ, АЛЬТЕРНАТИВНИХ ТИМ, ЩО НАДАЮТЬ ІНСТИТУТИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ З ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- КОРИСНИМ БУДЕ РОЗРОБКА ІНСТРУМЕНТУ САМООЦІНКИ ПЕДАГОГА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНОЇ ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ, А ТАКОЖ РОЗРОБКА БАЗИ НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ. ІНСТРУМЕНТ МАЄ ВКЛЮЧАТИ ПИТАННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ, А МАПА НАДАВАЧІВ ПОСЛУГ – ЗОКРЕМА, СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДАТНІ НАДАВАТИ ЯКІСНІ ПОСЛУГИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ.
- ВАЖЛИВО СТВОРЮВАТИ КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СЕРЕД СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ).
- Є НЕОБХІДНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ І ВПРОВАДЖЕННІ ЯКІСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ) У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ВАЖЛИВО ПРОПОНУВАТИ ІННОВАЦІЙНІ ТА ТАКІ, ЩО БУДУТЬ ЦІКАВИМИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ З ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ОСНОВНИЙ АКЦЕНТ ПОТРІБНО РОБИТИ НА ПРАКТИЧНИХ ФОРМАХ І МЕТОДАХ РОБОТИ, ЗАСТОСОВУВАТИ ПРОЄКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ТРЕНІНГОВІ МЕТОДИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК, ЦІННОСТЕЙ І СТАВЛЕНЬ ЧЕРЕЗ СИТУАЦІЮ ПЕРЕЖИВАННЯ, ВЛАСНИЙ ДОСВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.
- ЗАСТОСОВУВАТИ КАСКАДНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ, ДЕ СПОЧАТКУ НАВЧАЄТЬСЯ ДЕКІЛЬКА ПРЕДСТАВНИКІВ ВІД ІППО, А ПОТІМ ВОНИ МАЮТЬ ОБОВ'ЯЗКОВО ЦЕЙ ДОСВІД ПОШИРЮВАТИ, ЗБІЛЬШУЮЧИ КІЛЬКІСТЬ ОБІЗНАНИХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДІ, ЗАСТОСОВУВАТИ МЕНТОРСЬКИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВЛЕНИХ ФАХІВЦІВ НА ЕТАПІ РОЗВИТКУ І ВПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАННЯ, ЗАОХОЧУВАТИ І ПІДТРИМУВАТИ МЕРЕЖУВАННЯ.
- СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ ПОТРЕБУЄ РОЗРОБКИ ЯКІСНИХ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦІЛОМУ.
- НЕОБХІДНИМ Є ЕФЕКТИВНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ТЕМ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.

- СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МАЄ ВИКОРИСТОВУВАТИ ПІДХІД, ЗАСНОВАНИЙ НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ, І ДЕМОНСТРУВАТИ ЙОГО КОРИСТЬ, ЩОБ ПЕДАГОГИ ТА АДМІНІСТРАТОРИ, ЯКІ ПІДВИЩУЮТЬ КВАЛІФІКАЦІЮ, МАЛИ УЯВЛЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ТАКОГО ПІДХОДУ В ШКОЛІ.
- ВАЖЛИВОЮ Є ПІДТРИМКА ТА ПРОСУВАННЯ НА РІВНІ ДЕРЖАВИ ТА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЇ ЩОДО ОСВІТИ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЇХНІХ ПОСЛУГ ДЛЯ СИСТЕМИ ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ЗОКРЕМА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- Є АКТУАЛЬНИМ ВІДГУК НА ЗАПИТ ТВОРЧИХ МОТИВОВАНИХ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ. РАЗОМ З ТИМ, АКТУАЛЬНИМ Є ПОШУК ШЛЯХІВ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІВ, ЯКІ НЕ ВИЯВЛЯЮТЬ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ В ТЕМАХ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- НЕОБХІДНИМ Є ПОСИЛЕННЯ РОБОТИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ, ОСКІЛЬКИ ІСНУЄ ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ НЕДЕМОКРАТИЧНИХ, АВТОРИТАРНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ.
- Є ПОТРЕБА У ПІДТРИМЦІ ПРОЄКТІВ ТА ПРОГРАМ ДЕРЖАВНИХ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ (НАПРИКЛАД, ІППО, ЦПР) ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ(-ЦЬ), ЩО ДОЗВОЛЯЛИ Б ЗАЛУЧАТИ ЗОВНІШНІХ ЕКСПЕРТІВ БЕЗ ФІНАНСОВИХ ВИТРАТ АБО З МІНІМАЛЬНИМИ ФІНАНСОВИМИ ВИТРАТАМИ З БОКУ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ.
- ДОПОМОГОЮ БУДУТЬ ДІЇ ЩОДО АНАЛІЗУ СТАТУТНИХ ДОКУМЕНТІВ ЦПР НА ВІДПОВІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ ТА МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ЦИХ ЦЕНТРІВ.
- АКТУАЛЬНИМИ Є РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ, МЕТОДІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ 1) РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЩОДО ЦІЛЕЙ, ЗМІСТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ, 2) ОЦІНКИ РЕАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.
- ЗАХОДИ ЩОДО ОБМІНУ ДОСВІДОМ, ЩО ОРГАНІЗОВУЮТЬСЯ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ І АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ, МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПИТАНЬ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ У ЦИХ ТЕМАХ.
- НЕОБХІДНИМ Є ПРИВЕДЕННЯ У ВІДПОВІДНІСТЬ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ПИТАННЯ ОПРИЛЮДНЕННЯ ПРОГРАМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ.
- ПОВИННА БУТИ РОЗРОБЛЕНА ТА ПРАЦЮВАТИ СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ І ОЦІНЮВАННЯ ПРОГРАМ, А ТАКОЖ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, АДМІНІСТРАТОРІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.

УМОВИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ НА РІВНІ ШКІЛ ЩОДО КОМПЕТЕНТНОГО ВИКЛАДАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ШКІЛЬНА АТМОСФЕРА

- ВАЖЛИВО НАМАГАТИСЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНИЙ ПІДХІД ПІД ЧАС ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТЕРИТОРІЇ ШКОЛИ.
- НЕОБХІДНО НАМАГАТИСЯ МАКСИМАЛЬНО ЗАОХОЧУВАТИ УЧАСТЬ УСІХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ, А ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС І ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНА АТМОСФЕРА МАЮТЬ БАЗУВАТИСЯ НА ЦІЛЯХ, ЦІННОСТЯХ ТА ПРИНЦИПАХ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВАЖЛИВИМ Є ПІДГОТОВКА МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДЛЯ ШКІЛ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ, ЗАСНОВАНОГО НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ЗОКРЕМА, МАЮТЬ МІСТИТИ: 1) СИСТЕМУ АНАЛІЗУ ТА САМОАНАЛІЗУ ШКОЛИ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ, 2) РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПЛАНУВАННЯ ТА РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ШКОЛИ, ЗАСНОВАНОЇ НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ.
- ШКОЛИ ПОТРЕБУЮТЬ ПІДТРИМКИ ЩОДО СПОСОБІВ РОЗВИТКУ ТА ДОСЯГНЕННЯ ВИСОКОГО РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ НА РІВНІ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ.
- ВАЖЛИВИМИ Є РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ПЕДАГОГІВ ЩОДО: 1) ЯКІСНОГО ВИКЛАДАННЯ ТЕМ З ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ ПРЕДМЕТІВ ІНВАРІАНТНОЇ (ОБОВ'ЯЗКОВОЇ) СКЛАДОВОЇ; 2) ВАЖЛИВОСТІ І ЕФЕКТИВНОГО ВИБОРУ ВАРІАНТИВНИХ (ЗА ВИБОРОМ) КУРСІВ; 3) ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПИТАННЯХ ПРАВ ЛЮДИНИ; 4) ІНТЕГРАЦІЇ ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ ДО ЗМІСТУ ВИКЛАДАННЯ РІЗНИХ ДИСЦИПЛІН; 5) ВАЖЛИВОСТІ ТА СПОСОБІВ ЗАЛУЧЕННЯ УСІХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПИТАННЯХ НАВЧАННЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- Є НЕОБХІДНІСТЬ У РОЗ'ЯСНЕННІ АДМІНІСТРАТОРАМ ШКІЛ ВАЖЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ І ЗАОХОЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ, ЗОКРЕМА В ПИТАННЯХ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ВАЖЛИВО ШУКАТИ СПОСОБИ ЗАОХОЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ДІЛИТИСЯ ТАКИМИ ПРАКТИКАМИ.
- ТЕМАТИЧНІ ТВОРЧІ КОНКУРСИ (ТА ІНШІ ВІДЗНАЧЕННЯ) ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ЩОДО ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ І МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ Є ДУЖЕ ВАЖЛИВИМИ В ЦЬОМУ СЕНСІ.

- ВАРТО ПІДГОТУВАТИ ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО НАЯВНИХ РЕСУРСІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПРАВ ДИТИНИ, ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА АДМІНІСТРАТОРІВ ШКІЛ.
- НЕОБХІДНО ПРОВОДИТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ КАМПАНІЇ, ЩОБ АВТОРИ ПІДРУЧНИКІВ ТА ПЕДАГОГИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ТА РОЗРОБЦІ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ, ПОСІБНИКІВ ТА ПІДРУЧНИКІВ КОРИСТУВАЛИСЬ ОФІЦІЙНИМИ ДОВІДКОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ ООН, РАДИ ЄВРОПИ, ОБСЄ ТОЩО. ЦЕ ЗМЕНШИТЬ РИЗИК ХИБНОГО ПОТРАКТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЇЇ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ТА ПРИНЦИПІВ.
- СИСТЕМНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТАКОЖ ЗМЕНШИТЬ ПОДІБНІ РИЗИКИ, ОСКІЛЬКИ ПЕДАГОГИ БУДУТЬ ОБИРАТИ ДЛЯ РОБОТИ ЯКІСНІ ПІДРУЧНИКИ ТА НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ З ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ЕКСПЕРТИЗА ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ТА ПОСІБНИКІВ, А ТАКОЖ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТАКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ МАЮТЬ ВКЛЮЧАТИ ОЦІНКУ НА ВІДПОВІДНІСТЬ ПРАВАМ ЛЮДИНИ, ЦІЛЯМ, ПРИНЦИПАМ ТА ЗМІСТУ ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- ІСНУЄ НЕОБХІДНІСТЬ У РОЗРОБЦІ ЯКІСНИХ СУЧАСНИХ ПОСІБНИКІВ ТА ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ З ОСВІТИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ.

ДЛЯ НОТАТОК

A series of 20 horizontal dotted lines for taking notes.

Follow OSCE Project
Co-ordinator in Ukraine

Україна, 01030, Київ,
вул. Стрілецька, 16
info-pcu@osce.org
www.osce.org/ukraine

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні